

Оскольський В.В.
Президент Спілки економістів України,
академік АЕН України, професор

**КЛАСТЕРИЗАЦІЯ – ВАГОМИЙ ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

*Доповідь на Міжнародній науково-практичній конференції
26 вересня 2014 р. м. Київ*

Шановні члени Правління Спілки економістів України!
Шановні учасники конференції! Дорогі друзі і колеги!

Дозвольте мені сердечно привітати Вас у нашому славному і прекрасному місті, відомому у світі своєю фантастичною історією, колискою слов'янського люду, а нині столиці незалежної України – Києві.

Ми зібралися сьогодні, щоб вперше в режимі Пленуму СЕУ і науково-практичної конференції обговорити проблеми та перспективи виходу з кризи і переходу економіки України на шлях інноваційного розвитку на основі промислових кластерів. Питанням кластеризації – як дуже важливого інструменту підвищення конкурентоспроможності економіки держави, – ми надаємо особливого значення. Ми знаємо, що з різних причин, в тому числі і через необізнаність, не всі економісти і керівники поділяють наші переконання в цьому питанні. Тому Спілка економістів завжди намагалась підвищити рівень професійного розуміння успішних підходів і методів, що стимулюють зростання економіки і особливо, сектору малого та середнього підприємництва, як основи майбутнього матеріального благополуччя населення. Цій меті слугують і науково-практичні конференції, які систематично проводить Спілка економістів України.

З метою поширення ідей кластеризації, пропаганди кращого світового і вітчизняного досвіду, вченими Спілки проводиться широка науково-просвітницька робота, як в

центрі, так і на місцях. Зокрема, не дивлячись на фінансові труднощі, на початку 2012 р. почав діяти сайт «Українські кластери» – www.ucluster.org, який швидко став популярним, бо доносить до бажаючих досвід формування промислових кластерів як в Україні, так і в світі, дозволяє початківцям задати запитання щодо специфіки проектування та організації роботи кластерних об'єднань на локальному, регіональному, національному та транскордонному рівнях.

Думаю не буде перебільшенням сказати, що після створення у 2005 р. Секції розвитку конкурентоспроможності економіки України на основі кластерної моделі, *Спілка економістів стала організаційно-методичним центром по впровадженню кластерів у різні сфери господарської діяльності в країні.*

Сучасний світ швидко змінюється. В ньому відбуваються радикальні соціально-економічні трансформації, зазнає істотних змін вся парадигма облаштування світу. Вирішальним стимулом таких змін стали величезні науково-технічні досягнення людства у сферах комп'ютеризації, інформатики, біо- і нанотехнологій, в засобах комунікацій, зв'язку, космічних, лазерних та інших високих технологіях.

Важливим феноменом початку третього тисячоліття стала інтернаціоналізація національних економік при посиленні економічної і політичної взаємозалежності. Це істотно збільшило обмін капіталами, інвестиціями, товарами, послугами, інформацією, ідеями.

До найбільш важливих змін у світовому господарюванні варто віднести трансформацію основних рис міжнародної конкуренції. Це проявляється, перш за все, в стрімкому зменшенні відносної значимості простої праці та природних ресурсів при одночасному збільшенні нових

факторів економічної діяльності – витрати на розробку і створення нових продуктів, технологій, матеріалів, обладнання тощо. На рівень конкурентоспроможності продукції на світових ринках неухильно знижується вплив затрат, пов'язаних безпосередньо з виробництвом. В структурі цін сучасної продукції все більша доля затрат припадає на маркетинг, брендинг, рекламу, фінансові і юридичні послуги.

Таким чином, в сучасних умовах більш конкурентоспроможними на глобальних ринках стають ті постачальники, які володіють більш високими інтелектуальними та іншими вагомими нематеріальними активами. До них відносять: передові науково-технічні розробки, ефективний контроль над фінансовою і торговою інфраструктурою, глобальні виробничі і торгові мережі, розкручені бренди та визнані у світі популярні торгові марки.

Нині активно реалізується передбачене ще академіком В.І. Вернадським переростання біосфери в ноосферу і формування основ взаємодії суспільства і природи на базі зростання духовності людства. Для багатьох вчених вже стало очевидним, що не можна розривати і протиставляти економіку і духовно-моральну сферу життя суспільства і людини. *Економічні досягнення неможливі в аморальному, бездуховному суспільстві.*

Якщо попередня (індустріальна) модель розвитку була зорієнтована передусім на збільшення матеріального продукту за рахунок розширення видобутку сировини, залучення додаткової енергії, що призвело до катастрофічного забруднення навколишнього середовища, то нова модель передбачає, насамперед, зростання знань, розвиток науки, інформації, застосування відновлювальних видів енергії, захист навколишнього середовища, відносно зниження цін на різноманітні послуги.

З наростанням в кінці XX на початку XXI століття світової конкуренції виник **феномен кластера**, який являє собою мережеву виробничо-комерційну структуру, що має здатність концентруватися, об'єднувати споріднених і супутніх, часто навіть конкуруючих виробників з метою кооперації для виробництва конкурентоспроможної продукції.

Хоча кластери не є новим явищем у світі та, власне, і в Україні, однак саме кластери, як свідчить практика, в багатьох країнах зараз стали одним із найпоширеніших інструментів подолання перешкод на шляху істотного розвитку малого і середнього бізнесу та здобуття ними чинного місця в економіці. Проте й транснаціональні компанії не лишаються осторонь цієї форми організації виробництва, шукаючи в співпраці з фірмами кластера нові конкурентні переваги місцевого характеру.

Термін «кластер» (від англ. *cluster* – кущ, група, концентрація тощо) вживають в економіці, фізиці, інформатиці, біології, математиці. В економічній літературі найчастіше зустрічається в словосполученнях «економічний кластер», «діловий кластер», «промисловий кластер», «конкурентний кластер» тощо.

Класичним вважають визначення основного ідеолога й популяризатора кластерної теорії М. Портера: *кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торговельних об'єднань) у певних галузях, що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу*. Проте це визначення, хоч і враховує територіальну структуру кластера й вузьку галузеву спрямованість, але не акцентує уваги на його інноваційній складовій, що власне, і є тією основною

ознакою, яка відрізняє кластер від традиційних агломераційних форм (наприклад, раднаргоспи в СРСР).

Кластер, як показали дослідження, найбільш адекватно відповідає потребам сучасної глобальної економіки знань в стратегічних партнерствах між компетентними структурами. В умовах гострої конкуренції такі потреби стають своєрідними каталізаторами формування кластерних об'єднань, що зорієнтовані на успішний розвиток бізнесу та зростання виробництва.

Тісна кооперація між компаніями – виробниками і такими партнерами, як науково-дослідні інститути, навчальні і консалтингові організації, що розташовані в безпосередній географічній близькості, уже багатократно в різних країнах довела, що саме вона є найбільш успішною моделлю розвитку. Фірми-учасники динамічних і активних кластерів мають кращі позиції для успіху в глобальній конкуренції, і як наслідок – це дозволяє їм сприяти зростанню регіонального і національного благополуччя.

Особливої популярності кластерна форма організації виробництва набула після того, як вона виявила високу ефективність у використанні нових знань і розвитку інноваційних технологій та продуктів. Досвід Силіконової долини США засвідчив, що в межах глобальної циркуляції результатів науково-технічних досягнень на локальних територіях виокремлюються лідери, навколо яких формуються високоефективні локальні виробничі системи, які стають успішними в глобальній конкуренції. Урок із Силіконової долини дає розуміння того, що у сфері інновацій переваги кластеризації для фірм можуть виявлятися у формуванні спеціалізованих агломерацій з достатньо широкою географічною мережею. Фірми з місцем розташування в центрі кластерів мають можливість використовувати активи місцевого рівня, запозичуючи

одночасно глобальні ресурси з потоків ключових знань, інформації та навичок.

Життєздатність інноваційних кластерів значною мірою залежить від гуманітарної інфраструктури. Особливо велику роль у функціонуванні кластерів відіграють наукові й освітні установи, які мають унікальне значення для локального розвитку. В ідеалі в тих сферах діяльності, що охоплює кластер, науково-освітні заклади утверджуються серед глобальних лідерів. До того ж, збагачуючи фірми кластера новими ідеями, вони отримують від бізнесу замовлення, експериментальну базу й фінансування для розвитку науково-дослідної та навчальної діяльності.

Вагомим аргументом на користь кластеризації є відношення до їх розвитку Держпартаменту США. Починаючи з 2010 р. в межах бюджету щорічно виділяється до 100 млрд дол. на підтримку розвитку регіональних інноваційних кластерів і бізнес-інкубаторів, оскільки їх вважають критичною компонентою існуючої та майбутньої національної економічної конкурентоспроможності. У 2013 р. в США, в рамках кластерів працювало більше половини усіх підприємств. Біля 400 кластерів США в минулому році забезпечили більше 60% ВВП країни.

Сьогодні не тільки українська, але й світова економіка переживає непрості часи. Кволість міжнародних потоків товарів та капіталів, негативні тренди у розвитку глобальних фінансів, криза національних бюджетів у багатьох країнах не можуть не відобразитися й на економіці України.

В умовах глобальної кризи у світовій економіці інтерес до кластерів, як мобільних самодостатніх економічних модулів, які спроможні швидко й ефективно реагувати на зміни в навколишньому середовищі, активно зростає. При існуючій динаміці всесвітньої інтеграції і глобалізації усі країни прагнуть отримати переконливі переваги у

конкурентній боротьбі, тому все більший вплив на їх національне господарство справляє екстерналізація виробництва (тобто об'єднання стрижневих компетенцій різних підприємств на основі партнерства), що підвищує конкурентоспроможність держав. При цьому центром зародження конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів залишається *регіональне середовище*, яке не підлягає переміщенню.

Тепер увагу державних лідерів, керівників компаній і фактично усього суспільства практично повністю приковано до проблем, що витікають із світової кризи. Одночасно, все це відбувається на етапі науково-технічної революції, яка ознаменувалася як перехід до всебічного проникнення кібернетики, до альтернативної енергетики, лазерних технологій, освоєння космосу, використання у масовому виробництві промислових роботів тощо. Технологічний переворот забезпечив подальше зростання і розвиток нових галузей і дифузії ІТ-технологій у старі галузі економіки. Тому, керівники компаній, державні лідери усвідомили, що у довгостроковій перспективі з інноваціями тісно пов'язаний розвиток міст, регіонів і цілих держав. І навіть в часи економічної нестабільності (а може якраз в цей період) *інновації залишаються найважливішим фактором*, визначальним для розуміння того, хто буде успішним на ринку, а хто – відсталим.

Стає зрозумілим, що в останнє десятиріччя стрімко почав зростати інтерес до кластерів в країнах Європи, оскільки в умовах ринкового господарства вони стали дійсною піднімальною силою виробництва в компаніях, що стали їхніми учасниками. Україні, як одній з великих європейських держав, треба в програмах розвитку враховувати той факт, що всі країни Європи вже мають і здійснюють свої національні програми кластеризації. Всі

країни-члени ЄС у рамках рішення Європейського Саміту, що відбувся у м. Лісабоні в 2000 р., орієнтовані, опираючись на формування й розвиток кластерів, забезпечити створення в Європі найбільш конкурентоспроможної й динамічної економіки знань, здатної наздогнати й навіть перегнати США і Японію за показниками стійкого економічного зростання.

Протягом дев'яностих років спостерігалось постійне зростання кількості промислових кластерів у різних куточках планети. Від Шотландії до Бангалора (науковий центр в Індії) й від Сінгапуру до Ізраїлю формула успіху проявляється в інтенсивному розвитку інноваційних промислових кластерів.

Про значущість розвитку промислових кластерів свідчить той факт, що на форумі Європалат у липні 2006 р. був прийнятий Маніфест Європалат з розвитку кластерів в країнах Європи. В цьому документі, до речі, серед інших відзначається позитивний досвід розвитку кластерів в деяких регіонах України, у т.ч. на Поділлі, Поліссі, Прикарпатті та Севастополі. У своєму Зверненні до Ради від 13 вересня 2006 р., Європейська комісія наголосила, що *«бути частиною кластера є важливою конкурентною перевагою бізнесу. Кластери допомагають заповнити прогалину між бізнесом, дослідженням та ресурсами, таким чином, швидше видаючи знання на ринок. Успішні кластери пропагують інтенсивну конкуренцію одночасно із співпрацею. Вони збільшують продуктивність, залучають інвестиції, пропагують дослідження, посилюють промислову базу, та розробляють спеціальні продукти та послуги і стають основою для розвитку навичок...*

Нове покоління програм Європейської регіональної політики на 2007–2013 рр. пропагує підхід, що базується на регіональних інноваційних кластерах, не тільки в розвинутих міських центрах, але також в бідніших сільських регіонах».

В ЄС сьогодні налічується більше 2 тис. кластерів, в яких працює понад 40% усієї європейської робочої сили.

Кластеризацією повністю охоплені промисловість Данії, Норвегії, Швеції, Фінляндії. В промислових кластерах Італії зайнято понад 45% робочої сили країни і виробляється більше третини обсягів експортної продукції. Слід відмітити успішне функціонування промислових кластерів в Німеччині, в першу чергу, в хімії, машинобудуванні і біотехнологіях. Дякуючи саме кластерам, в останні роки Німеччина стала міжнародновизнаним науковим та економічним центром у сфері біотехнологій. У 2012 р. оборот біотехнологічної галузі промисловості Німеччини був близько 3 млрд євро, а у сфері наукових біотехнологічних досліджень працювало 31 тис. науковців. Витрати на наукові дослідження і розробки в цій галузі складали біля 1,0 млрд євро. Усі ці роботи виконувались в рамках затверджених урядом цільових програм Bio Regio (створення «біорегіонів»), Bio Profile (медичні біотехнології), Bio Chance PLUS (інновації в біотехнологіях), «KMU – innovative: Biotechnologie – Bio Chance» (для малого і середнього бізнесу), «GO – BIO» (по створенню нової продукції для світових ринків). В рамках цих програм інноваційні німецькі фірми у 2013 р. брали участь у більш ніж 40 міжнародних виставках, в т.ч., по біотехнологіях. Цікаво, що у Німеччині, як і у багатьох інших країнах, кластерна політика почала формуватися на регіональному рівні раніше за національний рівень (як це відбувається тепер в Україні). Такі німецькі землі, як Баден-Вюртемберг, Баварія, Північний Рейн – Вестфалія започаткували програми по формуванню кластерів ще у 80-ті роки. У свою чергу федеральний уряд ініціював перші програми зі створення мереж лише у середині 90-х років.

Поширеність кластерних стратегій дуже нерівномірна між країнами; різна і практика їх здійснення. Країни ЄС прийняли за основу шотландську модель кластера, при якій ядром такого спільного виробництва стає велике

підприємство, що об'єднує навколо себе невеликі фірми. Але залишається також популярною італійська модель. Вона більш гнучка і базується на рівномірній співпраці підприємств малого, середнього і великого бізнесу. Вважається, що для країн з перехідною економікою (до яких належить Україна) найбільше підходить саме така форма кластерної організації виробництва.

Існує також вже декілька випробуваних світовою практикою систем сприяння формуванню кластерів. В тому числі, є програми, що спрямовані на об'єднання ділових людей з розрахунку на те, що розширення мереж приведе до розширення співробітництва. Для цього створюються бази даних, до яких можуть звертатися фірми, що шукають партнерів. Застосовується також державне фінансування деяких клас-терних проектів, що можливе лише на конкурсній основі. У цьому випадку представники проектів взаємодії та кооперації можуть подавати заявки на субсидії, причому державні кошти отримують тільки найкращі із них.

Включення держави у кластерну політику значною мірою пов'язано з виникненням потреб у фінансуванні конкретних спільних проектів. Як правило, воно обмежується стимулюванням процесів самоорганізації і формування кластерів в економіці регіонів. Це найкраще можна побачити на прикладі програм з підтримки кластерів у Франції, які були, в основному, орієнтовані на розвиток локальних виробничих систем і обмежувались у середньому в сумі 37,5 тис. євро на кластер. Умови французької фінансової підтримки кластерів, були відносно м'які: формування, головним чином, мережевої структури, що об'єднувала її засновників. Ці кошти можна було витратити на створення бренду, підтримку експорту, отримання досвіду для реалізації у подальшому масштабніших програм. На початку XXI ст. Франція розширила діапазон фінансової підтримки

кластерних ініціатив, в т.ч. почала фінансувати конкретні програми кластерів, що вже були сформовані і засвідчили свою ефективність.

Кластеризація економіки стала також важливим механізмом розвитку і в сусідніх з Україною країнах Східної Європи – Угорщині, Польщі, Чехії, Словаччині. Так, в Угорщині вже до 2003 р. була створена система із 150 кластерів у наступних напрямках: будівництво, текстильне виробництво, термальні води, оптична техніка, автомобілебудування, деревообробка, харчова продукція, електроніка та ін. В Угорщині також функціонують 75 промислових парків, які об'єднують 556 компаній з кількістю працівників – 60 тис. осіб. Ці промислові парки мають дуже суттєві митні та податкові пільги. Як свідчать дані Всесвітнього економічного форуму, активна кластеризація економіки Угорщини, Чехії та Словаччини дозволила цим країнам значно підвищити свої рейтинги конкурентоспроможності та увійти до 30-ки найбільш конкуренто-здатних країн світу.

Кластерна стратегія стала сьогодні міцним інструментом державної політики підвищення конкурентоспроможності і в країнах, що колись були республіками СРСР. Це дуже гарно продемонстрував «Кластерний Саміт-13», що проводився у м. Москві 14–15 листопада 2013 р. На цьому масштабному заході обговорювались можливості та умови формування російських кластерів, але з перспективою їх розвитку з подібними структурами сусідніх республік. На Саміті констатувалося, що кластери мають забезпечити випереджаюче зростання обсягів виробництва інноваційної продукції на основі тісного партнерства бізнесу, науки, освіти та регіональних і федеральних влад.

На початок 2013 р. Мінекономрозвитку Росії ухвалило створення і розвиток 25 інноваційних територіальних кластерів на період до 2020 р., а 14 з них отримали державні субсидії. На Саміті стверджувалось, що хоча кластери є відносно молодого ініціативою, але є надія, що вони приведуть до зростання російської економіки у довгостроковій перспективі. Ключові теми Саміту:

- інвестиції в економіку регіонів: державна підтримка кластерного розвитку, законодавство для високотехнологічного бізнесу та питання ефективності роботи органів влади по створенню сприятливого інвестклімату;

- форсайт і маркетинг кластерів: інтеграція підприємств регіону до інноваційного кластера і розвиток інженерної, транспортної, ділової та соціальної інфраструктури на території кластерів;

- точки зростання кластерних ініціатив: найкращі практики реалізації кластерних ініціатив у 2013 р. та презентації нових кластерів.

Особливо активно ведеться робота по формуванню кластерних об'єднань на території Казахстану. В останні роки у зверненнях Президента до народу країни ідея кластерного розвитку визначена як *основний метод диверсифікації її економіки*. Вже створені пілотні кластери у провідних напрямках:

- металургія (Центральний Казахстан);
- нафтогазове машинобудування (Західний Казахстан);
- текстильне виробництво (Південний Казахстан);
- харчова промисловість (у сільськогосподарських областях);
- виробництво будівельних матеріалів (Алматинська обл.);
- туризм (Алмати);

- транспортна логістика (транспорт. Коридор Китай – Європа).

Крім того, у Казахстані формуються кластери в галузях біотехнології, фармацевтики, хімії, машинобудування та ІТ-технологій. 11 жовтня 2013 р. уряд Казахстану затвердив Концепцію формування перспективних національних кластерів Республіки Казахстан до 2020 р.

У свою чергу уряд Білорусії 16 січня 2014 р. також затвердив «Концепцію формування та розвитку інноваційно-промислових кластерів у Республіці Білорусь» та заходи по її реалізації.

В Україні перші спроби створення кластерів припадають на 1998 рік. Саме тоді у м. Хмельницькому, за активної методичної допомоги фахівців-членів Співки економістів України та Асоціації «Поділля Перший» були створені кластери: будівельний, швейний, продуктовий та сільського туризму. Так, будівельний кластер об'єднав понад 30 пов'язаних з будівництвом підприємств і організацій, що розташовані на території Хмельницької області, майже всі з яких співпрацюють донині, забезпечуючи робочими місцями близько п'яти тисяч осіб. Кластер виконує оригінальні замовлення як в Україні, так і за кордоном у межах українсько-польської програми ділової співпраці. Створення будівельного кластера на Хмельниччині стало можливим завдяки наявності на території області корисних копалин, що використовуються в будівельній індустрії, а також відповідного наукового, виробничого й кадрового потенціалу. Не останню роль відіграла й та обставина, що через м. Хмельницький проходять великі фінансові потоки завдяки тому, що за останні десятиліття в ньому сформувалися великі оптові ринки.

У Харківській області почали формуватися кластери машинобудування, електроніки, хімії, освітній, а також

спільно з Белгородською областю Російської Федерації створено транскордонний будівельний кластер єврорегіону «Слобожанщина». До його складу увійшли представники органів місцевої влади, підприємства й установи інфраструктури, громадські організації, підприємницькі структури, будівельні організації, що спеціалізуються на наданні послуг у будівельному комплексі, технічний експлуатації, реконструкції та капітальному ремонті об'єктів житлового, цивільного й промислового призначення Белгородської та Харківської областей.

Відсутність будь-яких статистичних досліджень позбавляє нас можливості зробити більш глибокий аналіз розвитку кластеризації в Україні. Але користуючись періодичною інформацією обласних об'єднань Спілки та Секції розвитку конкурентоспроможності економіки на основі кластерної моделі, а також окремих публікацій у пресі можна сказати, що зараз в Україні створено близько 30 кластерів, що дуже замало.

Найбільшого поширення вони набули у будівництві, туризмі, харчовій і швейній промисловості. Успішно почали працювати в Івано-Франківській області кластери з туризму й виробництва сувенірної продукції «Сузір'я», а також кластер «Ліжникарство та інші художні промисли на Прикарпатті» з виготовлення виробів з овечої вовни. У Рокитнівському районі Рівненської області зареєстровано кластер з деревообробки, у Херсонській області – транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України», у Полтавській – кластер екологічно чистого дитячого харчування «Полтавщина», в Одеській – кластер органічного землеробства й зеленого сільського туризму в Придунав'ї, у Запорізькій області біля Мелітополя створено медовий кластер, у Харківській – кластер свинарства та м'ясних виробів і у місті Севастополі – 7 кластерних об'єднань, у тому

числі туристсько-рекреаційні «Херсонес» та «Байдари-тур». Варто додати, що в місті Севастополі, завдяки активній роботі міської ТПП і міського об'єднання Спілки економістів (Голова правління – Вишня Л.І.), сформувався новий підхід до створення локальних виробничих систем, який виявився у створенні на базі семи кластерних об'єднань мегакластера «Севастополь», від якого очікується отримання більшого ефекту синергії.

Використання мережевої моделі організації виробництва й сфери послуг в Україні гальмується відсутністю нормативно-правового забезпечення. Немає навіть визначення терміну «кластер» на законодавчому рівні. Правда, в Державній програмі розвитку промисловості на 2003–2011 рр., яка була прийнята Урядом у липні 2003 р., було вказано на необхідність розвитку кластерної моделі організації промисловості. Проте, це завдання практично нереалізоване. Пізніше, у 2008 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято Концепцію проекту Програми розвитку промисловості до 2017 р., в якій вказано на необхідність «... розробки нормативно-правової бази для створення і впровадження моделі кластерної організації промисловості». Але і ця постанова залишилася не виконаною.

Варто наголосити, що вже більше 10 років Спілка економістів України робить усе можливе, щоб зрушити відношення влади до кластерів з «мертвої точки». Вже кілька років вчені Спілки працюють над Національною Концепцією формування перспективних кластерів в Україні, подають свої пропозиції Президенту та урядовим структурам, але *рух у кластерному розвитку відбувається поки що лише на регіональному рівні*. На національному рівні в Україні ще не створено системи інноваційно-провідних кластерів. До цього часу відсутня можливість венчурних кредитів, тому підприємці, створюючи в регіонах України локальні,

регіональні чи міжрегіональні кластери, вкладаючи свої кошти у щось зовсім нове, ризикують, бо не мають механізмів покриття ризиків.

Вчені Спільки переконані, що реалізація ефективної кластерної політики та перехід на інноваційний шлях розвитку конкурентоспроможності регіонів в Україні вимагає координації зусиль органів влади як національного, так і регіонального рівнів.

Першочерговим завданням уряду повинно стати проголошення пріоритету інвестиційно-інноваційного розвитку держави, регіону, сектору економіки, підприємства. Для досягнення цього необхідно розробити довгострокову комп-лексну Стратегію інвестиційно-інноваційного розвитку України до 2025–2030 рр., що не раз пропонували провідні вітчизняні науковці, зокрема, інститутів НАН України, академіки Академії економічних наук України та члени Спільки економістів України.

Вже понад 20 років розвиток України відбувається безсистемно, за так званими програмами урядових партій, побудованих на передвиборних гаслах і нездійснених обіцянках. Відсутні будь-які науково обґрунтовані довгострокові прогнози соціально-економічного розвитку, схвалені на парламентському рівні. Владні керманичі вже 23 роки йдуть як у казці: «сходи туди, не знаю куди». Вони схожі на провідника, який взявся перейти гниле болото без жердини та ще й із зав'язаними очима. Ось тому Україна, в минулому одна з найрозвинутіших республік СРСР і країн Європи, до цього часу не вийшла навіть на рівень 1990 р. по виробництву ВВП.

Вчені Спільки в черговий раз наголошують, що для виходу з кризи і переходу до стабільного інноваційного розвитку вкрай *необхідно терміново повернутись до*

прогнозування і планування соціально-економічного розвитку держави.

Сьогодні політики та урядовці переконують громадян, що Україні вкрай потрібні інвестиції. Вони дійсно потрібні. Беручи їх у МВФ, Уряд приносить у жертву соціальний захист населення, реалізуючи непопулярні (згубні) для своїх громадян рекомендації. Це щонайменше, непрофесійно. Інвестиції значно простіше, без втрати незалежності внутрішньої та зовнішньої політики, можна і потрібно отримувати через фондовий ринок. У всіх розвинутих країнах фондовий ринок – найбільш оптимальний спосіб залучення капіталів. Але для цього необхідно забезпечити його ефективність. Слід пам'ятати, що гроші «потечуть» туди, де є ліквідність і обсяги торгів, що власне, уже й відбувається.

З оцінками фахівців зараз на руках у населення знаходиться понад 40 млрд дол., тобто більше, ніж Україна залучила прямих іноземних інвестицій за всі роки незалежності. За умови більш високої корпоративної культури та підвищення прозорості фондового ринку в населення з'явиться довіра, і ці гроші через інвестиційні та пенсійні фонди прийдуть на ринок.

Як свідчить світовий досвід, минулий рік ще більше підтвердив те, що одним з найбільш ефективних засобів підвищення інноваційної активності у промисловості є застосування кластерного підходу до організації виробництва, який дозволяє об'єднати у межах кластера ресурси та компетенції недоступні для окремих підприємств. Як свідчать дослідження, наприклад, скандинавських експертів, компанії, які стають учасниками кластерів, мають вчетверо більше можливостей підвищити інноваційну активність, ніж ті, що розвиваються поза межами мережових (кластерних) об'єднань, відіграючи, таким чином, роль точок інноваційного зростання в економіці країни.

2013 рік також продемонстрував, що світова економіка знаходиться в активній фазі переходу до 6-го технологічного укладу, в рамках якого найбільш динамічно розвиваються технології що спрямовані на створення продуктів (товарів і послуг) з такими характеристиками:

- мобільність і безперервна «присутність он лайн» (в т.ч. мобільний інтернет, «інтернет речей»);
- самокерованість і саморегуляція (в т.ч. автономний транспорт, 3Д-друк, «розумні» протези);
- енергоефективність (в т.ч. відновлюючі джерела енергії тощо);
- найновіші матеріали.

Перехід до нового укладу характеризується частковою зміною технологічних лідерів. На передові позиції виходять країни, які приділяють рівнозначну увагу як «швидким» технологіям, так і технологіям з довгим циклом розробки і комерціалізації (біотехнології). Реалізація такого підходу найбільш ефективна в умовах кластеризації, яка вже широко застосовується у країнах-лідерах розгортання 6-го технологічного укладу – це Фінляндія, Великобританія, Швейцарія, США, Швеція.

В основу інноваційної політики Фінляндії було закладено до кінця 2013 р. реалізувати програму створення експертних центрів (OSKE), спрямовану на використання регіональних ресурсів для розвитку ключових національних галузей. У цій програмі беруть участь 13 національних кластерів, кожний з яких орієнтується на 4–7 регіональних центрів експертиз, і має свою спеціалізацію.

Фінські галузі економіки 6-го технологічного укладу:

- біотехнології;
- цифровий бізнес;
- енергетика;
- охорона здоров'я;

- інтелектуальні технології;
- нанотехнології;
- повсюдний комп'ютеринг;
- еко-технології;
- продовольча безпека;
- лісопереробка;
- будівельні технології;
- туризм і «менеджмент вражень»;
- суднобудування.

В одному з найбільш інноваційних регіонів Фінляндії – Тампере, де проводиться інноваційна активність у 7-ми кластерах, з 2007 по 2013 рр. реалізувалась програма розвитку кластера нанотехнологій, як одного з базисів нового 6-го технологічного укладу. Основні напрями розробок у наносекторі Тампере були:

- нанопокриття: зносостійкі, самоочисні, липучі;
- наночастинки, які додають особливі якості оліям, фарбам, мастилам;
- нанокомпозити, які додають матеріалам надміцність та надлегкість;
- наноматеріали для створення споживчих товарів із скла, пластику та ін.;
- нанoeлектроніка зменшених розмірів, якнайбільшої продуктивності та із зменшеним енергоспоживанням.

На жаль, в українській науці продовжується фінансування переважно третього та четвертого технологічного укладів, а п'ятий і шостий представлені поки що набагато меншою мірою.

У цьому зв'язку звертаємо вашу увагу на катастрофічне становище науки і науково-технічної сфери в Україні, істотне погіршення їх розвитку за останні двадцять років, невідповідність світовим тенденціям, суттєве відставання у порівнянні з країнами як ЄС, так і СНД.

Стійка тенденція до зменшення частки ВВП на наукові витрати особливо загострилася упродовж 2012 і 2013 рр., призвівши до того, що в державному бюджеті на 2014 р. на українську науку очікує найменше фінансування за всі роки незалежності – заплановано виділити 0,27% ВВП, хоча, на думку експертів, для виживання необхідно як мінімум 0,9% ВВП.

Для порівняння: у 2012 р. Ізраїль підтримував витрати на науку на рівні 4,25% ВВП, Фінляндія – 3,84%, Японія – 3,33%, США – 2,79%, Німеччина – 2,78%, Франція – 2,21%, країни ЄС в цілому – 1,9% (1,23 % за рахунок бюджету), Велика Британія – 1,82%, Китай – 1,43%, Росія – 1,24%. Розвинені країни, а також ті держави, що швидко йдуть шляхом розвитку, намагаються інвестувати ще більше грошей у своє майбутнє, керуючись у своїх діях максимом американського президента Р. Рейгана: «Ми фінансуємо науку не тому, що ми багаті, а ми багаті, тому, що фінансуємо науку». Китай, наприклад, поставив собі амбітну мету довести витрати на науку до 2,2% ВВП вже у 2015 році. При цьому у всіх країнах фінансування відбувається переважно з рахунок бюджету.

В абсолютних цифрах витрати України на науку, як не прикро це констатувати, доцільніше порівнювати не зі США (близько 450 млрд дол.) чи Китаєм (близько 220 млрд дол.), а з провідними африканськими країнами. Так, витрати Нігерії в цій сфері в 2013 р. – 2, 57 млрд дол. (або приблизно 30 млрд грн.) втричі перевищили науковий бюджет України – 10,5 млрд грн., що саме по собі багато про що говорить.

Україна науковий та інноваційний потенціали втрачає, знижуючи, відповідно, свою інвестиційну привабливість. Як свідчать дослідження компанії Battelle (Global R&D funding forecast, 2014) світові валові витрати на наукові дослідження і розробки (R&D) у порівнянні з докризовим 2007 р.

(становили 1123,9 млрд дол.) зросли у 2013 р. на 38,6 %. На цьому тлі українські валові інвестиції в інноваційну сферу економіки – близько 3 млрд дол. – виглядають досить скромно.

У розрахунку на 10 тис. осіб економічно активного населення чисельність дослідників в Україні протягом 2005–2011 рр. зменшилася в 1,2 рази. За матеріалами Державної служби статистики України кількість установ, які здійснювали науково-технічну діяльність, протягом 2005–2012 рр., зменшилася з 1510 до 1208. Все це істотно ускладнює перехід української економіки до інноваційної моделі розвитку та негативно позначається на конкурентоспроможності країни.

У рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2013–2014 (The Global Competitiveness Index 2013–2014), опублікованому аналітичною групою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), за останній рік Україна опустилася на 11 позицій (з 73 на 84 місце). Привертає увагу стабільне падіння рейтингу здатності країни до інновацій.

Для виправлення ситуації (за розрахунками вчених НАНУ) вбачається за доцільне запланувати принаймні два етапи розвитку науки в Україні:

На першому етапі завдання полягає в тому, щоб довести вже в найближчі роки видатки на НДДКР як мінімум до 1,7 % ВВП (0,8–0,9 % за рахунок державного фінансування і решта – за рахунок приватних витрат). Якщо це не буде зроблено, то до кінця нинішнього десятиліття відбудеться остаточний занепад української науки, що позбавить нашу країну будь-якої модернізаційної перспективи.

На другому етапі (до 2020 р.) витрати на НДДКР повинні досягти 2,5–3 % ВВП. Тільки в цьому випадку Україна зможе повернутися до складу держав, що потужно дбають про

науку в XXI столітті і мають перспективи впровадження економіки знань.

Як показує світовий досвід, сценарій довгострокового розвитку кожної країни передбачає зростання її конкурентоспроможності як у традиційних, так і в нових наукоємних секторах, прорив у підвищенні якості людського капіталу та динаміки продуктивності праці (в Україні цей показник по галузях взагалі припинили обраховувати), у випереджаючому розвитку високотехнологічних виробництв та перетворенні інноваційних факторів в основне джерело економічного зростання. Вирішення таких завдань потребує створення системи чіткої взаємодії держави, бізнесу, науки і освіти на основі використання ефективних інструментів інноваційного розвитку, серед яких, ми переконані, сьогодні ключову роль відіграє кластерний підхід.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, підвищення ролі науково-технічного прогресу у розвитку людства, глобалізація світової економіки поставили перед кожною державою вимоги створення стратегії майбутнього розвитку. Чільне місце в таких стратегіях посідає **ефективна регіональна політика, яка базується на кластерній концепції**. Наукові праці вчених Співки в різних регіонах були спрямовані на застосування конкретного кластерного підходу.

В сучасних умовах найуспішнішими організаціями і бізнес-структурами стають ті, що використовують нові економічні підходи та системи, створюють інтелектуально наповнені технології, надають креативні маркетингові, консалтингові та юридичні послуги, удосконалюють програмне забезпечення. До таких структур обов'язково входять власні дослідні центри, потужні юридичні компанії, що здійснюють ліцензування нових ідей та їх патентування, навчальні заклади як для підготовки, так і для перепідготовки

кадрів, трейдингові та провайдерські компанії, які виводять на світові ринки інтелектуально наповнену продукцію.

У реаліях, що складаються як в більшості країн, так і в Україні, основним джерелом конкурентоспроможності, лідерства й переваг нині стає *людський інтелект* – здатність народжувати нові ідеї, інновації й інноваційні системи, спроможність моделювати й будувати майбутнє, вміння пристосовуватися до умов динамічного середовища. Тому, для науковців Спілки та учасників реалізації кластерних ініціатив в регіонах проблема утворення сучасного, складного, адекватного викликам часу соціального і державного устрою України є однією із ключових завдань.

Відновлення та розвиток промислового потенціалу України у вирішальній мірі залежить від рівня його інноваційності, а *головною рисою кластера є його інноваційна спрямованість*. Інноваційний промисловий кластер є найбільш ефективним фактором для досягнення високого рівня конкурентоспроможності. Він репрезентує себе як об'єднання зусиль різних організацій і компаній (підприємств, дослідницьких центрів, індивідуальних підприємств, вузів, технопарків, бізнес-інкубаторів, органів державного управління, місцевого самоврядування, громадських організацій тощо).

При цьому формування сталих зв'язків між усіма учасниками кластера є найважливішою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій – у конкурентні переваги.

Важко переоцінити можливості *кластерного розвитку агропромислового виробництва і сільських територій* в нинішніх умовах обезлюднення сільських населених пунктів (сотні сіл та селищ взагалі зникли з карти нашої країни) в Україні та недостатніх фінансових можливостей. Саме кластерна організація виробництва забезпечує формування соціально

орієнтованої економіки, вирівнювання пропозицій економічного, соціального і екологічно безпечного розвитку сільських територій, зосередженого на інтересах громади села щодо створення у сільських поселеннях належних умов праці та проживання.

Наукові дослідження напрямів економічних реформ, які проводяться останнім часом у багатьох розвинених країнах світу і державах-членах СНД свідчать про істотні переваги по впровадженню кластерної економіки. При цьому вирізняються такі особливості:

- в умовах глобалізації традиційний поділ на сектори та галузі економіки відходить на задній план, а основним рушієм розвитку стає кластерна економіка;

- кластерна економіка спрямована на територіальний розвиток конкурентоспроможних виробництв і на цій базі – на забезпечення вищих стандартів життя населення такої території;

- в кластерній економіці відбувається децентралізація стратегічного управління економічним і соціальним розвитком на засадах демократизації та соціального партнерства.

Виходячи з такого розуміння розвитку, науковцями запропоновано в якості базових елементів стратегічного управління комплексним розвитком АПВ і сільської території, як цілісної економічної системи, *використовувати механізми агропромислової і соціально-економічної кластеризації.*

Вчені Спілки переконані, що вже зараз слід формувати територіально-виробничі агропромислові кластери з високим рівнем спеціалізації та концентрації провідних в регіонах галузей АПВ для найповнішого використання природних і просторових переваг сільських територій і на цій економічній базі розбудувати соціально-економічні кластери для створення достойних умов життєдіяльності

сільських жителів і формування привабливого обличчя українського села.

Перехід на кластерну організацію комплексного розвитку конкурентоспроможного АПВ і соціально-економічного розвитку сільських територій має знайти відображення в аграрній і соціальній політиці держави як перспективне довгострокове програмне завдання, успішне виконання якого потребує координації зусиль виробничих формувань, інфраструктурних складових, органів громадського, регіонального і державного управління, спрямування їх спільних організаційних зусиль і коштів на досягнення визначених для кожного агропромислового і соціально-економічного кластера напрямів і пріоритетів.

Такого рівня взаємодії в рамках існуючої системи та застосовуваних технологій державного управління «зверху-донизу» досягти неможливо. Необхідно перебудувати систему державного й громадського управління АПВ та соціальної сфери села на засадах децентралізації та розширення самоврядування, відпрацювати організаційно-економічний механізм, що ґрунтується на макроекономічному попиті, й на цій основі раціонально поєднати територіально-самоврядну і галузеву системи управління комплексним розвитком сільського господарства і сільських територій.

На основі кластерної теорії та творчої адаптації світового досвіду до умов вітчизняного сільського господарства вченими економістами-аграрниками Співки вже обґрунтовано базові моделі та типові організаційно-управлінські структури кластерних систем:

- сільський мінікластер за участю сімейних ферм;
- плодоовочеве кластерне об'єднання;
- зернопродуктовий мегакластер;
- науково-виробниче насіннєве кластерне об'єднання;

- регіональне науково-навчально-виробниче кластерне об'єднання;

- територіально-виробниче (районне) агропромислове об'єднання.

Всі ці матеріали наукових досліджень своєчасно направлені урядовим структурам, але їх реалізація не виправдано затягується.

З метою посилення прямих зв'язків між наукою і виробництвом, прискорення практичного використання наукових винаходів доцільно активніше використовувати *технологічні кластери*. Це договірні форми кооперації наукових центрів, освітніх комплексів (університетів), малих інноваційних компаній і промислових підприємств, розташованих на прилеглих територіях, яка організовується з метою забезпечення технологічних коридорів для просування результатів наукових досліджень і розробок та поширення інновацій.

Завершуючи, хочу ще раз наголосити в чому ж переваги кластерного підходу?

Кластерний підхід дає підприємствам перевагу над більш ізольованими конкурентами. Він дає доступ до більшої кількості постачальників та послуг підтримки, адаптованих до вимог споживачів, до досвідченої та висококваліфікованої робочої сили, та до невідворотної передачі знань та навичок, що відбувається на зустрічах та при обговоренні бізнесу. Кластерний підхід дає можливість компаніям фокусуватися на всьому, що вони знають та роблять найкраще. Компанії також виграють від синергії. Компанії спроможні функціонувати більш-менш як система, можуть використовувати ресурси більш ефективно та колективно виробляти більше, ніж складає сума їхніх індивідуальних результатів.

Серед усіх переваг кластерного підходу, найбільш важливим є доступ до інновацій, знань та «ноу-хау». В економіці на основі знань, яка визначається наукомісткими традиційними галузями та галузями, що виникають, – компанії шукають свою основну конкурентну перевагу в ідеях і талановитих кадрах, якої вимагає географічна близькість до кваліфікованих колег, найкращих постачальників, оцінюючих споживачів, висококваліфікованих людських ресурсів, досліджень та інструментів розвитку, а також лідерів галузі. Спеціальні знання галузі та «ноу-хау» акумулюються та розповсюджуються через підприємницькі сфери та інноваційні компанії. Кластерний підхід швидше дає компаніям інформацію про переваги в технологіях та зміни у вигодах покупців та споживачів. Не випадково, він зменшує витрати на транзакції.

Для регіонів кластери стають своєрідними центрами інноваційного розвитку, на базі яких здійснюється структурування економічного простору й вирішуються економічні та соціальні проблеми місцевого значення.

Кластеризація – це побудова нової економіки на основі знань, створення інноваційної системи держави. Нова економіка – це не лише належним чином урегульовані та прогнозовані ринкові відносини, а переплетіння ринку, державного регулювання та соціальної стабільності. Нині кожна розвинута країна прагне побудувати нове інформаційне суспільство, здатне забезпечувати і використовувати високотехнологічні інноваційні досягнення. Саме інновації сьогодні є засобом побудови високорозвиненої конкурентоспроможної постіндустріальної держави, якою має стати Україна.

З метою забезпечення сприятливих умов для організації та функціонування кластерів пропонуємо у найкоротші строки створити відповідну нормативно-правову

базу і, перш за все, затвердити Концепцію формування та розвитку інноваційно-промислових кластерів. Створити спеціальні фонди або виділити у рамках уже існуючих фондів державної підтримки підприємництва цільового фінансування на потреби кластеризації економічної діяльності та обслуговування конкретних територій (і особливо – депресивних). Для скорочення організаційного періоду формування кластерів необхідно розробити пакет нормативних документів, відповідно до основних типів (моделей) кластерів та їх організаційної структури, а також відрегулювати в правовому полі відносини між їх членами і керівними органами.

За багаторічною традицією членам Пленуму Співки роздано проект Рекомендацій нашої науково-практичної конференції, які з урахуванням обговорення пропонуємо схвалити рішенням Пленуму СЕУ.

Сподіваємося, що реалізація Рекомендацій конференції дозволить Україні якнайшвидше подолати кризу, прискорити перехід на шлях інноваційного розвитку, зробити потужний крок у підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Дякую за увагу.

Буркинський Б.В

. директор Інститута проблем ринка
и економіко-екологічних досліджень НАН України,
Председатель Одесского ОП СЭУ,
академик НАН України, д.е.н., професор

Степанов В.Н.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ КЛАСТЕРИЗАЦИИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРС

В статье современные проблемы кластеризации обсуждаются в ракурсе теоретических, методологических и методических аспектов. Особое внимание уделяется вопросу функционального множества типов кластеризации, ее пространственно-временному измерению, с точки зрения системно-параметрических подходов и теории множества. Утверждается, что все существующие формы интегрированных систем являются кластерами, отличающимися своими функциональными свойствами и характером субъектно-объектных отношений.

Постановка вопроса. В настоящее время можно с уверенностью утверждать, что проблема кластеризации остается не только устойчиво актуальной, но и становится модной в научной среде. Достаточно проиллюстрировать появление в последнее десятилетие только в Украине большого множества опубликованных монографий [1–4], диссертационных работ [5, 6], научных докладов [7, 8] и специальных статей [9, 10], в которых весьма широко освещаются проблемы кластеризации, прежде всего, в контексте:

а) как важного механизма существенного повышения конкурентоспособности национальной экономики за счет совершенствования прогнозирования, организации и управления;

б) как механизма расширения доступа к инновациям, «экономике знаний» и «ноу-хау»;

в) как инструмента преодоления разрыва между бизнесом, научными исследованиями и потребителями.

Принимая во внимание вполне определенные досто-

инства кластерной организации производства в некоторых странах, проблемы ее внедрения рассматривались на уровне высших государственных органов управления [11–13].

Несмотря на достаточно большое внимание в современной научной литературе к проблемам кластеров и кластеризации, в настоящее время имеется потребность некоторого теоретико-методологического осмысливания кластерных проблем. При этом необходимо учитывать следующее:

1) с одной стороны, в настоящее время можно говорить о вполне определенном «пресыщении» кластеризацией в современном научно-аналитическом сообществе, хотя ее практическая актуальность остается неизменной;

2) с другой стороны, глубокий системный кризис в Украине, прежде всего связанный с кризисом базовых отношений в политико-правовой и социально-экономических сферах, требует разработки новых моделей развития страны, в том числе и с использованием обновленных кластерных организаций общества;

3) исходя из вышеуказанных предпосылок необходимо новое теоретико-методологическое переосмысливание проблем кластеризации, которые учитывали бы как новые вызовы и реалии современных трансформационных процессов, так и принимались во внимание новые парадигмы развития и формирования будущего.

Цель статьи – обсудить некоторые теоретико-методологические проблемы формирования кластеров и управления процессами кластеризации с точки зрения их математической интерпретации и системно-параметрической формализации.

Изложение основного материала исследований. Обобщая накопленный опыт проводимых исследований по проблемам кластеризации хозяйственной деятельности и внедрение формы кластеров в системах отраслевого и регионального

развития и, исходя из поставленной цели настоящих исследований, считаем необходимым обратить внимание на следующее:

- во-первых, на целесообразность уточнения некоторых понятийно-категориальных представлений в системе формирующейся современной теории кластеризации;
- во-вторых, на возможность системно-параметрической интерпретации классических интегрированных социально-эколого-экономических (СЭЭ) систем типа территориально-производственных комплексов (ТПК), свободные экономические зоны (СЭЗ) и других с точки зрения кластеризации;
- в-третьих, на выявление некоторых наиболее характерных институциональных особенностей кластерных систем типа ТПК, СЭС и «чистые кластеры»;
- в-четвертых, на интерпретацию кластеров и процесс кластеризации с точки зрения теории множеств;
- в-пятых, на целесообразность представления кластеров как целеустремленных систем;
- в-шестых, на рассмотрении некоторых прикладных вопросов инновационной кластеризации в Украине.

1. О развитии понятийно-категориального базиса теории кластеризации. На сегодняшний день накопилось большое множество определений и понятийно-категориальных толкований «кластера» и «кластеризации», что свидетельствует о достаточно универсальном характере этого феномена.

Исходной терминологической основой «кластера» (от англ. Cluster) являются: кисть, гроздь, скопление, концентрация, группа.

В информатике термин «кластер» обозначает группу объектов с общими признаками, в частности: как группа компьютеров, объединенных высокоскоростными каналами связи; как группа серверов, объединенных логически, способных обрабатывать идентичные ресурсы и использующихся

как единый ресурс; как единица хранения данных на гибких и жестких дисках компьютеров и др.

В экономической информатике согласно Л.Г. Мельнику [14, с. 127], понятие «кластер» можно рассматривать в следующих вариациях:

1) как класс родственных элементов статистической совокупности, скорректированная группа статистических данных;

2) как сетевая промышленная группа близких, географически взаимосвязанных компаний и сотрудничающих с ними организаций, совместно действующих в определенном виде бизнеса и характеризующихся общностью направлений деятельности и взаимодополнением друг друга;

3) как конгломерация фирм и их поставщиков, позволяющая создать локально концентрированный рынок труда.

В классическом представлении промышленно-экономическое содержание понятия «кластер» связывается с совокупностью (группой) географически локализованных компаний, поставщиков оборудования и услуг, производителей, потребителей, инфраструктурных промышленных элементов, научных, проектных и других организаций и взаимосвязанных между собой в процессе создания добавочной стоимости [2].

Близкое к «кластеру» понятие «территориально-производственный комплекс» (ТПК) согласно Э.Б. Алаеву [15, с. 211–218], представляется как сочетание предприятий и учреждений, для которого территориальная общность его компонентов является дополнительным фактором повышения экономической эффективности за счет:

- создания оптимальных условий для сочетания отраслевого (межотраслевого) и территориального планирования и управления;

- значительной устойчивости взаимных связей (информационных и иных) и согласованности (ритмичности) производственных процессов;

- более эффективного использования всех видов местных ресурсов и более благоприятных условий для маневрирования ими;

- сокращения транспортных затрат.

Считаем необходимым к этому добавить, что в «Методических указаниях к разработке государственных планов экономического и социального развития СССР» (Госплан СССР, 1980 г.), ТПК определяется как совокупность технологически и экономически взаимосвязанных, пропорционально развивающихся производств и предприятий, подчиненных разным министерствам и ведомствам, сосредоточенных на ограниченной территории, использующих ее ресурсы и единую инфраструктуру. ТПК включают специализирующиеся предприятия, дополняющие их производства, обеспечивающие рациональную занятость трудовых ресурсов, а также инфраструктуру, энергетическую и строительную базы, транспорт и социально-культурные объекты.

II. О системно-параметрической интерпретации классических интегрированных социально-экономических систем типа территориально-производственные комплексы (ТПК), свободные экономические зоны (СЭЗ). В современной научно-производственной литературе, как правило, выделяют и разграничивают по определенным отличительным признакам такие интегрированные системы как классические территориально-производственные комплексы (ТПК), свободные экономические зоны (СЭЗ) и кластеры (иногда называют их «пространственными кластерами» [16, 17].

С точки зрения системно-параметрических подходов, в частности, параметрической общей теории систем [18] любые интегрированные системы типа ТПК, СЭЗ и иных можно

считать кластерами, но с главным отличием в том, что они обладают различными свойствами и их развитие находится в различных объектно-субъектных отношениях при возможно совпадающем субстрате.

Рассматривая проблемы кластеризации СЭЭ-систем в указанном контексте возможное множество интегрированных объектов (систем) можно условно разделить на три типа и условно обозначить следующим образом:

1) α -кластеры («чистые» кластеры) – интегрированные системы, обладающие, прежде всего, высокими свойствами самоорганизации и свободными субъектно-объектными отношениями, с «мягким» управлением;

2) β -кластеры – интегрированные системы со средними умеренными свойствами либерализации экономических отношений, с умеренной «жесткостью» управления и умеренными свойствами самоорганизации;

3) γ -кластеры – интегрированные системы с низким уровнем либерализации и с низким уровнем самоорганизации, с относительно «жесткой» системой управления.

Исходя из сформулированных постулатов, связанных с различием свойств и отношений в различных формах кластеризации, нами представлено на рис. 1. графически системно-параметрическое позиционирование различных форм кластерных систем.

Некоторый обобщенный системно-параметрический «образ» кластерных СЭЭ-систем показан в таблице 1.

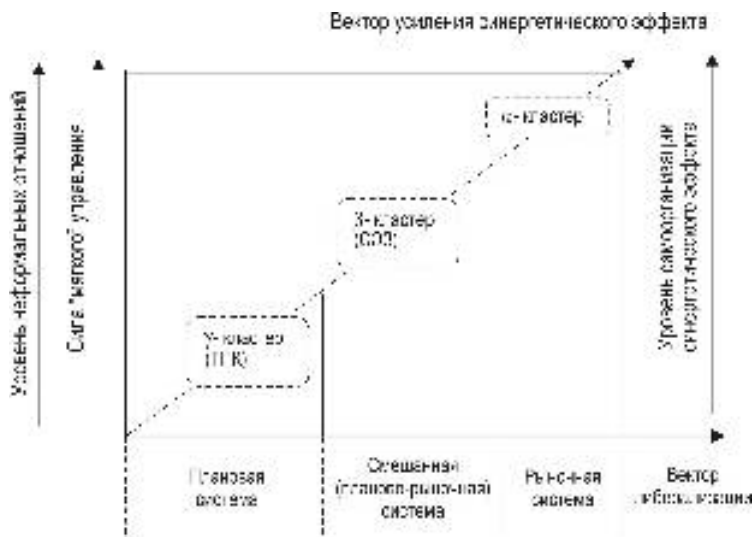

Рис.1 Системно-параметрическое позиционирование кластерных систем
 ТПК – классические территориально-производственные комплексы
 СЭЗ – свободные экономические зоны

Таблица 1

**Качественный системно-параметрический образ кластерных
 социо-экономико-экологических (СЭЭ) систем**

Типы кластеризации систем	Характерные системные параметры			
	Уровень либерализации экономики (характер управления)	Типы экономических отношений	Уровень самоорганизации	Характерные типы кластерных систем
	Низкий («жесткое» управление)	Плановая система	Низкий (высокий уровень детерминированности; низкий уровень не-	ТПК* плановой экономики

γ-кластер			формальностей)	
β-кластер	Средний умеренный (смешанное, жестко-мягкое управление)	Смешанная (планово-рыночная система)	Средний (умеренный уровень детерминированности и неформальности)	СЭЗ**
α-кластер	Высокий («мягкое» управление)	Рыночная система (американская система)	Высокий (высокий уровень неформальности)	Современные ТНК***
*ТПК – территориально-производственные комплексы; **СЭЗ – свободные экономические зоны; ***ТНК – транснациональные компании				

III. О некоторых институциональных отношениях кластерных систем. В части обобщающего анализа особенностей как интегрированной организационно-экономической системы считаем необходимым особо подчеркнуть принципиальное отличие как γ-кластера, так и «чистого» α-кластера от традиционного ТПК, если их оценивать по определяющим институциональным показателям.

Согласно институциональной теории, разработанной лауреатом Нобелевской премии Д. Нормом [19], институты («правила игры») в любом обществе можно представить в виде следующих трех составляющих:

1) неформальные ограничения, связанные со сложившимися в обществе традициями, обычаями, социальными условиями, менталитетом, культурой, доверием;

2) формальные правила, определяемые конституцией, законами, административными актами;

3) механизмы принуждения, обеспечивающие принудительное соблюдение установленных правил (суды, полиция и др.).

Исходя из институциональной методологии по Д. Норту институциональную структуру по приоритетам можно представить в виде, показанном в таблице 2.

Таблица 2

Институциональные приоритеты в кластерных экономических системах γ -кластера (ТПК) и «чистого» α -кластера

Институциональные приоритеты	Территориально-производственный комплекс (γ -кластер)	«Чистый» кластер (α -кластер)
Приоритет 1	Механизмы принуждения	Неформальные ограничения
Приоритет 2	Формальные правила	Формальные правила
Приоритет 3	Неформальные ограничения	Механизмы принуждения

Таким образом, с точки зрения институциональной методологии принципиальным отличием α -кластера «чистого кластера от γ -кластера (ТПК) является значительно большая свобода экономической деятельности, базирующейся, прежде всего, на неформальных институтах – взаимном учете интересов субъектов кластера, доверии, позитивных отношениях, перманентной готовности преодоления конфликтов и т.д.

IV. Интерпретация кластеров и процесс кластеризации с точки зрения теории множеств. Любые кластерные образования будь-то ТПК (γ -кластеры), «чистые» α -кластеры и их промежуточные разновидности (β -кластеры) можно аксиоматически в общем виде представить как совокупности, объединения некоторых объектов произвольной природы – элементов определенного множества.

Как известно [20, 22], множество – одно из важнейших

понятий математики. Специальное направление математики – теория множеств изучает множество с точки зрения таких отношений, как взаимно однозначное соответствие, упорядочение («вполне упорядоченное множество»), четкие и нечеткие («размытые») множества, конечные и бесконечные, разрешимые, перечислимые и др.

Множественность описания любого кластера как сложной системы следует рассматривать как один из принципов общей теории систем, сущность которого применительно к кластерам можно интерпретировать следующим образом:

- во-первых, кластер является принципиально сложной системой, его адекватное познание требует построения множества различных интерпретаций (моделей), каждая из которых описывает лишь определенный ее аспект;

- во-вторых, кластер представляет собой вполне определенное пространство производственных возможностей, пространство товаров и услуг;

- в-третьих, применительно к определенным видам деятельности кластеров (например, рекреационно-туристический комплекс) требуют для своей деятельности относительно больших пространств, что обуславливает необходимость учитывать «пространственную емкость» данного комплекса во времени;

- в-четвертых, организация управления кластерами как сложных систем, изменяющихся в пространстве и времени должна предполагать множественность допустимых решений.

Что касается вопроса определения пространства производственных возможностей (ППВ) кластера, то с точки зрения теории множеств оно рассматривается как способ компактной записи вариантов возможных планов развития кластеров, пространственно-производственных возможностей включает допустимые векторы «затраты – выпуск» [19].

Рассматривая пространственно-временные возможности кластера в экономическом контексте теории множеств, следует учитывать, что в практике эконометрических исследований применяется понятие «общеэкономическое множество производственных возможностей» (ОМПВ), которое определяется как сумма соответствующих множеств всех предприятий в системе кластера, то есть выполняется условие аддитивности.

С точки зрения теории множеств, например, γ -кластер (ТПК) можно рассматривать как «вполне упорядоченное четкое множество» и как, в некоторой степени, достаточно детерминированную систему с четко определенными границами.

В свою очередь, α -кластеры, будучи намного более гибкой структурой, для своего описания и анализа могут быть подвергнуты исследованию с помощью аппарата теории эластичности и других инструментов структурного анализа.

В этом плане с точки зрения теории стохастичности (случайности) рассматриваемые нами α -кластеры можно классифицировать как ярко выраженные стохастические системы.

Стохастичность α -кластера – это свойство территориально-производственной системы, выражающееся в способности при формировании поведенческих реакций переходить от детерминизма (свойственного ТПК) к определенной «дезорганизации» и самоорганизации, и (свойственной α -кластерам) вновь к детерминизму. Стохастичность α -кластера проявляется наиболее полно при необходимости адекватного реагирования на стохастично изменяющиеся условия.

V. О кластерах как *целеустремленных системах*. В настоящей работе кластеры определяются как целеустремленные системы с одним из важных подклассов, которым являются системы, стремящиеся к идеалу.

К целеустремленным системам в феноменологичностной теории систем согласно Р. Акоффу и Ф. Эмери [23], относятся системы, которые обладают следующими свойствами:

- способность восприятия требований внешней, по отношению к системе, среды и формирования цели для достижения этих требований при условии существенно изменяющихся ситуаций;

- способность определения альтернативы всех действий среды и осуществления целесообразного выбора альтернатив для достижения целей в складывающихся условиях.

Идеологемы целеустремленных систем согласно Р. Акоффу и Э. Эмери можно свести к следующему:

- 1) любые созданные человеком системы могут быть характеризованы как «целеустремленные системы» при условии, что участники системы также целеустремленные люди, которые созидательно, преднамеренно и все вместе формулируют цели, и являются частями (участниками) больших целеустремленных систем;

- 2) целеустремленный индивид или система могут продуцировать как функциональные результаты одного типа структурно различными способами в структурно одинаковом окружении, так и функционально различные результаты в одинаковом окружении или в структурно различных окружениях;

- 3) в теории целеустремленных систем человеческое поведение рассматривается как система целеустремленных (телеологических) событий;

- 4) целеустремленная система может изменять свои задачи при постоянных окружающих условиях – она выбирает и задачи, и средства их выполнения, и она проявляет всю (самый известный пример таких систем – люди).

Своего рода алгоритм результативности развития целеустремленной системы связывается [23, с. 65-66]:

- с итогом – ближайшим желаемым результатом, т.е. актуализацией;
- с решаемой задачей – промежуточным желаемым результатом;
- с ведущей целью – долгосрочным желаемым результатом;
- с идеалом – окончательным идеально желаемым результатом, который не всегда может быть достигнут.

В свете вышеизложенного процессы кластеризации производственно-хозяйственной и иной деятельности людей, рассматриваемые с точки зрения теории целеустремленных систем, алгоритм результативности связывается с максимизацией синергетических эффектов в контексте перманентного приближения к желаемому результату (идеалу).

Исходя из принципов построения результативных целеустремленных систем можно предложить 12 стратегий кластеризации как создания новых субъектов социально-эколого-экономической системы в условиях кризисного и посткризисного развития Украины (таблица 3).

Матрица возможных стратегий кластеризации

Тип кластера	Интересы кластеризации			
	Актуализация развития	Решение задачи развития	Достижение цели развития	Идеализация развития
1	2	3	4	5
γ-кластер	$S_{\gamma 1}$	$S_{\gamma 2}$	$S_{\gamma 3}$	$S_{\gamma 4}$
β-кластер	$S_{\beta 1}$	$S_{\beta 2}$	$S_{\beta 3}$	$S_{\beta 4}$
α-кластер	$S_{\alpha 1}$	$S_{\alpha 2}$	$S_{\alpha 3}$	$S_{\alpha 4}$

Можно привести следующие примеры стратегий формирования кластеров:

- стратегия $S_{\gamma 1}$ – создание кластеров по повышению оборонного потенциала страны;
- стратегия $S_{\beta 2}$ – создание кластеров по развитию и внедрению процессов V технологического уровня;
- стратегия $S_{\alpha 3}$ – создание кластеров по развитию и внедрению процессов VI технологического уровня;
- стратегия $S_{\alpha 4}$ – создание кластеров по освоению дальнего космоса.

VI. *О некоторых прикладных вопросах инновационной кластеризации в Украине.* В завершающей части данной работы рассмотрим идеологию кластерной организации хозяйственной деятельности в контексте экономических интересов Украины.

В последние годы в результате совместных инициатив Государственного агентства Украины, по инвестициям и Национальной Академии наук Украины создавался механизм формирования стратегии инновационного развития на основе организации национальных инновационных кластеров, в частности, технопарков и других инновационных структур [24]. Предполагалось, что такие кластеры будут служить своеобразными объектами для крупных капиталовложений и будут играть роль центров роста внутреннего рынка и базы для международной экспансии.

В соответствие с программой Госкоминвестиций и НАН Украины планировалось создание таких инновационных кластеров, как «Новые материалы» (г. Харьков), «Биотехнологии» (г. Львов), «Новые продукты питания» (г. Киев и Киевская область), «Новые технологии природопользования» (г. Донецк), «Инновационная культура общества» (г. Киев), «Новые машины» (г. Днепропетровск), «Новые установки и двигатели» (г. Запорожье), «Энергетика устойчивого развития» (г. Киев). По нашему мнению, необходимо формировать национальные инновационные кластеры в Украинском Приазовье и Причерноморье, например, «Морские технологии» (с центром в г. Одесса), кластер «Экологически чистые производства», рекреационно-туристические кластеры и др.

В связи с форс-мажорной (кризисной) ситуацией в Украине, связанной с военными действиями на Востоке Украины (проведение антитеррористической операции) неизбежно на повестку дня встает вопрос существенной корректировки отечественных программ и проектов развития инновационных кластеров, призванных решать неотложные проблемы ускорения экономического развития и обеспечения национальной безопасности.

В этом контексте следует отметить, что Институт стратегических исследований Украины особое внимание обращает на следующее [25, с. 102].

Кластеры не являются единственным ответом на вызовы, которые стоят перед Украиной в сфере инновационных прорывов. В то же время они являются частью этого ответа, которую Украина не может себе позволить игнорировать. Инновационные кластеры следует рассматривать как исключительно важный инструмент реализации приоритетов государственной политики в плане реальной поддержки в стране предпринимательской активности и создания новых субъектов хозяйственной деятельности, включая формирование инфраструктурной поддержки предпринимательства способом создания условий для формирования физической инфраструктуры финансово-ресурсного и инвестиционного обеспечения предпринимательства (технопарки, бизнес-инкубаторы, промышленные лаборатории научных центров).

Выводы. Подытоживая вышеизложенные проблемы некоторого теоретико-методологического анализа современных проблем формирования кластерных систем и использования кластерных механизмов повышения эффективности общественного производства, можно сделать следующие выводы.

1. В широком понимании теории кластеризацию в человеческой деятельности следует рассматривать в следующих контекстах:

- как методологическую и методическую систему анализа сложных систем;
- как научное направление в теории систем;
- как инструмент организации и управления сложными процессами,

2. Создаваемая и развивающаяся современная теория кластеризации и кластерного механизма является одним из наиболее эффективных инструментов формирования и раз-

вития конкурентоспособности и экономического роста региона, государства.

В основе инструментария кластеризации закладываются идеологемы целеустремленного сосредоточения наиболее эффективных и взаимосвязанных видов экономической деятельности, образующих «золотое сечение» всей экономической системы государства и обеспечивающих конкурентные позиции на отраслевом, национальном и мировом рынках.

3. Теория кластеризации, подкрепляемая большим накопленным опытом интеграции различных предприятий и организаций (промышленных компаний, научно-исследовательских и проектных центров, органов государственного управления, общественных организаций и др.), предопределяет императив ориентации на инновационные кластеры как доминанты создания наиболее эффективных форм достижения высокого уровня конкурентоспособности.

4. Широкое распространение развития кластерных систем инновационного типа в Украине может позволить наиболее полно и эффективно решать экономические, экологические и социальные проблемы регионов; стабилизировать хозяйственную деятельность участников (особенно в условиях кризиса); увеличить количество рабочих мест и уровень заработной платы; сориентировать деятельность каждого участника на потребности рынка; повысить экономическую эффективность деятельности всех участников кластера; создавать предпосылки для развития инновационной деятельности, облегчить доступ к новейшим технологиям, инновационным методам организации производства, повышению профессионального образования, с выгодой внедрять международные, европейские и региональные стандарты на продукцию и системы управления.

Литература:

1. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К.:Логос, 2004. – 848 с.
2. Захарченко В.И. Кластерная форма территориально-производственной организации / В.И. Захарченко. – Одесса: «Фаворит» – «Печатный дом», 2010. – 122 с.
3. Осипов В.М. Перспективи створення морегосподарського кластеру в Україні / В.М. Осипов, О.А. Єрмакова // Економіка і прогнозування: наук. Журнал, 2009. – № 3. – С. 111-122.
4. Єрмакова О.А. Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі / О.А. Єрмакова. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2011. – 200 с.
5. Єрмакова О.А. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі: автореф. дисс. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил та регіональна економіка» /О.А. Єрмакова, Одеса, 2009. – 20 с.
6. Солдатова С.О. Теоретико-методичні основи кластеризації природокористування приморських територій: Автореф. дисс. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорона навколишнього середовища» / С.О. Солдатова. – Одеса, 2014. – 20 с.
7. Кластеризація – шлях до підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів: Матеріали конф., 23–25 травня 2006 р., Севастополь/ Ред. С.І. Соколенко. – К.: Міжнародна фундація сприяння ринку, 2006. – 34 с.
8. Кластеры должны стать локомотивами развития регионов [Электронный ресурс] // Материалы сайта Фонда «Эффективное управление» – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/ua/news/foundation_press/139.html.
9. Степанов В.Н. Формирование сети туристических кластеров украинско-российского Приазовья / В.Н. Степанов, И.А. Бердников, М.В. Гудзь // Трансграничное украинско-российское сотрудничество: формы, направления, перспективы / Под ред. В.И. Дубницкого, В.И. Ляшенко. – Донецк: Юго-Восток, 2010. – С. 332-354.
10. Степанов В.Н. Территориально-производственный кластер как интегрированная организационно-экономическая система (теорети-

ко-методологический аспект) / В.Н. Степанов // Економічні інновації. – 2010. – Випуск 40. – С. 343-353.

11. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції формування кластерів в Україні» від 29.08. 2008 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/ok/publish/printable_article?art_id=121164.

12. Концепция кластерной политики в Российской Федерации [Электронный ресурс] // Правительство Российской Федерации. – 2007. – Режим доступа: http://www.poria.ru/konc_klastern_259_10.doc.

13. Методические рекомендации по реализации кластерной политики в северных субъектах Российской Федерации // Совет Федерации Федерального собрания РФ, Комитет Совета Федерации по делам севера и малочисленных народов. – М.: 2008. – 36 с.

14. Мельник Л.Г. Экономика и информация: Энциклопедический словарь / Л.Г. Мельник. – Сумы: «Университетская книга», 2005. – 384 с.

15. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.

16. Скиба А.Н. Кластеры: реализация системного принципа в пространственно-институциональной организации производства / А.Н. Скиба / Региональная экономика и практика. – 2011. – № 10. – С. 23-32.

17. Воротников К. О кластерах и становлении кластерной политики в России / К. Воротников // Российский экономический журнал. – 2009. – № 5. – С. 89–91.

18. Уемов А.И. Основы формального аппарата параметрической общей теории систем / А.И. Уемов // Системные исследования. Ежегодник. – 1984. – М.: Наука, 1984. – С. 152–180.

19. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Пер. с англ. / Д. Норт. – М.: Фонд Экономической книги «Начало», 1997. – 130 с.

20. Словарь по кибернетике / Под ред. академика В.С. Михалеви-ча. – 2-е изд. – К.: Гл. ред. УСЭ, 1989. – 751 с.

21. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь / Л.И. Лопатников. – М.: Наука, 1987. – 512 с.

22. Математическая энциклопедия. – Т. 2 / Гл. ред. И.М. Виноградов. – М.: Советская энциклопедия, 1979. – 1104 с.

23. Акофф Р. О целеустремленных системах: Пер. с англ. / Р. Акофф, Ф. Эмери. – М.: Сов. радио, 1974. – 272 с.

24. Об утверждении Положения о порядке создания и функционирования технопарков и инновационных структур других типов. Постановление Кабинета Министров Украины от 22.05.1996 г., № 549.

25. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання (аналітична доповідь) / Я.А. Жалію, К.А. Кононенко, В.М. Яблоневський та ін.: За заг. ред.. Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2014. – 132 с.

Внукова Н.М.

член Правління Спілки економістів України,
завідувач кафедри управління
фінансовими послугами Харківського
національного економічного університету
ім. Семена Кузнеця,
д.е.н., професор,
Заслужений економіст України

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

Сучасні умови фінансової діяльності характеризуються прискоренням глобалізації і загостренням конкурентної боротьби між фінансовими установами. Це висуває нові вимоги до інструментів фінансової підтримки і підвищення конкурентоспроможності. Важливим чинником конкурентоспроможності країни на міжнародному рівні виступає конкурентоспроможність її фінансового сектору, яка спирається на ефективність суб'єктів фінансової діяльності. Чим більше ринків фінансових послуг об'єднано, тим більша вірогідність, що фінансові ресурси будуть спрямовані у найефективніші сфери діяльності, та принеситимуть максимальний прибуток.

Тому у даний час фокус досліджень все більше плине у сферу вивчення конкурентоспроможності [] як окремих суб'єктів господарювання, так і територій.

Кластерний підхід виявляється найбільш оптимальним для конкурентного розвитку компаній та фінансових установ, що входять до його складу. Він безпосередньо пов'язаний з підвищенням конкурентоспроможності не тільки тому, що він одночасно впливає на основи конкурентоспроможності (продуктивність і зайнятість), але і тому, що він знімає суперечності. Рівень продуктивності праці у кластері росте за рахунок спеціалізації і аутсорсингу непрофільних видів діяльності, рівень зайнятості – за рахунок залучення і формування нових суб'єктів економічної діяльності у споріднених і підтримуючих галузях.

Поняття кластер використовується у різних галузях науки. Загальне формулювання цього багатозначного терміну наступне: кластер (англ. cluster скупчення) – об'єднання декількох однорідних елементів, яке може розглядатися як самостійна одиниця, що має певні властивості [].

Згідно теорії М. Портера [144] кластер – це група взаємозв'язаних компаній, що географічно є сусідами, і пов'язаних з ними організацій, які діють у певній сфері та взаємодоповнюють одна одну. Вчений помітив, що кластери можуть бути важливим джерелом переваги над конкурентами.

М. Портер [] вважає, що конкурентоспроможність країни слід розглядати через призму міжнародної конкурентоспроможності не окремих її підприємств, а кластерів – об'єднань підприємств **різних галузей**, крім того, принципове значення має здатність цих кластерів ефективно використовувати внутрішні ресурси.

1998 року Україна вперше намагалась застосувати концепцію бізнес-кластерів []. Основною метою створення кластерів вважається поєднання зусиль для забезпечення національної конкурентоспроможності. Однак, в Україні недостатньо визначені підходи до формування кластерних ініціатив, тобто скоординованих дій, спрямованих на підвищення кон-

курентоспроможності і появи спеціалізованих кластерів із залученням і безпосередньою участю ключових учасників [1]. Кластерні ініціативи складаються з послідовних проектних етапів, починаючи з ініціювання проекту, розробки стратегії та плану дій розвитку кластера, закінчуючи формуванням спеціалізованої асоціації учасників та реалізації програми розвитку. Кластерні ініціативи – це новий проектно-орієнтований підхід для стимулювання кластерів та є спеціальним інструментом кластерної політики на державному і регіональному рівнях.

Можна вважати, що головна теза М. Портера полягає в тому, що перспективні конкурентні переваги створюються не ззовні, а на внутрішніх ринках. У результаті формується «кластер», зокрема, співтовариство фінансових установ. Для всієї економіки держави фінансові кластери виконують роль точок зростання внутрішнього ринку.

Головною відмінністю концепції кластера від інших форм об'єднання підприємств є те, що всі процеси відбуваються в умовах безперервної, динамічної конкурентної боротьби усередині даної структури і децентралізації процесу ухвалення управлінських рішень усередині утворення кластерного типу.

Для досягнення у відносинах рівня співробітництва, повинна виникнути **довіра** між учасниками кластера. Наприклад, Х. Розенфельд [2] підкреслює, що кластери повинні мати активні канали для бізнес-транзакцій, діалогу та комунікації.

Ждановою О.І. [3] визначені умови і перешкоди для розвитку кластерних форм співпраці, оскільки кластеризація означає формування і виділення у просторі особливих місцевих економічних і навіть *соціокультурних* співтовариств.

Аналіз інформаційних джерел [4; 5] показав, що для досягнення дієвого співробітництва та ефективної реалізації кластерних ініціатив на організаційному етапі становлення –

учасникам кластера необхідно подолати певні бар'єри різного характеру.

На думку науковців [1] всі бар'єри на шляху до кластерної інтеграції можна згрупувати у 4 класи, що включають 18 перешкод різного типу; економіко-технологічні, соціальні, правові, психологічні.

Набір перелічених бар'єрів для різних кластерів є в більшості випадків сталим. Проте параметри властивостей для кожного окремого кластера різні, відповідно виникають (посилиються / слабнуть) і відповідні бар'єри в їх організації. Тому для подальшої діяльності майбутній організатор кластерної ініціативи [146] повинен визначити найсильніші (на думку майбутніх учасників) перешкоди шляхом аналізу ієрархії проблем.

Найбільш прийнятним і поширеним методом для аналізу ієрархій є метод Т. Сааті (MAI) [1]. Цей метод є найбільш доцільним, оскільки дозволяє врахувати різні точки зору учасників та прийти до порозуміння у процесі обговорення.

Проведений аналіз показав, що перешкодою на шляху до кластерної інтеграції є бар'єр асиметрії технологічного рівня – 35%. Суттєвими є також бар'єри капіталу та організаційної структури – 24% та 25% відповідно.

Одним з основних складових державних і регіональних заходів забезпечення зростання економіки за рахунок формування і ефективного функціонування кластерних ініціатив у промисловості є підвищення прозорості і глибини (ємкості) **фінансових ринків** [1]. Тому важливо робити акцент на вже існуючі міжгалузеві зв'язки і працювати на користь співпраці державного і приватного сектора, розвивати діалог і галузеві професійні асоціації, які могли б інформувати про ухвалення рішень у галузі економіки [1].

Ключовими проблемами виділено **недовіру** учасників взаємодії до фінансових установ, партнерів та інших учасників, а також відсутність ініціативи при розв'язанні спільних проблем. Організаційна асиметрія є суттєвим комунікаційним бар'єром у процесі реалізації кластерних ініціатив через різницю у підходах менеджменту до виконання завдань, а також принципів їх постановки.

Між тим, одна з чотирьох компаній в ЄС працює в середовищі, схожому на кластерне (дослідження «Іннобарометр 2006» [1]).

Дослідниками Стокгольмського Центра стратегії і конкурентоспроможності відмічено, що в країнах з перехідною економікою органи влади займають більш пасивну позицію відносно ініціації процесів розвитку кластерів: кластерна політика більше, ніж у 2 рази рідше використовується, ніж у розвинутих країнах [1]. Застосування механізмів адаптації моделі кластерів до середовища України дасть можливість створити умови для продуктивної співпраці трьох секторів – влади, бізнесу, та ринкової інфраструктури [1], а світовий досвід і процеси глобалізації пришвидшать всі ці явища.

Аналіз існуючого досвіду реалізації кластерів в Україні довів, що вони мають суттєвий недолік у відсутності сучасних технологій фінансового забезпечення їх діяльності.

Отже, проблемою є визначення моделі застосування фінансових послуг у забезпеченні становлення кластерних ініціатив – це виконання інфраструктурних функцій чи створення мегакластера фінансових послуг [1].

Основна мета дослідження полягає у пошуку способу визначення ймовірного виду фінансового кластера, а у перспективі – збільшення конкурентоспроможності регіонів України.

Більшість дослідників звертають увагу на аналіз наявних кластерів на основі кількісних параметрів, які базуються на

соціально-економічних показниках (кількість робочих у галузі, найбільші виробничі та експортні галузі та ін.), але недостатньо уваги приділяють методам виявлення ймовірних кластерних ініціатив на основі якісного аналізу, включаючи більш широке коло характеристик та можливостей.

Аналізуючи дані, отримані при проведенні дослідження [], необхідно відмітити, що експерти віддали найбільшу перевагу сценарію створення фінансового метакластера, до якого входять як банки, так і інші фінансові установи, а також вищі навчальні заклади, які виконують суттєву роль у формуванні кластера.

Між тим, фінансові установи у моделі інших кластерів (наприклад, аграрних) мають зв'язки з кожним учасником кластера, але виконують тільки обслуговуючу роль. Тобто кінцевий продукт кластера – сільськогосподарська продукція, а фінансові послуги відіграють забезпечуючу роль. Наприклад, В.М. Ганганов підкреслює необхідність створення агропромислових фінансових груп для обслуговування сільськогосподарських виробників, до яких входитимуть біржі, банки, фінансові та страхові компанії [], що суттєво актуалізується останнім часом у стратегічній політиці держави.

У цілому на етапі первинної реалізації кластерних ініціатив на території України фінансові послуги виконують обслуговуючу роль у формуванні кластерів реального сектору економіки. При збільшенні кількості та масштабів кластерних формувань на певній території відбувається територіальна концентрація та диверсифікація фінансових послуг. Внаслідок цього фінансові установи – учасники різних кластерів – можуть сформувати ядро фінансового кластера. Останній, в свою чергу, буде виступати каталізатором утворення нових та реорганізації існуючих кластерних формувань, а також регулювати вартість капіталу та обсяги виробництва продукції.

Мегакластер є сукупністю кластерів (базових та інфраструктурних), які належать до різних секторів економіки та використовують загальну інфраструктуру, науково-дослідну базу, систему взаємодії з фінансовими інститутами, узгоджену і взаємовигідну стратегію розвитку. Тому сучасні мегакластери, до складу яких входять фінансові кластери поступово перетворюються на потужні інформаційно-аналітичні і організаційно-управлінські комплекси, що володіють значним кредитним потенціалом.

Існує високоефективний спосіб стимулювання кластерів, який є у адміністрацій, цей інструмент – цільові програми. Вони істотно впливають на розвиток кластера. Адміністрація може проводити активну роботу з побудови взаємодії між різними суб'єктами розвитку кластера, а також займатися врегулюванням різних питань кластера між іншими рівнями влади.

Фінансовий мегакластер сприятиме розвитку окремої території та економіки держави в цілому шляхом підвищення ефективності фінансово-економічних відносин.

Література:

1. Внукова Н.М. Кластерні ініціативи транскордонного співробітництва у забезпеченні конкурентоспроможності євро регіонів / Н.М. Внукова // Перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки. – К.: ВД «ОРАТТА», 2007. – С.26–28.

2. Внукова Н.М. Перспективи розвитку фінансових послуг в кластерних ініціативах транскордонного співробітництва євро регіонів / Н.М. Внукова // Проблеми розвитку ринку фінансових послуг в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.прак. конференції, (Харків, 15–16 листопада 2007 р.). – Х.:ХТУБА, 2007.– С.8–17.

3. Ганганов В.М. Моделі раціонального розміщення сільськогосподарського виробництва / В.М. Ганганов // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2008. – Випуск №2. – С.17–22.

4. Жданова О.И. Кластерная стратегия управления промышленными предприятиями как фактор повышения конкурентоспособности:

автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 05.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / О.И. Жданова. – Москва, 2008. – 29 с.

5. Інформація сайту «Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Кластер>

6. Леонтьев В.В. Общеэкономические проблемы межотраслевого анализа. Избранные произведения в трех томах / В.В. Леонтьев. – М.: Экономика, 2007. – Т.1.– 408 с.

7. Лямец В.И. Системный анализ. Вводный курс / В.И. Лямец, А.Д. Тевяшев. – [2 – изд., перераб. и допол.] – Х: ХНУРЭ, 2004. – 448 с.

8. Мусабаева А. Кыргызстан в поисках рецепта конкурентоспособности / А.Мусабаева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ipp.kg

9. Орлатий М.К. Обґрунтування напрямів та шляхів вирішення актуальних проблем соціально-економічного розвитку територій в Україні / М.К. Орлатий, В.М. Вакуленко, С.В. Загороднюк // Звіт про виконання НДР. – Національна академія державного управління при президентові України. – 2008. – С. 7.

10. Перспективы развития рынка финансовых услуг Еврорегиона «Слобожанщина»: Резолюция проведения круглого стола, (г. Харьков, 24 апреля 2009 г.). – 2 с.

11. Пилипенко И.В. Конкурентоспособность регионов и кластерная политика в России / И.В. Пилипенко [Электронный ресурс].

– Режим доступа: http://www.hse.ru/data/805/766/1235/PilipenkoIV_Competitiveness.doc

12. Портер М. Конкуренція / М. Портер. – М.: Вільямс, 2005. – 608 с.

13. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий [пер. с англ. Р.Г. Вачнадзе] / Т.Саати. – М.: Радио и связь, 2004.– 278 с.

14. Фінансові послуги у становленні кластерних ініціатив євро-регіону: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Н.М. Внукової. – Х.: Вид.ХНЕУ, 2011. – 228 с.

15. Ягольницький О.А. Формування фінансових кластерних ініціатив транскордонного співробітництва євро-регіонів/ О.А.Ягольницький: Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Х.: НДЦІПР НАНУ, 2013. – 20 с.

16. Ketels C. Cluster Initiatives in Developing and Transition Economies [First edition] / C.Ketels, G.Lindqvist, Ö.Sölvell. – Stockholm: Center for Strategy and Competitiveness, May 2006.

17. Rosenfeld S.A. Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development / S.A. Rosenfeld // European Planning Studies. – 1997. – № 1, 5. – p. 3–23.

18. Sölvell Ö. The Cluster Initiative Greenbook / C.Ketels, G.Lindqvist, Ö.Sölvell. – Stockholm: Ivory Tower AB, 2003.

Саблук П.Т.

Науковий керівник секції СЕУ,
академік НААН
(Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» НААН)

Кропивко М.Ф.

академік НААН
(Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» НААН)

КЛАСТЕРНА ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗБУДОВИ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Незважаючи на неспіливі спроби державних і регіональних органів української влади виправити становище, занепад села продовжується. Головною причиною цього стало відокремлення агропромислового виробництва від соціальної сфери. Сільськогосподарські підприємства, що раніше опікувалися розвитком об'єктів соціальної інфраструктури на закріплених за ними сільських територіях, в основному передали ці об'єкти у комунальну власність. З цієї причини, а також з огляду на економічний стан, підприємства переважно не в змозі більше фінансувати соціальну сферу села. Органи місцевого самоврядування, на які покладено утримання соціальних закладів, за умов відсутності достатніх коштів в місцевих бюджетах не можуть забезпечити навіть просте, а тим більше розширене відтворення соціальної інфраструктури села.

Одним із шляхів виправлення такого становища є централізація владних повноважень і зміцнення на цій основі

місцевих бюджетів.

У цьому зв'язку постає питання, як зробити так, щоб при децентралізації управління економіка агропромислового виробництва працювала в узгодженні з розвитком сільських територій. Для цього необхідно подолати протиріччя між великотоварним агропромисловим виробництвом, при якому основні переробні потужності і фінансові потоки концентруються у центральних садибах або містах, та необхідністю наповнення місцевих бюджетів коштами і забезпечення сільських жителів роботою. Одним із можливих шляхів вирішення даної проблеми є кластерна організація розвитку сільської економіки.

Мета публікації. Привернути увагу органів державної і регіональної влади та науковців до кластерної форми організації розвитку економіки агропромислового виробництва і сільських територій.

Зміст публікації. Базові положення економічної теорії визначають, що конкурентоспроможне виробництво товарів масового попиту, до яких відноситься і сільськогосподарська продукція та продовольство, має бути таким, яке спроможне формувати достатньо великі партії товарів. При великотоварному виробництві виникає так званий «зростаючий ефект масштабу», який дозволяє підприємствам отримувати додаткові вигоди від спеціалізації праці і управлінського персоналу, запровадження технологічних і організаційно-економічних інновацій, зниження витрат виробництва, трансакційних витрат тощо, і тим самим підвищувати конкурентоспроможність своєї продукції.

В значній частині країн світу в якості основного підходу до організації конкурентоспроможного і одночасно більш соціально спрямованого виробництва все більшого значення набирає кластерна організація розвитку. Підтвердженням цьому є практичне розгортання перебудови

організації виробництв і територій на кластерних засадах в країнах Європи, Азії, Північної Америки.

Європейським Союзом підготовлено «Європейський кластерний меморандум» для узгодження дій країн-членів щодо їх інноваційного розвитку на основі кластерних ініціатив (2007), широко застосовується так звана кластерна політика розвитку економіки (Cluster-Based Economic Development) з відповідним інституційним забезпеченням.

Кластерні ініціативи щодо організації розвитку реалізуються в різних сферах економіки цих країн – в металургії, електроніці, легкій промисловості, сільському господарстві тощо, при цьому тісно переплітаються питання розвитку виробничої і соціальної сфер. Тому можна говорити про зародження «кластерної» економіки, яка має свої теоретичні основи, методологічні особливості та практичні переваги.

Її витoki виходять з теорій економіки, що засновані на географічній концентрації виробництв (агломераціях), і беруть початок ще з робіт Альфреда Маршалла («Принципи економічної теорії», 1890), через теорії міжнародної конкуренції Майкла Портера, який ввів в теорію економіки поняття «кластер» («Конкурентні переваги націй», 1990), і які переломлюються сьогодні на розвиток локальних економік.

Різні автори приводять альтеративні визначення поняття «кластер» в економіці, акцентуюючи увагу на тих або інших його характерних рисах: територіальна ознака, географічна концентрація виробництва, участь комерційних підприємств та некомерційних організацій, наявність між учасниками кластера тісних зв'язків на основі спільних інтересів, взаємодоповнюваність учасниками кластера один одного, конкуренція між учасниками кластера, налагодження дер-жавно-приватного партнерства тощо.

Класичним вважається поняття «кластер», наведене

М. Портером [1, с. 206]: «Кластери – це сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників ресурсів та постачальників послуг; фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агенцій із стандартизації, а також торгових об'єднань) у певних галузях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну роботу».

З цього визначення випливає, що це міжгосподарське територіальне об'єднання мережевого типу не тільки взаємодоповнюючих підприємств (як крупного бізнесу, так і малого підприємництва), що співпрацюють між собою, формуючи замкнутий технологічний цикл великотоварного виробництва і реалізації конкурентоспроможної кінцевої продукції (товарів, послуг), а і інфраструктурних складових, що створюють умови для виробництва і просування продукції учасників кластера на продуктовому ринку, в числі яких органи державної влади та наукові установи.

Модель формування територіально-виробничого кластера та його вплив на стратегічний розвиток регіону (рис. 1.) можна зрозуміти, провівши історичну аналогію на прикладі становлення і розвитку Донецького вугільного кластера, що визначив напрям розвитку Донецької і сусідніх областей на 3–4 сторіччя вперед.

В кластері є **ядро (інтегратор)** – лідер, який ініціює процес формування кластера (англійський підприємець Джон Хьюз (Юз), який заснував інноваційне на той час підприємство – відкрив шахту для розробки перспективного родовища).

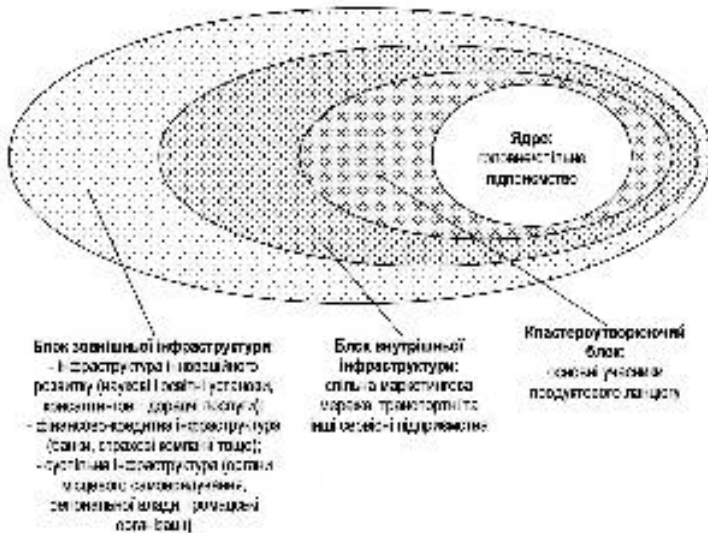

Рис. 1. Модель територіально-виробничого кластера

Джерело: розроблено авторами на основі матеріалів А.Е. Романова, В.П. Арашукова, ВНДІЕСГ (ВНИИЭСХ), Москва [5]

Навколо цього ядра почав формуватися **кластероутворюючий блок** – комплекс підприємств – учасників кластера – з виготовлення шахтного кріплення, вентиляційного, освітлювального і транспортного обладнання, виробництва знарядь з добування вугілля тощо, які спільними зусиллями замкнули технологічний ланцюг видобутку вугілля.

Однак цього основного блоку недостатньо для ефективної експлуатації добутих ресурсів. Потрібен **блок внутрішньої інфраструктури** – тих учасників кластера, які виконують функції з просування продукції, наприклад, залізниця для транспортування вугілля споживачам, маркетингова служба для організації продажу тощо.

Далі – **блок зовнішньої інфраструктури**, в т.ч.

суспільної – сукупність суб'єктів господарювання, що забезпечують будівництво житла для проживання працівників підприємств (шахтарів), магазинів та інших закладів побутового і культурного обслуговування, *інноваційної* – сукупність суб'єктів, що забезпечують інноваційну складову розвитку кластера: школи, професійні училища, наукові установи для удосконалення технологій виробництва та навчання спеціальностям, *фінансової* тощо. Розбудову цієї інфраструктури забезпечував уже не сам підприємець, а органи влади.

У агропромисловій сфері за подібним сценарієм відбувалося будівництво цукрових заводів в зоні Лісостепу, навколо яких виникали селища міського типу із соціальною інфраструктурою.

Як бачимо, визначальним в кластері є прямі зв'язки (як формальні, так і неформальні), що формуються для спільної діяльності з виробництва конкурентоспроможного продукту – окремий учасник кластера без співпраці з іншими не може налагодити ефективне виробництво. Одночасно це і конкуренція партнерів, яка спонукає їх до запровадження інновацій.

З сучасної вітчизняної практики формування і розвитку територіально-виробничих кластерів можна привести приклади міжгосподарських підприємств по виробництву і переробці аграрної продукції, гірсько-туристичного кластера «Буковель» та ін.

На цей час існує інформація про близько 800 потужних кластерів різних типів у 25 розвинених країнах світу та 24 країнах, що розвиваються. Прикладами всесвітньо відомих об'єднань підприємств, що досягли вражаючих успіхів у певній галузі промисловості, поєднавши переваги співробітництва виробників продукції, досягнень науки та підтримки владних структур окремих територій, є:

«Пластикова долина» (м. Тарнув, Польща), Масачусетський мультимедійний кластер, Каліфорнійський кластер із виготовлення вина, Італійський взуттєвий кластер, «Даедук» (Південна Корея), «Софія і Гренобль» (Франція), «Лубен» (Бельгія) та інші.

Щодо кластеризації економіки країн Європи, то можна стверджувати про повністю кластеризовану економіку Фінляндії (9 мегакластерів), відмітити економіку Нідерландів, яка поділяється на 20 мегакластерів, в Данії функціонує 29 кластерів, в яких беруть участь 40% усіх підприємств країни, які забезпечують 60% експорту, в Словенії прийнято стратегію зростання конкурентоспроможності промисловості та розроблено програму національного розвитку кластерів тощо. У ряді країн Близького Сходу, Південної Азії також були проведені реформи, пов'язані з кластерними підходами.

Прояви кластерних форм комплексного розвитку аграрного виробництва і соціальної сфери села є практично в кожному сільському територіально – адміністративному районі. Настав час їх про інвентаризувати і направити в русло розвитку.

Приведені вище приклади підводять нас до розуміння основного спрямування кластерної теорії як інструменту обґрунтування шляхів підвищення конкурентоспроможності територій і розміщених на ній виробництв за рахунок використання ефекту масштабу та замкнутого циклу виробництва. Це забезпечується шляхом підвищення конкурентоспроможності учасників кластера, їх здатності до впровадження інновацій, а також ініціювання нових видів діяльності.

Перш за все більша конкурентоспроможність учасників кластера забезпечується за рахунок використання природних, географічних і історичних переваг, які властиві

тій або іншій території, її ресурсів (земельних, добувних, людських, рекреаційних тощо). Самі по собі ці переваги не можна використати, якщо не буде налагоджене великомасштабне і якісне виробництво та пакування крупнотоварних партій продукції і/або комплексу послуг, що неможливо зробити, якщо не налагодити прямі постійні довірчі зв'язки між учасниками технологічного процесу на основі їх взаємної зацікавленості у спільній діяльності. Ефект масштабу при цьому проявляється не тільки у зростанні обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю, а і у зниженні транзакційних витрат. Тому кластерна організація розвитку спрямована на підвищення конкурентоспроможності бізнесу.

Ще одна перевага спільної діяльності в рамках кластера та, що налагоджується обміном ідеями і нововведеннями на основі співробітництва та конкуренції, часто під тиском взаємних вимог і претензій учасників (до якості та кількості сировини, комплектуючих, упаковки, сервісу, організації взаємовідносин тощо) стимулюється отримання нових знань та інформації, підвищення професійної майстерності і кваліфікації, впровадження нових технологій, залучення до вирішення техніко-технологічних і організаційно-економічних проблем наукових закладів тощо. Тобто, в кластері проявляється ефект синергії не тільки від більш ефективного використання традиційних ресурсів виробництва, а і нетрадиційних інноваційних, що суттєво збільшує конкурентні переваги його учасників.

Для суттєвого зростання продуктивності безпосередніх учасників кластера в сучасних умовах цього замало. Потрібно створити відповідну виробничу, побутову, соціальну та іншу інфраструктуру, створити нові робочі місця в сільських населених пунктах і адміністративних районах в галузях, пов'язаних з основною їх спеціалізацією, що забезпечить

конкурентоспроможність продукції кластера. Тут уже виникає потреба в налагодженні приватно-державного партнерства, активної участі державних органів та органів місцевого самоврядування, їхніх установ з тим, щоб в співпраці з приватними учасниками вирішувати питання інфраструктурного і соціального характеру. Звідси висновок, що кластерна організація розвитку бізнесу носить інноваційну і соціальну спрямованість.

В організаційному плані краще, щоб формування кластера відбувалося «знизу», від зацікавлених підприємств, а органи влади при цьому виступали би асоційованими партнерами, які допомагають становленню кластера як організаційно, так і фінансово.

Разом з тим, спосіб кластерної організації розвитку не може бути однаково ефективно використаний у всіх сферах економіки того або іншого регіону. Кластери – це інструмент забезпечення зростання економіки території на вузлових (пріоритетних) її напрямках з тим, щоб використати потенційні територіальні переваги. Тому вони виконують функцію своєрідних «точок зростання» регіональних економік.

Розбудова кластерів в тій або іншій сфері економіки – довготривалий процес і може бути реалізований на засадах стратегічного управління соціально-економічним розвитком територій з обґрунтуванням стратегій і програм розвитку розміщених на території підприємств, їх об'єднань, агломерацій тощо, їх спрямуванням на більш повне використання територіальних і ресурсних переваг.

Таким чином, можна зробити наступні висновки щодо характерних рис кластерної економіки:

- в умовах глобалізації традиційний поділ на сектори і галузі економіки відходить на другий план і в якості основного рушія розвитку стає кластерна економіка. Це

підтверджується не тільки теоретичними викладками, а і напрямками економічних реформ, які проводяться у багатьох розвинених країнах світу;

- кластерна економіка спрямована на територіальний розвиток конкурентоспроможних виробництв (точок зростання) і на цій економічній базі – на забезпечення вищих стандартів життя населення цієї території;

- при кластерній економіці відбувається децентралізація стратегічного управління економічним і соціальним розвитком на засадах демократизації та державно-приватного партнерства.

Тому кластерна організація розвитку в багатьох країнах стає серцевиною їх регіональних і загальнодержавних економічних політик.

Особливо перспективним нам видається запровадження кластерного підходу до розвитку агропромислового виробництва і сільських територій. Це пояснюється тим, що в сучасних умовах визначальною стосовно особливої ролі сільськогосподарського виробництва в економіці країни і суспільному бутті стає не стільки його частка у формуванні ВВП (майже десята його частина), а соціальна значимість галузі в забезпеченні життєдіяльності населення, перш за все сільського. Тому в стратегічному баченні місію і цілі агропромислового виробництва доцільно визначати не тільки в плані продовольчої безпеки та розвитку зовнішньоекономічного потенціалу країни, а в першу чергу як економічної першооснови розвитку сільських територій.

Досягненню цих взаємозв'язаних стратегічних цілей і мають бути підпорядковані заходи з формування конкурентоспроможного агропромислового виробництва.

Вирішення цієї проблеми особливо злободенне з огляду на те, що основна маса сільськогосподарської

продукції виробляється в багаточисельних дрібнотоварних особистих селянських і фермерських господарствах, а також в сільськогосподарських підприємствах, які самостійно не в змозі формувати достатньо великі партії сільськогосподарської продукції для продажу. Цим користуються посередницькі структури різних форм, які по суті монополізували продуктові ринки країни і в погоні за надприбутками успішно ведуть боротьбу за встановлення якомога нижчих закупівельних та якомога вищих споживчих цін. Тобто, в Україні сформувалася інфраструктура аграрного ринку як ринку посередників, які на підприємницьких засадах забезпечують процес просування товарів на продуктових ринках. Як наслідок, первинні виробники отримують лише до половини виручки від кінцевої (роздрібної) ціни на вироблену ними продукцію, в той час як в країнах з розвинутим сільським господарством на їх долю припадає дві третини і більше відсотків.

Тому, щоб потіснити посередників, потрібно розвивати інтеграційні процеси з використанням механізмів кооперації, корпоратизації, і як уже доведено вище – кластеризації.

Вітчизняна практика розвитку кооперації, передусім обслуговуючої, свідчить, що в ній зацікавлені переважно особисті селянські (ОСГ) та фермерські (ФГ) господарства, яким об'єднання в кооперативи дає змогу на основі спільної агротехнічної, заготівельної і збутової діяльності досягти співставних з сільськогосподарськими підприємствами рівнів технологічності та товарності. Тому за участю науковців Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» підготовлені і прийняті урядом підзаконні акти, спрямовані на розвиток кооперації. Ці заходи, у випадку їх практичної реалізації, зможуть підвищити рівень конкурентоспроможності ОСГ та невеликих ФГ до рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських

підприємств.

Разом з тим ці необхідні заходи в напрямі формування великотоварного виробництва в сучасних умовах недостатні. Потрібна більш крупномасштабна інтеграція.

Тому ситуація на продуктових ринках стимулює формування корпоративних агропромислових формувань, зокрема так званих «агрохолдингів» – об'єднань та груп, заснованих на оренді розосереджених по територіях великих земельних масивів. На сьогодні, за нашими дослідженнями [4], близько 129 агрохолдингових формувань контролюють близько 8,7 млн га, тобто 23,5% сільськогосподарських угідь країни. Кількість та розміри таких об'єднань з року в рік збільшуються. Цей процес за рахунок використання ефекту масштабу та замкнутого циклу виробництва продуктів харчування позитивно впливає на конкурентоспроможність агропромислового виробництва, проте недостатньо впливає на розвиток сільських територій.

Корпоративні об'єднання такого типу мають ряд переваг великотоварного виробництва: розвинута спеціалізація; активне залучення інвестицій для технічного переоснащення; запровадження інноваційних технологій; виробництво продуктів харчування високої якості; можливості виходу на зовнішні ринки без посередників, уникнення подвійного оподаткування через організацію відокремлених структурних підрозділів тощо.

Проте дослідження, виконані в ННЦ «Інститут аграрної економіки» свідчать, що їхня діяльність призводить також до загострення соціальних проблем на селі: зростання рівня безробіття через вивільнення зайвих працівників, часто нерационального використання землі через порушення сівозмін, встановлення занижених внутрішньокорпоративних закупівельних цін, недостатня участь у формуванні місцевих бюджетів та в розбудові соціальної інфраструктури села при

її активній експлуатації тощо, що в кінцевому підсумку стає ще одним джерелом вимивання коштів із села [2].

Це ще більше віддаляє нас від вирішення проблеми забезпечення розвитку соціальної сфери села.

Тому слід вибрати інший шлях – це територіальна організація агропромислового виробництва, яка стимулює горизонтальні інтеграційні процеси, тим самим поліпшуючи умови для розвитку різних організаційних форм господарювання і спрямовуючи розвиток сільських територій в напрямі сталості та економічної самодостатності.

Ідея економічного самозабезпечення сільських територій не нова. Її в часи планової економіки намагалися втілити в життя у вигляді «раднаргоспів» у 1918–1931, 1957–1964 роках [3], потім у 70-х і першій половині 80-х років – РАПО (районних агропромислових об'єднань) [4]. Ці способи організації соціально-економічного розвитку територій не вдалося до кінця реалізувати, оскільки вони суперечили самим засадам побудови відповідної плановій економіці командно-адміністративної системи управління АПК «зверху-донизу».

В умовах же ринкової аграрної економіки, а надто при децентралізації владних повноважень, при якій забезпечення життєдіяльності сільських жителів покладається переважно на органи місцевого самоврядування сіл (селищ) та районів при збереженні агропромислового виробництва як економічної бази розвитку сільських територій, організація соціально-економічного розвитку сільських територій на засадах економічної самодостатності в перспективі є безальтернативною.

Разом з тим спосіб організації їх розвитку має відповідати принципам побудови ринкової економічної системи. Цим умовам краще всього із сьогодні відомих відповідає кластерний підхід.

При цьому агропромислову кластеризацію ми розуміємо як «концентрацію та спеціалізацію агропромислового виробництва з формуванням на території замкнутих продуктових ланцюгів, «виробництво, зберігання, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції» на засадах інтеграції для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції й підвищення прибутковості».

В українському законодавчому полі агропромислові формування кластерної організації можуть створюватися у вигляді:

- простого товариства – об'єднання підприємств, що діє на основі договору про спільну діяльність (пакету двосторонніх договорів) без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників (аналог з радянської практики – НВО або РАПО);

- як об'єднання підприємств асоціативного типу – юридичні особи, що створені відповідно до законодавства (аналог з радянської практики – трести радгоспів).

Зрозуміло, що радянську практику формування конкурентоспроможних агропромислових об'єднань потрібно адаптувати до нових економічних реалій. При цьому доцільно використати уже достатньо накопичений міжнародний досвід.

Так, в країнах ЄС, Канаді, Австралії, США та інших країнах з розвинутим сільським господарством особлива роль в організації великотоварного конкурентоспроможного агропромислового виробництва належить не корпоративним об'єднанням, в основу діяльності яких покладена концентрація власності, а кооперативно-асоціативним об'єднанням самостійних сільськогосподарських підприємств, створюваних для спільної діяльності по просуванню їхньої продукції на ринках. Це об'єднання кластерної організації, в основу якої покладені державно-

приватне партнерство і міжгосподарське самоврядування. Оптова реалізація більше 2/3 сільгосппродукції в цих країнах здійснюється не через комерційних посередників, а завдяки діяльності самоврядних господарських або державно-господарських об'єднань.

Доцільно вивчити також досвід кластерних ініціатив, що реалізуються в різних регіонах Російської Федерації. Так, в Белгородській області за активної участі особисто губернатора та з залученням Всеросійського науково-дослідного інституту економіки сільського господарства і інших наукових установ результативними є ініціативи з формування молочного, м'ясного та птахівничого кластерів [6].

За результатами наших досліджень, в українському законодавчому полі можуть створюватися три типи великотоварних агропромислових об'єднань кластерної організації:

1. Самоврядне **продуктове агропромислове об'єднання** суб'єктів господарювання. Мета об'єднання такого типу: здійснення спільної господарської діяльності на інноваційній основі по виробництву і просуванню на ринок певних видів агропродовольчої продукції.

Кластероутворюючий блок цього об'єднання складають технологічно взаємопов'язані, в рамках продуктового ланцюга, підприємства і господарства, розміщені на територіях сусідніх районів і навіть областей. Внутрішню інфраструктуру можуть складати спільна маркетингова служба, агросервісні та транспортні підприємства тощо, які забезпечують просування сільськогосподарської продукції і продовольства по продуктовому ланцюгу в тих ланках, які не в змозі забезпечити окремі учасники об'єднання. Зовнішнє інфраструктурне забезпечення діяльності кластера забезпечують спеціалізовані наукові центри, дорадчі служби

та агроконсалтингові фірми; банки і страхові компанії; органи місцевого самоврядування та державної влади, громадські організації. Управління діяльністю здійснює Рада учасників, а основну організаційну роботу – головне (або спільне) підприємство у співпраці з регіональними (обласними, районними) управліннями агропромислового розвитку, іншими органами управління галуззю та громадськими організаціями.

Нижче приводяться опрацьовані нами орієнтовні організаційні структури (моделі) найбільш характерних продуктових кластерних об'єднань, тих з них, які уже організовані і функціонують на практиці, або є перспективними [7].

Так, орієнтовна організаційна структура сільського мінікластера з виробництва кролятини за участю господарств населення приведена на рис 2.

Історія формування цього мінікластера наступна. Приватне підприємство, що спеціалізувалося на виробництві кролятини, відбудувало занедбані приміщення ферми, яка розташована у одному із сіл Маньківського району Черкаської області.

Рис. 2. Організація та структура сільського мінікластера з виробництва кролятини за участю господарств населення

Джерело: Опрацьована авторами на основі аналізу практичного досвіду і опубліковано в [7]

За консультаційної підтримки Аграрного центру та організаційної підтримки з боку Маньківської райдержадміністрації, налагодило вирощування і забій кролів за французькою технологією. З часом виробничі потужності ферми були освоєні, а проте налагоджені підприємцем канали збуту дозволяли збільшити обсяги реалізації кролятини. Тоді підприємець уклав договори про ведення спільної діяльності з господарствами населення цього села. За умовами договору, які були озвучені і узгоджені з жителями села, підприємець надав у користування бажаючим господарствам населення клітки для утримання кролів за цією технологією і організував постачання комбикормів, які він виготовляв у власному комбикормовому цеху. Господарства ж населення взяли на себе зобов'язання

вирощувати кролів і здавати їх на забійний цех підприємства. Облік спільної діяльності з вирощування кролів здійснювався приватним підприємством, а взаєморозрахунки здійснювалися на взаємовигідній основі. Таким чином, поступово склалися довгострокові взаємовигідні виробничі стосунки між приватним підприємством і сільськими жителями на основі передбаченого Цивільним Кодексом України механізму спільної діяльності без створення юридичної особи. В результаті підприємство збільшило масштаби свого бізнесу, а господарства населення крім зайнятості отримали постійне джерело збільшення своїх доходів.

Типові організаційні структури мінікластерів з виробництва продукції овочівництва, тваринництва тощо за участю сімейних ферм відпрацьовані у Белгородській області Російської Федерації у рамках реалізації обласної програми «Семейные фермы Белогорья».

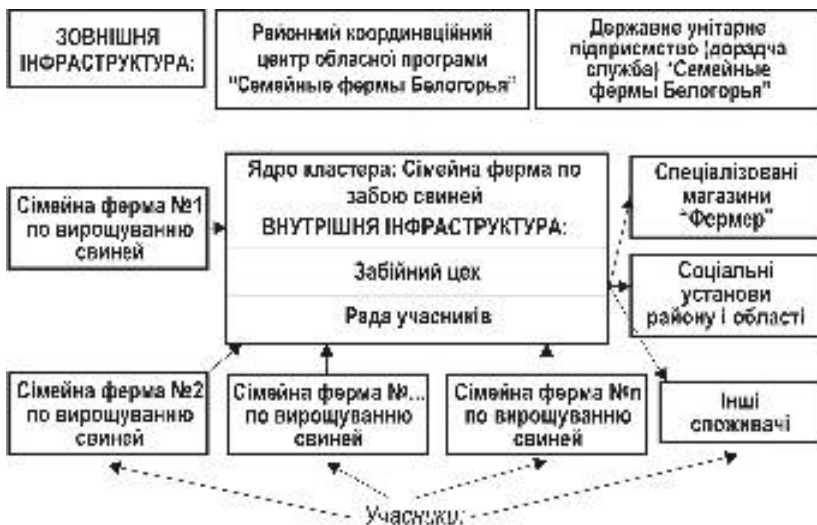

Рис. 3. Організаційна структура районного мінікластера з виробництва свинини за у-астью сімейних ферм (Білгородська область, РФ)

Джерело: Опрацьована авторами на основі аналізу практичного досвіду

Так, на рис. 3 приводиться організаційна структура мінікластера з виробництва свинини, з діяльністю якого автори ознайомилися, відвідавши, за сприяння губернатора області, сімейне підприємство з забою свиней.

Її ядром є приватне підприємство по забою свиней, а органом управління – Рада учасників за участю представників райдержадміністрації. Спільна діяльність учасників організована на основі колективного договору про спільну діяльність.

В АПК України реалізуються проекти по створенню мережі оптових ринків. Покращити їх роботу та полегшити доступ до них сільського населення та сільськогосподарських виробників можна, налагодивши довгострокові прямі зв'язки адміністрації ринків з виробниками і споживачами сільськогосподарської продукції в рамках плодоовочевого

кластера. Орієнтовна організаційна структура такого об'єднання приведена на рис. 4.

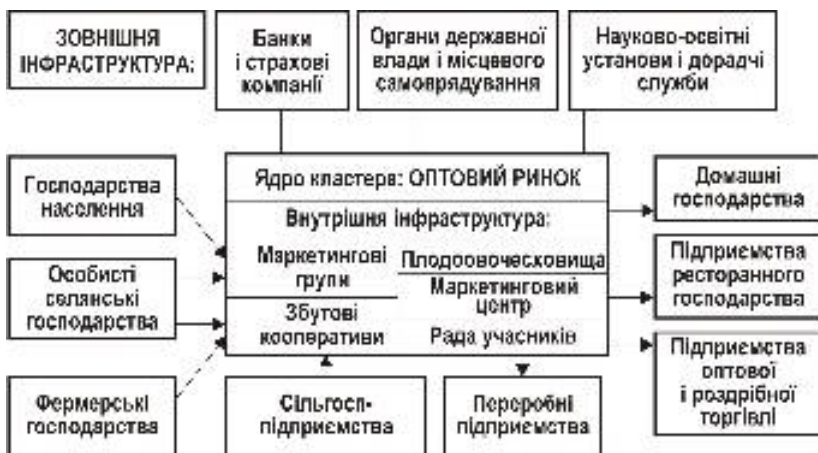

Рис. 4. Орієнтовна організаційна структура плодовоовочевого кластерного об'єднання

Джерело: авторська розробка

Основна об'єднуюча ідея створення такого кластера – полегшити доступ первинних виробників сільськогосподарської продукції на оптовий ринок через міжгосподарські маркетингові групи і збутові кооперативи, а також формувати попередні портфелі замовлень на постачання овочевої продукції потрібного асортименту та якості.

2. Самоврядне **науково-виробниче агропромислове об'єднання** виробників тієї або іншої інноваційної продукції для аграрної сфери. Це інноваційний кластер, основне призначення якого полягає в забезпеченні інноваційного розвитку його учасників та організації постачання наукоємних товарів (насіння, худоби, технологій тощо) товарним господарствам і господарства населення (рис. 5).

Рис. 5. Моделева організаційна структура інноваційного кластера

Джерело: розробка авторів

Кластероутворюючий блок тут утворюють виробники інноваційної продукції для села: наукові установи, спеціалізовані сільськогосподарські підприємства, підприємства сільгоспмашинобудування, хімічної промисловості тощо, що взаємодіють на основі прямих зв'язків. Внутрішня інфраструктура тут може бути представлена бізнес-центром або технопарком, які забезпечують просування наукоємної продукції до споживачів. Зовнішнє інфраструктурне забезпечення звичайно складають агроконсалтингові фірми; банки і страхові компанії; органи місцевого самоврядування та державної влади, громадські організації. Управління діяльністю здійснює Рада учасників, а основну організаційну роботу – регіональний науковий центр або університет у співпраці з регіональними (обласними) управліннями агропромислового розвитку та органами управління галуззю.

Такого типу інноваційні кластери доцільно формувати у процесі реформування діяльності аграрної науки і освіти.

3. Самоврядне територіально-виробниче агропромислове об'єднання (районне).

Для активізації участі підприємств агробізнесу у формуванні та реалізації державної аграрної політики шляхом розбудови ефективної системи самоврядування, налагодження державно-приватного партнерства та виконання програм розвитку сільського господарства на місцевому рівні управління АПК в перспективі доцільно формувати територіально-виробничі кластерні об'єднання (рис. 6).

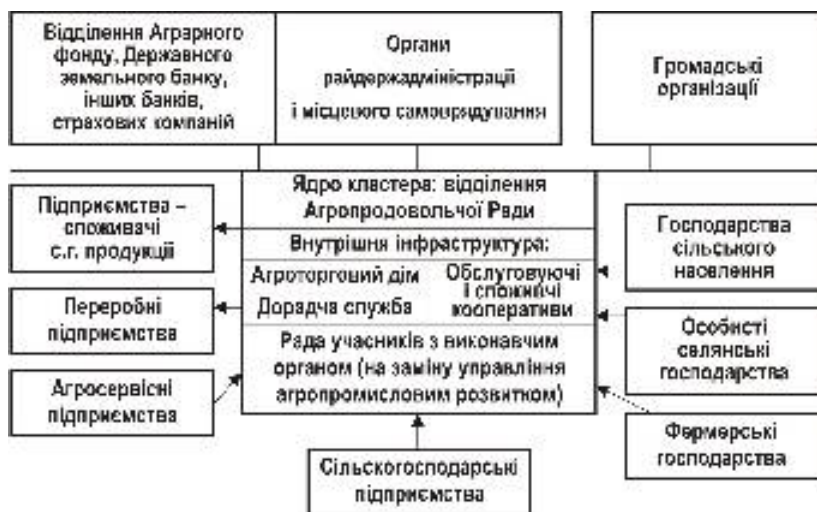

Рис. 6. Перспективна організаційна структура територіально-виробничого (районного) агропромислового об'єднання
Джерело: розробка авторів

Метою діяльності організаційно-управлінської структури цього типу має стати надання організаційно-

управлінських послуг щодо забезпечення конкурентоспроможності його учасників за рахунок раціонального використання сільськогосподарського потенціалу сільської території та розвитку регіонального (районного, обласного) агропромислового комплексу на основі розробки стратегій, середньострокових або й довгострокових програм, які передбачають використання переваг регіону шляхом концентрації і спеціалізації виробництв, а також реалізацію заходів програм завдяки об'єднанню зусиль та фінансів учасників.

Кластероутворюючий блок тут утворюють розміщені на території (в районі) підприємства і господарства з виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки, а також обслуговуючі структури для агропромислового виробництва. Внутрішню інфраструктуру можуть формувати:

- структури забезпечення інноваційного розвитку – регіональні центри наукового забезпечення та сільськогосподарські дорадчі служби;
- структури маркетингового забезпечення – маркетингові групи, обслуговуючі кооперативи, спільні маркетингова служба, агросервісні та транспортні підприємства тощо.

Зовнішнє інфраструктурне забезпечення складатимуть: відділення Аграрного фонду, Земельного банку, інші банки і страхові компанії; органи місцевого самоврядування та державної влади, громадські організації. Управління діяльністю здійснює Рада учасників, а основну організаційну роботу – відповідне територіальне відділення Агропродовольчої (громадської) ради, а в якості виконавчого організуючого органу – відповідне управління агропромислового розвитку, на яких і має бути покладена основна організаційна робота щодо організації самоврядних

територіально-виробничих кластерних об'єднань.

Розвиток кластерної організації агропромислового виробництва стримують, а подекуди і унеможливають, наступні недоліки:

- недостатня ефективність органів управління агропромисловим виробництвом у створенні економічних, законодавчих умов для організації спільної діяльності на кластерних засадах;

- відсутність довгострокового планування щодо розвитку агропромислового виробництва. Тому органам управління агропромисловим розвитком на місцях потрібно спільно з органами місцевого самоврядування та господарюючими суб'єктами розробляти стратегії і середньострокові програми розвитку агропромислового виробництва, побудовані на використанні переваг територій і їх ресурсів (земельних, природно-кліматичних, просторового розміщення тощо), використовуючи при цьому кластерні підходи до формування «точок зростання» з використанням інструментів концентрації, спеціалізації та кооперації агропромислового виробництва, а також економічних важелів спрямування розвитку;

- при існуючому податковому законодавстві кластерні об'єднання в економічному плані дещо поступаються «агрохолдингам», тим з них, що уникають подвійного оподаткування шляхом поглинання сільськогосподарських підприємств з організацією структурних підрозділів, підзвітних лише головній структурі, яка сплачує податки по місцю реєстрації (зазвичай у містах). Кластерні ж формування такої можливості позбавлені, так як вони об'єднують господарюючих суб'єктів із збереженням їх юридичної самостійності. Тому ця норма також потребує врегулювання;

- кластерна організація розвитку неможлива без

самоврядної організації управління. Отже, потрібно вибудовувати дієву мережу органів міжгосподарського та громадського самоуправління галуззю, передавши на цей рівень ряд функцій і повноважень державного управління, а також фінансово стимулювати сільгоспвиробників об'єднуватися для спільної господарської діяльності.

Кластерний підхід до організації розвитку перспективний не тільки з огляду на забезпечення розвитку агропромислового виробництва, а і з погляду забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій.

Так, в тій же Белгородській області на основі кластерного підходу розроблена концепція розвитку соціальної інфраструктури сіл. В її рамках планується створення багатокomпонентного соціального кластера в 287 поселеннях. Його основними функціями є благоустрій територій, розвиток медичної, освітньої сфер, модернізація транспортної і телекомунікаційної мереж, поліпшення побутового і торговельного обслуговування жителів області. Основна мета створення такого кластера – збереження сільського укладу життя [7].

Разом з тим наше концептуальне бачення соціальної кластеризації як способу концентрованого соціального облаштування сільських жителів дещо відрізняється від приведеного.

Соціально-економічну кластеризацію ми розглядаємо як *«облаштування сільських поселень і територій з сучасними агропромисловою, агросервісною, житловою та культурною зонами (з формуванням агромістечок, або курортних зон, або приміських (спальних) поселень, або інших характерних для території брендів) на засадах економічної самодостатності й сталого розвитку територій»*.

Розбудова сучасних сільських поселень в місцях концентрації агропромислової інфраструктури, а отже і

робочих місць – чи не єдиний шлях створення достойних умов проживання людей на селі з огляду на тенденції занепаду сіл та обмежені можливості державного бюджету.

По цьому шляху іде Білорусія, в якій по всій країні на базі крупних агропромислових підприємств хоч і повільно, розбудовуються агромістечка.

Висновки. Доцільно цілеспрямовано формувати агропромислові кластери з високим рівнем спеціалізації та концентрації провідних в регіонах галузей агропромислового виробництва для найповнішого використання природних і просторових переваг сільської території, й на цій економічній базі розбудовувати соціально-економічні кластери для створення достойних умов життєдіяльності сільських жителів і формування привабливого обличчя українського села.

Перехід на кластерну організацію розвитку агропромислового виробництва та сільських територій має знайти відображення в аграрній і соціальній політиці держави та органів місцевого самоврядування на всіх рівнях управління розвитком регіонів як довгострокове програмне завдання, успішне виконання якого потребує координації зусиль виробничих формувань, органів місцевого самоврядування, регіонального і державного управління, науки і освіти, спрямування їх складених коштів на досягнення визначених для кожного агропромислового й соціально-економічного кластера напрямів і пріоритетів.

Література:

1. Портер М. Конкуренция /М. Портер; [пер. с англ.]. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.
2. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності / [Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф., Малік М.Й. та ін.]; за ред. М.Ф. Кропивка. – К.:ННЦ ІАЕ, 2013, – 50 с.

3. Литвин В. М. Спроби реформ у народному господарстві. Режим доступу: www.lytvyn-v.org.ua / Розділ: Україна 2004. Події. Документи. Факти.

4. Управління районним агропромисловим комплексом / [В.В. Юрчишин, В.М. Малес, О.В. Крисальний та ін.] ; за ред. В.В. Юрчишина. – К. : Урожай, 1986. – 176 с.

5. Романов А., Арашуков В. Формирование агропромышленных кластеров в России / А. Романов, В. Арашуков // АПК: экономика, управление. – 2008. – №3. – с. 41–45.

6. Досвід Белгородської області Російської федерації по управлінню земельними ресурсами і розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва (2-ге видання) (на рос. мові) / Саблук П.Т., Савченко Є.С., Кропивко М.Ф., Ходаківська О.В. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 82 с.

7. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / [Кропивко М.Ф., Лупенко Ю.О., Малік М.І. та ін.]; за ред. М.Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 46 с.

Гуменюк В.В.

к.е.н., ст.н.с. ДП «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»,

вчений секретар Спілки економістів України

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Нині, в умовах фінансової кризи та триваючого спаду національної економіки, значно зростає вага ефективної політики, що сприяла б залученню якнайширшої інтелектуальної і ресурсної бази приватного сектору для розв'язання нагальних проблем відновлення позитивних темпів економічного зростання та недопущення зниження рівня життя населення, зокрема в частині тих сфер і умов життєдіяльності, які має і повинна в силу свого конституційного призначення забезпечувати держава.

Одним із сучасних напрямів розширення функцій та дій держави в забезпеченні економічного розвитку, що відповідає як інтересам держави так і інтересам приватного сектора, є формування в Україні відносин партнерства держави і бізнесу. Особливо це стосується об'єктів сфери соціальної відповідальності публічної влади – виробничої і соціальної інфраструктури, – які і надалі залишатимуться у власності держави і муніципалітетів внаслідок важливої соціальної ролі у задоволенні потреб населення та потребуватимуть дедалі більших інвестиційних ресурсів для їх належного утримання і функціонування. Це підтверджується досвідом Європейського Союзу, де на фінансування інфраструктури витрачається щорічно близько 1 трлн дол. США. Протягом найближчих 20 років потреба в інвестиціях лише в енергетику складатиме, за підрахунками Європейської комісії, близько 1,2 трлн дол. США [16].

Існуючі наукові дослідження відносин публічно-приватного партнерства (далі – ППП) та практики їх застосування зосереджуються в основному на стандартному колі проблем, що стосуються численних визначень змісту партнерства, можливих моделей та сфер його реалізації, форм державної підтримки та контролю, визначення ризиків та механізмів управління ними тощо. Не посилаючись на вчених країн СНД, особливо Росії, де лише за 2010–2013 рр. було опубліковано більше тисячі монографій, статей та інших видань на тему партнерства, у тому числі кілька десятків авторефератів кандидатських дисертацій (бібліографія цих видань, підготовлена фахівцями Російської Національної бібліотеки, займає понад 50 аркушів [10]), варто зауважити, що цій темі присвячена значна кількість робіт вітчизняних вчених. З них слід згадати монографію О. Вінник «Проблеми правового регулювання корпоративних і партнерських відносин» (2010), монографію за ред. Т. Єфименко «Державно-приватне парт-

нерство в системі регулювання економіки» (2012), монографію О. Сімсон «Правова модель публічно-приватного партнерства в інноваційній сфері» (2013), останню за часом публікації монографію І. Запатріної «Публично-частное партнерство: потенциал для развивающихся экономик» (2013). До речі, на тему ППП публікуються роботи фахівців-практиків, наприклад, В. Ребок, старший партнер адвокатської компанії Arzinger, у 2010 р. опублікував вже друге видання книги «Державно-приватне партнерство в Україні».

Незважаючи на такий масив опублікованих наукових робіт, загальновизнаним фактом є те, що досі немає усталеного юридичного визначення відносин партнерства як правової категорії (визначення партнерства як загального поняття певних форм співробітництва держави і бізнесу у документах ООН, Світового банку, ЄЕК, а також у публікаціях зарубіжних авторів не є юридичними визначеннями певних правовідносин як таких), відтак і немає предмету для законодавчого регулювання.¹ Причиною цього, на нашу думку, є недостатній рівень досліджень інституту партнерства з точки зору правовідносин.

Варто відзначити, що саме Україна є чи не найпершою у світі державою, яка на загальнодержавному рівні (в даному випадку не повинні братися до уваги численні закони (67 за-

¹ Слід зауважити, що у розвинених країнах світу, де реалізація проектів ППП успішно проводиться з середини 80-х років минулого століття, термін «публічно-приватне партнерство» використовується переважно як родове визначення будь-яких довгострокових проектів за участю держави в інтересах суспільства. При цьому відносини партнерства держави і бізнесу не інституціоналізовані юридично, як особливі цивільно-правові відносини, оскільки в цьому не має потреби – існуючий правовий механізм, інвестиційний клімат і культура дотримання чинних законодавчих приписів у сфері приватного права є достатніми для формування і реалізації будь-яких інвестиційних проектів за участю держави. У зв'язку з цим в жодній з таких країн немає спеціального законодавства про публічно-приватне партнерство, є лише окремі акти, що регулюють процеси ініціативи інвестиційних проектів за участю суб'єктів публічного і приватного права чи особливих умов їх завершення або фінансування з огляду на специфіку тієї чи іншої сфери їх реалізації. – Див. [6]

конів) на тему державно-приватного партнерства, що були прийняті і досі приймаються багатьма суб'єктами Російської Федерації на своєму регіональному рівні) прийняла спеціальний закон про державно-приватне партнерство, поставивши тим самим у юридичній площині питання про необхідність визначення змісту відносин партнерства держави і бізнесу як особливих цивільно-правових відносин, що могли б бути врегульовані спеціальним законодавством. Незважаючи на це, в Україні досі немає належного правового регулювання у сфері партнерства держави і бізнесу.

На сьогодні партнерство є предметом досліджень вчених країн СНД лише як господарсько-управлінський феномен, причому такі дослідження виконуються переважно економістами та фахівцями у багатьох інших галузях (медицина, соціальний захист, хімія, екологія, технічні науки тощо). Водночас катастрофічно бракує фундаментальних юридичних публікацій, окрім кількох монографій та підручників вчених-юристів України та Росії, наприклад д.ю.н. О. Вінник та І. Спасибо-Фатєєва, к.ю.н. О. Сімсон (Україна), к.ю.н. А. Беліцкая та к.ю.н. В. Сазонов (Росія).

Це не могло не позначитися на правовому інституційному середовищі, яке досі є відокремленим від реальної економіки та існує саме по собі, адже і чинний Закон України «Про державно-приватне партнерство», і підзаконні акти, як в Україні, так і в інших країнах СНД, відображають лише «популярну» інтерпретацію під терміном «партнерство» існуючих давно моделей цивільно-правових відносин (концесія, оренда, спільна діяльність і навіть створення акціонерних товариств за участю держави [7] та приватизація [5], що, безумовно, є нонсенсом). При цьому ірраціональності додає повне ігнорування авторами таких «новацій» того, що всі відносини з приводу застосування вказаних форм господарської діяльності регулюються своїм спеціальним законодавством і

жодних особливостей ані за предметом, ані за способом регулювання вони не набувають коли розглядати їх в площині ППП, за винятком того, що одна із сторін вказаних угод буде називатися приватним партнером та визначатиметься на конкурсних засадах (хоча конкурсні засади передбачені, наприклад, і концесійним законодавством [1,2,3,4]). Прикладом подібного юридичного казусу є також правова практика Росії, зокрема введення у правовий обіг урядом Росії розпорядженням №672-р від 24.04.3013 р. нових «форм державно-приватного партнерства» – «контракт життєвого циклу», «довгострокова інвестиційна угода», «операторська угода», які є, по суті, лише певними видами цивільно-правових угод, що могли б укладатися і без таких рішень влади.

Очевидно, що для успішного втілення в життя ідея публічно-приватного партнерства має сформуватися не лише як економічна концепція, але й і як інституційно-правова категорія, як система суспільних відносин та інших інститутів для її реалізації.

Відносини партнерства, на нашу думку, мають бути виділені у певний особливий вид цивільно-правових відносин, які, в силу суті поняття «партнерство», не можуть бути загнані в рамки виключно позитивного права, а мають регулюватися нормами звичаєвого права, заснованого на договорі і взаємному вільному і непорушному дотриманні таких норм. Ця думка узгоджується, наприклад, з прагненням ряду відомих організацій на міжнародному рівні визначити певні стандарти щодо уніфікації відносин держави і бізнесу саме як партнерських. Так, 23–24 червня 2014 р. в Женеві (Швейцарія) відбулася шоста сесія Групи фахівців з публічно-приватного партнерства ЄЕК ООН, на якій у практичній площині розглядалися питання розробки міжнародних стандартів у сфері ППП [9], а 3–4 березня 2014 р. у Відні відбувся колоквіум Комісії ООН з права

міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) з питань підготовки пропозицій щодо вдосконалення правової бази партнерства на міжнародному рівні для внесення їх до чергової Доповіді Комісії. Це конструктивний шлях формування середовища дійсно партнерських звичаєвих правил і процедур, подібних до *lex mercatoria* чи УНІДРУА.

Забезпечення юридичної визначеності відносин партнерства влади і бізнесу в рамках норм звичаєвого права та договірних відносин дозволить надалі створювати системні правові зв'язки між учасниками партнерства, зокрема, на засадах цивільно-правових договорів в рамках ППП. Іншими перспективними формами таких правових зв'язків, як стверджують деякі дослідники, можуть бути корпоративні відносини. Так, у вищезгаданій монографії д.ю.н. О. Вінник пропонується інституціонування відносин публічно-приватного партнерства у корпоративних формах організації бізнесу, як правило у формі акціонерних товариств. Проте, на нашу думку, корпоративні інститути (акціонерні та інші види господарських товариств) не можуть розглядатися як організаційно-правові форми партнерства, оскільки партнерство – це договірні відносини рівних за статусом публічних і приватних партнерів – учасників угоди, в той час як корпоративні відносини регулюються нормами корпоративного права та не є договірними.

В контексті розбудови стратегії економічного розвитку України слід звернути увагу на сутнісні особливості договірних відносин в рамках партнерства, що надалі дозволить обрати для них належну організаційну та правову форму. Однією з таких особливостей уявляється системність відносин партнерства. Практика проектного менеджменту свідчить, що будь-який значний інфраструктурний проект не може бути реалізований без системного підходу як у його плануванні (визначенні складових, обсягів, видів, змісту та

послідовності робіт, фінансового плану проекту тощо), так і у організації здійснення плану проекту, зокрема у залученні всіх потенційно причетних до реалізації проекту суб'єктів господарювання та координації їх діяльності у напрямі досягнення мети проекту. Тому, на нашу думку, визначення можливих ефективних організаційно-правових форм організації виконання проектів ППП є визначальною умовою поширення і розвитку цього інституту управління економікою як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні.

З огляду на зміст публічно-приватного партнерства як багаторівневої і різнопланової системи договірних відносин з приводу формування (розробки) та здійснення певного проекту ППП найбільш прийнятними, на нашу думку, є договірні мережеві структури (альянси), що об'єднують всіх учасників такого проекту. Серед відомих на сьогодні договірних форм кооперації та координації зусиль різних учасників задля досягнення спільної мети найбільш прийнятними і ефективними, випробуваними в успішній практиці багатьох країн і найбільш поширеними у світі мережевими структурами є кластери.

Вчені і практики стверджують, що саме кластеризація є на сьогодні належною стратегією економічного розвитку, тим новим інструментом договірної взаємодії певного кола учасників спільного проекту, який може забезпечити не лише успішне його здійснення, але й досягти емерджентності відносин в межах кластера як системи завдяки його цілісності, тобто таких властивостей, які не притаманні його складовим – кожному із учасників кластера [12, с. 671]. Адже кластер інституціоналізується як цілісна виробнича мережа шляхом формування внутрішніх організаційних, виробничих, цивільно-правових та інших відносин та може розглядатися в силу цього як складна система, зі своєю

структурою та синергією. Крім того кластери, на відміну від звичайних ділових мереж, об'єднують значно ширше коло учасників, насамперед інститути підтримки, виробничі і комерційні структури, серед яких виробники, постачальники компонентів (проміжної продукції), дистриб'ютори, а також, що є важливим в контексті нашого дослідження, місцеві і центральні органи виконавчої влади. [14, с. 96]

Кластерна концепція базується на поєднанні теорії економічного розвитку і практики міжфірменної кооперації у формі мережових структур та інших форм колективної поведінки учасників ринку. Кластерна модель регіональної економіки була обґрунтована А. Маршаллом ще наприкінці XIX століття у його відомій роботі «Принципи економіки» [17]. В подальшому вона була уточнена і адаптована до сучасних умов ведення бізнесу М. Портером у його відомій статті «Національна конкурентна перевага» [18], в якій викладена його відома теорія «ромбу», що є не лише інструментом для менеджерів, але й головним чином заснований на макроекономіці підхід до економічного розвитку для форм управління, який тісно пов'язаний з фактичною конкуренцією.

За своєю організаційно-правовою природою кластери розуміються як об'єднання кількох суб'єктів господарювання для досягнення спільної мети шляхом координації і взаємодоповнення власних зусиль та використання технологічно пов'язаних ресурсів на договірній основі. За істотними ознаками і змістом діяльності кластери, за визначенням М. Портера, – це «сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торговельних об'єднань), які в певних сферах конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу» [11, с. 256]. Як далі зазначає М. Портер, «забезпе-

чуючи основу надзвичайного конкурентного успіху в окремих сферах бізнесу, кластери виступають яскраво вираженою особливістю будь-якої національної, регіональної і навіть столичної економіки. Особливо в державах з найбільш розвинутою економікою» [11, с. 256].

В Україні дослідженням нових мережових систем організації господарської діяльності присвячено багато робіт таких відомих і авторитетних вчених як В. Геєць, А. Гриценко, В. Сіденко, С. Соколенко, О. Білорус, М. Войнаренко, А. Гальчинський, Я. Жаліло, А. Філіпенко та багато інших. Крім того проблеми формування нових виробничих систем в умовах глобалізації були і залишаються одними із актуальних на різних міжнародних форумах і науково-практичних конференціях.

Слід зазначити, що найбільш вагомий внесок у науку і практику кластеризації в Україні вніс відомий вітчизняний вчений-економіст у галузі виробничих систем і кластеризації Станіслав Соколенко, який збагатив поняття кластера сучасною ідеєю мережевого бізнесу та узагальнив кращий світовий досвід кластеризації. Свій науковий доробок він значною мірою реалізував на практиці як представник Організації з промислового розвитку ООН (ЮНІДО) в якості координатора програм технічної допомоги ООН таким країнам як Індія, Китай, В'єтнам, Південна та Північна Корея, країни Східної Європи. За визначенням С. Соколенка «кластер або мережева промислова група – це група близьких, географічно взаємопов'язаних компаній і організацій, що співпрацюють з ними, які спільно діють в певному виді бізнесу і характеризуються єдністю напрямів діяльності і взаємодоповненням один одного» [13, с. 19; 14, с. 59].

З ім'ям С. Соколенка пов'язана й історія формування кластерних систем в Україні, яка бере початок з 1998 р., коли у Хмельницькій області спільними зусиллями вчених, влади,

торгово-промислових палат і бізнесу було започатковано роботу по створенню перших кластерів – швейного, будівельного, агропромислового. Певне продовження ця ініціатива отримала в Вінницькій, Тернопільській, Запорізькій області та, особливо, на території Кримського півострова.

Однак на сьогодні кризовий стан економіки України не сприяє подальшому поширенню ідей кластеризації, а діючим кластерам доводиться долати значні труднощі, пов'язані, насамперед з тим, що держава досі повністю ігнорує проблеми їх розвитку, незважаючи на беззаперечний позитивний вплив кластеризації на відновлення економічного зростання, про що свідчить досвід тих країн, де кластери підтримуються державою.

Нині серед розвинених країн немає жодної, в якій би не були широко представлені кластерні системи у різноманітних сферах національного господарства. Суттєву позитивну роль відіграла реалізація концепції кластеризації у перехідних економіках восьми країн Східної і Центральної Європи (т.з. країн «Нової Європи»), що істотно сприяло їхньому вступу до Європейського Союзу.² Більше того, значного поширення у світі набули кластери і транскордонного співробітництва, у вирішенні різними країнами зі спільними кордонами різних життєво важливих проблем, насамперед спільного використання природних ресурсів і охорони довкілля.

Як зазначає М. Портер, ідея кластера являє собою новий підхід до бачення національної економіки, економіки регіону чи міста, а також вказує на нові ролі компаній, урядів та інших організацій, що прагнуть до підвищення конкурентоспроможності. При цьому «кластери формують також нову роль урядів», пріоритетним напрямом роботи яких має стати

² Наприклад, на базі принципів Центральної Європейської Ініціативи (С.Е.І.) з 1999 р. через програму LEED (Local Economic and Employment Development) виконувався проект по розвитку кластерної моделі в п'яти країнах Вишеградської групи (Угорщина, Польща, Словачія, Словенія, Чехія). Див. [14, с.291]

«усунення перепон для розвитку і вдосконалення існуючих та новоутворених кластерів» [11, с. 257], що являють собою не лише рушійну силу у залученні інвестицій, але й утворюють базу, на якій може (і навіть повинен, на думку М. Портера) відбуватися діалог нового типу між фірмами, урядовими структурами та іншими організаціями (університети, організації по співробітництву та сервісні компанії тощо). Причому в умовах посилення світової конкуренції роль держави зростає по мірі зміцнення конкурентної основи в сторону надбання і засвоєння нових знань. [11, с. 206]

Доцільність застосування концепції кластеризації для організації виконання проектів і угод, що формуються в рамках партнерства держави і приватного сектору, обумовлена і сучасними світовими тенденціями (які до речі сприяють масовому поширенню кластерів у багатьох країнах та є символами менеджменту ХХІ століття) переходу від управління підприємницькими структурами, заснованого на конкуренції, до синергетичних методів управління господарськими процесами, орієнтованих на співробітництво, узгоджену координовану взаємодію і кооперацію (навіть між суб'єктами, що залишаються конкурентами в інших сферах бізнесу). [15, с. 226]

Викладене свідчить про те, що на сьогодні потенціал такої форми організації бізнесу як кластерні (мережеві) формування є досить високий, вона дозволяє ефективно управляти ризиками, що пов'язані з глобалізацією і залученням інвестицій, та є визнаним у світі інструментом синергетичного управління господарськими системами і проектами, у тому числі сформованими на засадах публічно-приватного партнерства.

При цьому, повертаючись до питання належної інституційно-правової визначеності відносин партнерства, слід зазначити, що успіху в цій сфері неможливо досягти без розробки і прийняття державою стратегічних концептуальних

документів з приводу розвитку і підтримки адекватних таким відносинам форм організації здійснення відповідних проектів і угод, що укладатимуться в рамках партнерства. На сьогодні у законодавстві України, незважаючи на поодинокі згадування терміну «кластерна форма», «кластерна модель» в окремих документах стратегічного змісту, відсутнє законодавче визначення кластера, та, відповідно, не створене належне правове середовище для формування і функціонування кластерів.

Очевидно, що будь-яка ділова ідея, яка б вона не була потенційно продуктивною, може «плодоносити» лише за умови, що вона матиме не лише крону, але й міцне коріння. З огляду на викладене вище, таким «корінням» для організації спільної господарської діяльності держави і бізнесу в Україні можуть і повинні стати саме кластери. Тобто існує нагальна необхідність прийняття відповідних нормативно-правових актів, які б визначали напрями і засади стратегії кластеризації в Україні.

Можна з упевненістю стверджувати, що поєднання в одному правовому полі інституту партнерства та кластера дозволить не лише розширити організаційну базу проектів ППП, але й може надати певної позитивної динаміки процесам розвитку кластеризації в Україні. Адже кластери можуть стати перспективною формою організації діяльності по здійсненню проектів ППП, а останні, в свою чергу, сформулюють публічний попит на створення кластерів та сприятимуть формуванню і реалізації стратегії кластеризації.

Коли взяти до уваги, що до складу кластерів можуть входити і суб'єкти публічного права (органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування), то стає очевидним, що в даному випадку суб'єктний склад кластерів відповідає суб'єктному складу учасників проектів ППП. Це підтверджує можливість застосування кластеризації до

проектів партнерства, але з урахуванням при побудові кластерних договірних відносин особливостей і специфіки реалізації проекту та умов угоди про партнерство. Мається на увазі те, що кластеризація проекту ППП може відбуватися лише у форматі дворівневої моделі, де перший рівень – це договірні відносини саме партнерства між його учасниками, в яких істотними елементами є умови угоди про партнерство та норми звичаєвого права, а другий рівень – це договірні відносини по створенню відповідного кластера, що формуються між утвореним партнерством (учасниками партнерства чи уповноваженим ними партнером) та суб'єктами господарювання, які залучаються до реалізації проекту ППП. До речі, така модель узгоджується з результатами ряду наукових досліджень, що обґрунтовують умови виникнення кластерів [8, с. 130].

На жаль, на сьогодні дослідження проблем застосування концептуальних засад кластерної організації бізнесу у проектах ППП, як і проблем впливу розвитку інституту партнерства на вдосконалення кластерних форм підприємництва практично відсутні, хоча порізно питанням кластеризації чи партнерства держави і бізнесу присвячені, як зазначалося вище, значні за чисельністю публікації іноземних і вітчизняних вчених. Такі дослідження уявляються вельми актуальними з огляду на викладені вище обставини, особливості і недоліки економічної політики та правової системи України.

Розглянуті вище два інститути – кластери і публічно-приватне партнерство – є взаємодоповнюючими і стратегічно важливими для виходу країни з кризи і налагодження конкурентоспроможного виробництва та реформування на сучасній технологічній базі об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури, надання соціальних послуг.

Результати досліджень дають підстави стверджувати, що кластеризація проектів ППП може розширити традиційні сфери застосування партнерства за рахунок науково-інноваційної діяльності, особливо у галузі енергозбереження та альтернативних джерел енергії, фізики та хімії нанотехнологій, систем сучасного зв'язку та електронної обробки інформації, мікроелектроніки та технологій захисту і відновлення природних ресурсів, зокрема в площині транскордонного співробітництва та поводження з промисловими і побутовими відходами, а також у сфері розвитку інфраструктури супроводу проектів ППП (аутсорсингові, консалтингові структури, бізнес-центри при торгово-промислових палатах, регіональні проектно-інноваційні центри при академічних інститутах і вищих навчальних закладах).

На найближче майбутнє і, ймовірно довгострокову перспективу, слід очікувати, що в Україні, відповідно до світових тенденцій, зміщуватиметься центр тяжіння економічної політики з макро- на мікрорівень, що в умовах очікуваної децентралізації функцій держави та територіальної організації влади значно підвищує роль територій як основи розвитку кластерів та вагомість кластерних ініціатив відповідних органів місцевого самоврядування. Водночас, з урахуванням посилення конкурентної боротьби на світових ринках та впливу на національну економіку регіональних інтеграційних процесів у зв'язку з імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, уряд вже сьогодні зіткнувся віч-на-віч з проблемою пошуку нових шляхів та продуктивних стратегій економічної політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності країни. Вбачається, що публічно-приватне партнерство в Україні незабаром набуде додаткового імпульсу і перейде на нову стадію своєї реалізації, коли органи місцевого самоврядування отримають нові значні повноваження як щодо сфер відання, так і стосовно обсягу владних функцій

у зв'язку із започаткованими в Україні процесами децентралізації влади згідно з Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. №333-р.

Стратегії економічного розвитку регіонів країни та їх конкурентоспроможності, вирішення проблем місцевої інфраструктури можуть ефективно здійснюватися тоді, коли в руках місцевих громад будуть інструменти формування мережових територіально-виробничих та сервісних структур у всіх галузях місцевого господарства, у т.ч. у галузях соціальної відповідальності влади, де ділова активність ініціюватиметься насамперед органами місцевого самоврядування на засадах публічно-приватного партнерства.

Окремий аспект розвитку партнерства держави і приватного сектору на регіональному і місцевому рівнях стосується виконання проектів (програм) транскордонного співробітництва, фінансування яких згідно із Законом України «Про транскордонне співробітництво» здійснюється за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів на відповідний рік, а також інших джерел, не заборонених законом, зокрема коштів приватного сектора та міжнародної технічної допомоги, кредитів міжнародних фінансових організацій. Майбутнє розширення кола повноважень органів місцевого самоврядування стане певним каталізатором активізації роботи у сфері транскордонного співробітництва.

У зв'язку з цим потребуватимуть певної підтримки організаційно-правові форми спільної діяльності органів місцевого самоврядування та приватного сектора, які можуть застосовуватися відповідно до Протоколу №3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС), що набрав

чинності для України з 1 березня 2013 р. Метою таких об'єднань є заохочення, підтримка та розвиток в інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва між їх членами у сферах спільної компетенції та відповідно до повноважень, установлених згідно з національним законодавством відповідних держав. Таке співробітництво може здійснюватися на засадах ППП у формі відповідних інвестиційних та сервісних проектів за участю публічних і приватних суб'єктів, реалізація яких могла б забезпечуватися у межах сформованих тимчасових (на строк життєвого циклу проекту) кластерних мереж учасників партнерства та інших, залучених ними до проекту і зацікавлених в проекті, місцевих фірм і організацій. Це, на нашу думку, сприяло б ефективному використанню ресурсів проекту та підвищенню рівня його керованості порівняно із тим, коли б він виконувався лише учасниками угоди про партнерство, за рахунок синергетичного ефекту кластерної форми організації спільної господарської діяльності.

Отже, підсумовуючи викладене, можна стверджувати про необхідність поєднання в єдиному правовому полі таких складних та різнопланових суспільно-економічних інститутів, як публічно-приватне партнерство та кластеризація в якості його можливої організаційно-правової форми. З огляду на економічну та політичну ситуацію в країні слід ретельно доопрацювати чинні і розробити нові правові та доктринальні засади існування і реалізації договірних відносин партнерства держави та бізнесу з урахуванням сучасних міжнародних стандартів та досвіду зарубіжних країн. Стратегія впровадження кластерної форми реалізації проектів публічно-приватного партнерства має стати інноваційним напрямом розвитку економіки України, зокрема в контексті розширення повноважень місцевих громад та залучення всебічної міжнародної технічної допомоги.

Література:

1. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 р. №2404-УІ (із змінами).
2. Закони України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» від 8 липня 2011 р. №3687-VI (із змінами).
3. Закон України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» від 14 грудня 1999 р. №1286-XIV (із змінами).
4. Закон України «Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів у сферах теплопостачання, водопостачання та водовідведення, що перебувають у комунальній власності» від 21 жовтня 2010 р. №2624-VI (із змінами).
5. Варнавский В. Государственно-частное партнерство: некоторые вопросы методологии/Вестник ИЭ РАН. – 2009. – №3, №4.
6. Варнавский В. Документ зашел в тупик//Российская Бизнес-газета: Государственно-частное партнерство, №944 от 22 апреля 2014 г. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.rg.ru/gazeta/rbg-partner/2014/04/22.html>
7. Вінник О. Корпоратизація як модель інституційного державно-приватного партнерства//Право і громадянське суспільство. – 2012. – №1, с.15–21.
8. Войнаренко М.П. Кластеры в институциональной экономике: монография. – СПб: АНО ИПЭВ, 2013. – 496 с.
9. Електронний ресурс]. – Доступний з: < <http://www.ukrppp.com/ru>>
10. Евразийский международный научно-аналитический журнал. Проблемы современной экономики, №№2–3, 2013. [Електронний ресурс]. – Доступний з < <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4604>>
11. Портер М. Конкуренция. – М.: Издат. дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
12. Математика и кибернетика в экономике /Под ред. Акад. Н.П.Федоренко. – М.: Экономика, 1975. – 700 с.
13. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці. – К.: Логос, 2004. – 848 с.

14. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. Контекст. – К.: Логос, 2002. – 647 с.

15. Новые подходы и методы обеспечения устойчивого развития предпринимательских структур: Теория организации, самоорганизации и управления: Монография/Под ред. В.И.Подлесных. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 304 с.

16. European Commission, «The Green Paper Energy», Directorate General for Energy and Transport, accessed on April 7, 2006.

17. Marshall A. Principles of Economics. 9th Edition. – London, New York, Macmillan for the Royal Economic Society, 1961.

18. Porter M. The Competitive Advantage of Nations, 11th Edition with new introduction by the author, Macmillan Press Ltd, London, 1998.

Воронко В.В.

Первый секретарь

Посольства Республики Беларусь в Украине

ОБ ОПЫТЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В ФОРМИРОВАНИИ КЛАСТЕРНОЙ ПОЛИТИКИ

Выступление на Международной научно-практической конференции
Союза экономистов Украины

Уважаемый Валентин Владимирович,
организаторы, участники и гости научно-практической
конференции!

Разрешите от имени Посольства Республики Беларусь и себя лично поприветствовать Вас в связи с открытием и проведением конференции.

Беларусь не остается в стороне от общемировых процессов развития и вопросы кластеризации, как фактора повышения конкурентоспособности экономики, в последние годы активно обсуждаются на разных уровнях в нашей стране.

Зарубежный опыт показывает, что стратегии стран в кластерной политике имеют национальные особенности в зависимости от исторических традиций процесса формирования экономической политики и этапа развития государства.

Предпосылками кластерного развития экономики в Беларуси стали:

- курс на инновационное развитие и постепенное замещение традиционных промышленных отраслей, исчерпавших свой жизненный цикл, высокотехнологичными, использующими технологии 5-го и 6-го технологических укладов (*приоритеты – авиакосмическая промышленность; фармацевтика; микробиология; биотехнологии; приборостроение и электронная промышленность; nanoиндустрия; ядерная энергетика*);
- внедрение в существующую практику хозяйствования новых организационных форм интеграции и кооперации науки, образования, производства и бизнеса;
- развитие сектора малого и среднего предпринимательства, внедряющего современные производственные решения.

Несмотря на то, что Беларусь находится только в начале пути, в нашей стране уже существует успешный опыт реализации кластерной модели развития экономики на базе ИТ-сектора.

Так, в целях развития в Республике Беларусь разработки и экспорта **информационных технологий** в 2001 г. была создана ассоциация «Инфопарк», которая сегодня объединяет 69 юридических лиц частной и государственной формы собственности, работающих на различных направлениях сферы разработки, производства и реализации информационных технологий. Исполнительный аппарат Ассоциации выступает де-факто центром кластерного развития, а ее совет выполняет функции Совета участников кластера.

Указом Главы государства от 3 мая 2001 г. № 234 «О государственной поддержке разработки и экспорта информационных технологий» членам ассоциации предоставлены преференции в виде освобождения от налогов, сборов и иных обязательных платежей в части выручки от реализации информационных технологий и услуг, а также от обязательной продажи иностранной валюты, полученной от экспорта выпускаемой продукции и др. Заказчиками и партнерами предприятий-членов Ассоциации являются такие известные компании, как Alcatel, Hewlett-Packard, IBM, Microsoft, Novell, Siemens и многие другие.

Ассоциация является связующим звеном взаимодействия частных компаний с профильными госорганами. В 2004–2006 гг. Ассоциация приняла участие в разработке и реализации государственного проекта «Парк высоких технологий», резидентами которого стали более 80 ИТ-компаний, в том числе 24 члена Инфопарка.

Основными видами деятельности предприятий Парка высоких технологий являются: разработка и внедрение информационно-коммуникационных технологий и программного обеспечения как для внутреннего пользования, так и на экспорт, работы по 12 высокотехнологичным направлениям – от создания материалов для микро- и наноэлектроники до авиационной и ракетно-космической техники. Резидентам Парка также предоставлен ряд льгот и преференций. Уже сегодня заказчиками Парка являются компании из 50 стран мира, порядка 90% производимого в Парке программного обеспечения идет на экспорт.

По данным Всемирной торговой организации, в 2013 г. объем экспорта компьютерных услуг на душу населения в Беларуси составил порядка 60 долл. США, при этом у таких признанных мировых лидеров в ИТ-сфере, как Индия этот показатель равнялся 41 долл., у США – 36 долл.

Аналогичный подход планируется использовать для формирования инновационно-промышленного кластера в сфере **наноиндустрии** на базе созданной в феврале 2013 г. Республиканской ассоциации наноиндустрии, куда вошли более 20 организаций различной формы собственности, осуществляющие разработку, производство и реализацию нанотехнологий и продукции. Взаимодействие между указанными компаниями является основой для формирования кластера.

Задачи по кластеризации определены в ряде программных документов развития Республики Беларусь, начиная с 2004 г. – Программе структурной перестройки и повышения конкурентоспособности экономики Республики Беларусь, Государственной программе инновационного развития Республики Беларусь, Программе привлечения прямых иностранных инвестиций в Республику Беларусь на 2011–2015 гг. и других.

Так, Государственной программой инновационного развития Республики Беларусь до 2015 г. предусмотрено формирование шести инновационно-промышленных кластеров: кластера в области нано-, биотехнологий и фармацевтической промышленности посредством создания научно-технологического парка, имеющего статус и правовой режим, аналогичный Парку высоких технологий; химического кластера; нефтехимического кластера; агромашиностроительного кластера; автотракторостроительного кластера; химико-текстильного кластера.

Намечается также формирование инновационно-промышленных кластеров на базе субъектов малого и среднего предпринимательства, заинтересованных в разработке и продвижении кластерных инициатив.

Кроме того, привлечение инвестиций в создание и развитие кластеров (*приоритеты – фармацевтический кластер и*

кластер по производству льнопродукции) является одним из приоритетных направлений реализации Государственной программы привлечения прямых иностранных инвестиций до 2015 г.

В соответствии с законодательством Республики Беларусь инвесторам реализующим проекты в приоритетных сферах экономической деятельности и заключивших инвестиционный договор с Республикой Беларусь также предоставляется ряд льгот и преференций (*освобождение от земельного налога или арендной платы за земельные участки, находящиеся в государственной собственности; от отчислений в инновационные фонды; от уплаты ввозных таможенных пошлин и НДС при ввозе на таможенную территорию Республики Беларусь технологического оборудования и запчастей для реализации инвестиционного проекта; от уплаты госпошлины за выдачу разрешений на привлечение в Республики Беларусь иностранной рабочей силы и др.*).

В целях создания благоприятных условий для кластерного развития и обеспечения формирования на системной основе государственной политики в этой сфере Правительством Беларуси 16 января 2014 г. (*постановление № 27*) утверждена **Концепция формирования и развития инновационно-промышленных кластеров в Республике Беларусь и плана мероприятий по ее реализации.**

В соответствии с Концепцией, стимулирование и государственная поддержка кластерного развития экономики будет предусматривать:

- субсидирование затрат на создание и организацию деятельности специализированной инфраструктуры кластерного развития (*центров кластерного развития; центров трансфера технологий, опытных производств и др.*);
- субсидирование части затрат на анализ рынка научно-технической продукции, патентование за рубежом объектов

интеллектуальной собственности участников кластера, приобретения лицензий и патентов для организации производства наукоемкой и высокотехнологичной продукции при реализации кластерных проектов;

- субсидирование части затрат на проведение испытаний и сертификацию продукции участников кластера в соответствии с законодательством Республики Беларусь и стран Таможенного Союза и др.

Получить господдержку смогут организации и центры кластерного развития, чей правовой статус будет определен в типовых положениях об организации либо центре кластерного развития соответственно.

Мероприятия в области кластерного развития на текущий и 2015 г. будут финансироваться из средств республиканского и местных бюджетов, направленных на господдержку малого и среднего предпринимательства, а также за счет средств инновационных фондов.

Для поддержки кластерных инициатив и проектов по формированию инновационно-промышленных кластеров на базе субъектов малого и среднего предпринимательства планируется создание рабочих групп в облисполкомах (Минском горисполкоме) с участием представителей Министерства экономики, Государственного комитета по науке и технологиям, отраслевых министерств и концернов, бизнес-ассоциаций.

В Концепции предусмотрен комплекс мероприятий, направленный на создание необходимой нормативной правовой базы, направленной на формирование и развитие инновационно-промышленных кластеров.

Функции по разработке и реализации кластерной политики в Республике Беларусь 21 марта т.г. возложены Правительством Беларуси (*постановление №242*) на Министерство экономики.

Министерством экономики совместно с заинтересованными к настоящему времени в целях реализации Концепции разработан и проходит согласование на уровне заинтересованных проект Указа Президента «О государственной поддержке кластерного развития», а также методические рекомендации по организации кластерного развития в Республике Беларусь.

В заключение, пользуясь случаем, хотела бы поблагодарить организаторов за возможность участия в конференции.

Передовой зарубежный опыт кластерного развития чрезвычайно полезен для всех нас, в том числе с точки зрения поиска оптимальных путей экономического развития.

Спасибо за внимание!

Воротина Л.І.

науковий керівник

Секції освіти та науки СЕУ,

зав. кафедрою Київського національного

університету ім. Т. Шевченка,

д.е н., професор, академік АЕН України

КЛАСТЕРИ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ РЕГІОНУ

Сучасний стан економічного розвитку України супроводжується викликами та ризиками, які потребують пошуку шляхів протидії цим викликам і створення реальних важелів впливу на формування в підприємницькому середовищі дієвих організаційних форм управління, до яких відноситься регіональна економічна кластеризація.

Трагічні події в регіоні Донбасу потребують зосередження зусиль науковців України в пошуку шляхів виведення економіки регіону з загрози повної руйнації. На нашу думку, теорія і практика кластеризації економіки

регіонів має стати важливим важелем впливу на поновлення і подальший розвиток регіону Донбасу.

Наукові дослідження, залучення досвіду країн світу з питань створення та функціонування кластерів в економічному просторі дають підстави стверджувати, що кластерна модель управління бізнесовим полем діяльності підприємницьких структур повністю відповідає теорії та практиці становлення та розвитку регіонів в межах національних економік.

Кластерна модель управління об'єднаннями потенціалів окремих підприємств в єдину мережу задоволення попиту населення регіонів, дозволяє створити економічну логістичну модель руху товарів «виробник-споживач» з низьким рівнем витрат на транспортування.

Особливої актуальності створення кластерів в економіці, як шляху відродження потенційних можливостей, набувають в регіонах, де вщент зруйновані економічні зв'язки між суб'єктами підприємницької діяльності, знищено в значній частині інфраструктуру регіону, понівечено значну частину економічного та трудового ресурсу, затьмарено майбуття регіону.

Регіональні кластери стають відповіддю тим викликам і ризикам сучасності, котрі обумовленні не проблемами власного бізнесу, а виникають в особливих умовах функціонування регіональної економіки внаслідок порушення поля діяльності підприємницьких структур в регіонах, скажімо, в такому, яким на сьогодні є регіон Донбасу України.

Важко в сучасних умовах регіональних проблем Донбасу формувати наукову модель кластеризації регіональної економіки, виходячи із реалій функціонування підприємницьких структур на Донбасі.

Проте, наукові дослідження світового та вітчизняного досвіду функціонування кластерних об'єднань дозволяє стверджувати, що кластери об'єктивно створюють можливість ввести в економічний простір регіону внутрішній потенціал підприємницьких структур.

Під час внутрішніх проблем в сучасних умовах в Україні, коли в частині її території точиться агресивна руйнація регіонального потенціалу, розраховувати на інвестиції зовні Донбасу немає сенсу. За таких умов інвестиційного «голодомору» на зруйнованих територіях регіону Донбасу, єдиним реальним ресурсом збереження підприємницького поля діяльності підприємств стає їх об'єднання в кластери і використання кластерної моделі управління. Ці висновки наукових досліджень щодо кластерів та кластерної моделі управління підприємницькими структурами, безумовно, мають сенс використовувати у будь-яких умовах розвитку регіонів. Але для проблемних регіонів, яким, на жаль, є сьогодні регіон Донбасу, не з його провини, задіяння кластерної моделі управління підприємницькими структурами можна вважати додатковим внутрішнім ресурсом регіональної економіки. В умовах створення та функціонування кластерних об'єднань і використання кластерної моделі управління, малі та середні підприємства, суб'єкти кластера, по-перше, виконують функцію внутрішнього інвестування, коли зовнішнє інвестування обмежено або інвестиції зовні відсутні повністю. По-друге, кластерні об'єднання та кластерна модель управління об'єктивно виводять малі та середні підприємства з «тіні», обумовлюють легалізацію фінансової діяльності підприємницьких структур, суб'єктів кластера. Задіяння означених важелів та переваг кластерізації поля діяльності малих та середніх підприємств регіону, дає додатковий

ресурс і можливість забезпечити подальше функціонування підприємницьких структур.

Наголошення на вирішенні розвитку проблемних регіонів за рахунок кластеризації економіки не означає, що кластери відіграють свою прогресивну роль лише в екстремальних умовах, які склались в регіоні Донбасу. Наукові дослідження представників української наукової думки та впровадження наукових розробок вітчизняних дослідників у практику діяльності малих і середніх підприємств в Україні, довели можливість і переваги створення кластерних об'єднань підприємців і використання кластерної моделі управління та кластерної організації діяльності підприємницьких структур в межах кластерів в різних регіонах не лише в межах національних економік, але й в міжнаціональному, міждержавному просторі діяльності підприємців малого і середнього бізнесу

Слід відзначити, що Спілка економістів України (СЕУ) в особі її членів, науковців та практиків, започаткувала вивчення і розповсюдження практики функціонування кластерів, як прогресивної форми об'єднань малих та середніх підприємств і підприємницьких структур в країнах світу і активно впродовж багатьох років безпосередньо організовувала і сприяла створенню кластерів в регіонах України. [1].

Наукові дослідження та практичні рекомендації членів СЕУ заклали початок створення кластерів в регіонах України. [2,3]

З часу створення асоціації «Подолье Первое», з появи першого будівельного кластера в Україні в Хмельницькій області (1998 р.), ідея кластерної моделі організації діяльності суб'єктів підприємницької діяльності набула розвитку в багатьох регіонах України і, як засвідчують підприємці і дослідники кластерних формувань, сприяли отриманню

ефективних результатів діяльності підприємців, малих та середніх підприємств, учасників кластерних об'єднань [4].

На наш погляд, об'єднання зусиль суб'єктів підприємницької діяльності в регіонах з місцевою, регіональною, владою і при супроводі наукового моніторингу, кластери спроможні, як ніякий інший ресурс, забезпечити повернення зруйнованої регіональної економіки у русло високоефективного функціонування.

Свого часу, представники школи класичної економічної думки, до наукових здобутків яких, на жаль, ми не часто звертаємось в наш час, довели, що зусилля людей, які об'єднуються при виконанні своєї діяльності, в багато разів підвищують її результативність (краще учасників розвантаження вручну цегли організувати в ланцюг и передавати цеглину один одному, ніж кожен буде носити цеглину окремо).

Так от, щоб не відходити від наших досліджень по означеній темі статті, кластери і є такою простою формою об'єднання зусиль підприємців малого та середнього бізнесу в єдиний «ланцюг» з місцевою владою і наукою заради максимального використання потенційних можливостей економіки, ресурсів, природних, кліматичних, територіальних особливостей регіону.

Надзвичайно позитивну роль мають відіграти регіональні кластери в умовах порушення, або навіть, певного зруйнування економічних взаємозв'язків господарюючих суб'єктів за межами свого регіону, як ми з сумом констатуємо в регіоні Донбасу сьогодні.

Зважаючи на пріоритетні і домінуючі на Донбасі галузі промисловості і сільського господарства, є сенс активізувати кластерізацію економіки цього регіону. Підприємці і науковці, які стояли у витоків формування кластерної організації управління металургійним комплексом Донбасу і

сільським господарством регіону, добре пам'ятають, що намагання мобілізації внутрішніх резервів регіону Донбасу сприяли організації і проведенню Першого регіонального Форуму представників малого і середнього бізнесу в м. Донецьк (17.11.2011 р.), в резолюції якого була підкріплена думка щодо того, що світ рухається дуже активно в напрямі кластеризації економіки і сформульовані відповідні пропозиції по прискоренню вирішення питань формування кластерної моделі організації управління економікою регіону Донбасу [5].

Наукові сили, які об'єднує Спілка економістів України, неодноразово присвячувала свої зібрання на Пленумах і конференціях обговоренню питань теоретичного обґрунтування і практичної реалізації результатів наукових досліджень створення кластерів в різних регіонах України.

В сучасних складних умовах життєдіяльності регіону Донбасу, в умовах зруйнованої інфраструктури підприємницького середовища, на перший план викликів формування регіональної кластеризації економіки виходить подолання обмеження можливостей місцевого управління в регіоні та неспроможність організації господарської діяльності суб'єктами підприємницької діяльності за умов низького рівня децентралізованого управління і відсутності інвестиційної привабливості регіону.

Отже, децентралізація влади та надання регіонам більш широких повноважень в управлінській, економічній, ресурсній сферах діяльності суб'єктів господарювання є першим кроком до створення умов кластеризації економіки та концентрації потенційних можливостей малих та середніх підприємств регіону.

Немає сенсу дискутувати щодо прийняття Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»,

оскільки він визначає лише тимчасовий порядок організації місцевого самоврядування. А кластеризація економіки регіону – це стратегічний орієнтир на пряму діяльності суб'єктів господарювання за умов об'єднання потенційних можливостей і ресурсів учасників кластера з орієнтацією на задоволення потреб населення регіону вже сьогодні і на далеку перспективу, а не на три роки, впродовж яких означений Закон буде визначати умови економічного і політичного життя частини регіону Донбасу в Україні. З наукової точки зору, означений Закон виконує функцію експерименту в системі державної політики та державного менеджменту в регіоні.

Експеримент в економіці може бути задіяним в державному управлінні економікою регіонів, проте у вирішенні питання кластерних об'єднань обмеження в часі лише в період експерименту не може позитивно вплинути на реалізацію стратегічних задумів та цілей учасників кластерної моделі зв'язків та управління малим і середнім бізнесом в регіоні.

Отже, створення умов довгострокового, стратегічного поля діяльності кластерних об'єднань – є наступним кроком формування ефективних економічних зв'язків суб'єктів підприємницької діяльності в регіоні.

Аналітичні інформаційні джерела, щодо сучасного стану економіки та життєдіяльності регіону Донбасу, не дають підстави для оптимістичної оцінки умов побудови та формування кластерів. За оцінками аналітиків, матеріалами журналу «Україна Forbes», офіційними, на жаль не системними, повідомленнями інформаційного характеру, економічний стан регіону Донбасу на межі критичного, хоча має потужний промисловий і аграрний потенціал: на Луганську область припадає 43% добичі вугілля, на Донецьку – 27%.

Близько 8% загальноукраїнського виробництва електроенергії на теплових електростанціях припадає на електричний холдінг «ДТЕК». У складі ТОВ «ДТЕК Східенерго» працюють на вугіллі теплові електростанції у Донецькій та Луганській областях – ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» (8185 МВт) і ПАТ «ДТЕК Західенерго» (4707 МВт).

Через Луганську область в Україну входить транзитний газопровід «Союз». Маріупольський «Азовсталь» – головний виробник рейок для залізничних шляхів. Найбільший в Україні виробник локомотивів «Луганськтепловоз». Маріупольський «Азовмаш» – виробник вантажних вагонів, цистерн та запасних деталей до них. Попаснянський вагоноремонтний завод. Артемівський завод з оброблення кольорових металів, кольорового прокату. Краматорський завод «Енергомашспецсталь» – виробник виробів для атомних реакторів. Стахановський вагонобудівний завод. Дніпровський металургійний комбінат ім. Дзержинського. Алчевський металургійний комбінат, та інші, в цілому корпорація «Індустріальний союз Донбасу». Перелічувати можна ще багато складових потенціалу регіону. Загалом, приблизно 15% ВВП виробляє регіон Донбасу.

Висновок з цього може бути лише один: збереження єдності України, збереження потенціалу регіону Донбасу в загальноукраїнському економічному просторі – наступний крок можливостей продовження стратегічного курсу на об'єднання зусиль господарюючих суб'єктів регіону шляхом формування кластерної моделі управління та організації діяльності малих і середніх підприємств регіону, налагодження взаємодії учасників кластерів для підвищення ефективності діяльності бізнесових формувань і створення умов відповідного рівня задоволення потреб населення регіону.

Хоча, соціально-економічні відносини в регіоні, що будуються на характері та різних формах власності, потребують, безумовно, окремого наукового дослідження і розробки стратегії подальшого використання економічного потенціалу Донбасу.

Наступний крок, який стимулює та відкриває шлях створення кластерної моделі управління підприємствами в регіоні знаходиться в площині формування регіональної схеми логістики від виробника до споживача продукції. Логістика в економіці, як доведено науковими дослідженнями і практикою використання логістичної системи руху продукції від виробника до споживача, створює умови впровадження ефективних технологій забезпечення процесу руху ресурсів та товарів на територіальному просторі регіонів. Функціонально побудова схеми логістичного руху ресурсів регіону відповідає природі кластерів, які, завдяки об'єднанню постачальників-виробників-споживачів в єдиний ланцюг руху ресурсів і товарів, забезпечує ефективну реалізацію цільового призначення кластерів – максимально використати потенційні можливості регіону при задоволенні потреб споживачів на певній території.

Серед шістьох регіональних залізниць в Україні, найбільша щільність залізниць на Донбасі. Донецьк входить до складу великих транспортних вузлів автомобільного транспорту. Трубопровідний транспорт в регіоні Донбасу представлено у вигляді транзитного газопроводу «Союз». Морський транспорт регіону дозволяє через Маріуполь здійснювати каботаж малий (перевезення між портами Азовського моря), та великий (перевезення в межах України між портами різних морів). Транспортна мережа регіону Донбас дає можливість залучитись до формування потужних транспортних коридорів і транзитних перевезень.

Транспортна потужна індустрія Донбасу спроможна забезпечити вирішення побудови ефективної регіональної логістичної схеми транспортування ресурсів і товарів, як необхідної умови функціонування кластерних об'єднань на регіональному просторі Донбасу.

Відновлення та використання потужного транспортного потенціалу регіону є наступним кроком створення умов формування кластерної моделі управління та організації діяльності підприємницьких структур Донбасу в регіональному просторі Донбасу.

Реалізації стратегії створення кластерів в значній мірі залежить від наявності достатньої кількості трудових ресурсів в регіоні. Організація системи кластерного об'єднання трудових ресурсів Донбасу також відноситься до важливого кроку створення умов формування і функціонування кластерів в регіональному просторі. Донбас відноситься до регіонів України з найбільшою середньою густотою населення (149 кв. км).

Кластери, у відповідності до їх характеру об'єднань, спроможні сприяти вирішенню проблеми зайнятості в регіоні. Виважена регіональна політика з питань ефективного використання трудових ресурсів регіону має бути наступним кроком сприяння впровадження кластерної моделі організації управління підприємствами на Донбасі. Сукупність матеріальних, інтелектуальних, трудових ресурсів та створення умов інноваційного розвитку економіки регіону Донбасу також відноситься до наступного кроку створення умов формування інноваційної моделі кластерних об'єднань на території регіону.

Певна самостійність регіону створює необхідну стратегічну перспективу використання інноваційного потенціалу і можливостей максимального залучення до інноваційних процесів суб'єктів господарювання в

інноваційних моделях кластерної організації діяльності підприємств регіону.

Регіон Донбасу має і надалі залишатись регіоном розробки фундаментальних наукових досліджень і практичних впроваджень їх у виробничий процес кластерних об'єднань, і, відповідно, одним із важливіших кроків підвищення ролі кластерів в інноваційному шляху регіонального розвитку. Інноваційний шлях розвитку, безумовно, потребує значних фінансових ресурсів для створення належної інфраструктури функціонування і залучення підприємств з інноваційним спрямуванням їх діяльності. В сучасних умовах, коли зруйнована або зупинена діяльність значної частини регіонального економічного потенціалу Донбасу, важко визначити стратегію інноваційного шляху розвитку кластерної форми організації діяльності підприємств регіону. Водночас, науково-інноваційний потенціал Донбасу з достатньою кількістю науковців високої кваліфікації, науково-дослідних інституцій, ВУЗів безперечно, є запорукою можливостей впровадження науково обґрунтованих розробок і рекомендацій щодо створення і забезпечення функціонування в регіоні сучасних інноваційних об'єднань господарюючих суб'єктів, в тому числі і у такій прогресивній і перспективній формі, якою є кластерна модель об'єднання підприємств малого та середнього бізнесу.

Перевагою кластерної моделі об'єднання економічного потенціалу в регіоні є можливість в межах кластера забезпечити концентрацію, як мі вже підкреслювали, внутрішнього інвестиційного ресурсу суб'єктів кластера для реалізації можливостей придбання науково-технологічної продукції, використання інфраструктурних інституцій інноваційного підприємництва, підготовки і використання

належних трудових ресурсів для інноваційної підприємницької діяльності.

Кластерна форма об'єднань суб'єктів господарювання спроможна впливати на механізми заохочення банківської системи регіону до кредитування інноваційних проєктів, виступаючи кластерним колективним гарантом цільового використання кредитних коштів. Проте, на наш погляд, в сучасних умовах функціонування банківської системи в Україні, більш надійним і антикризовим ресурсом може бути внутрішній інвестиційний ресурс підприємств малого та середнього бізнесу. Кластери, які за своєю об'єктивною природою є прозорою економічною формою об'єднання господарюючих суб'єктів, внутрішній інвестиційний ресурс також формують і використовують прозоро і внутрішньо підконтрольно всім учасникам кластерного об'єднання. І з цього, обумовленого соціально-економічним характером кластерних об'єднань підприємств, створюється ще один додатковий ресурс регіонального економічного поля діяльності малих та середніх підприємств – можливість скоротити в багато разів кількість контролюючих органів і кількість податкових і фіскальних стягнень з підприємницьких структур, членів кластерних об'єднань.

Не виходячи за обмежені рамки статті, можна зробити висновки щодо кластерної моделі управління та організації діяльності малих та середніх підприємств регіону, які зводяться до визнання кластерів такою формою об'єднань підприємницьких структур, яка виступає самостійним регіональним ресурсом, здатна протидіяти викликам і ризикам економічного розвитку в межах регіонів і національних економік, формує власний інвестиційний ресурс і контроль щодо його цільового та ефективного використання.

Наукові дослідження доводять, що всі позитивні характеристики кластерних об'єднань підприємців малого і середнього бізнесу, водночас, породжують і проблеми використання їх потенціалу в регіонах і національній економіці в цілому в наслідок великої кількості причин, серед яких можна назвати такі, як супротив місцевих органів влади впровадженню прогресивних форм об'єднань підприємницьких структур, як перешкоди на шляху корупційної складової чиновників на місцях; брак підприємницької ініціативи створення кластерів; відсутність достатньої консультативно-інформаційної бази щодо суті та переваг кластерної моделі управління та організації діяльності учасників кластерів в регіонах і в цілому в Україні; відсутність досвіду підприємницьких структур, власників малих і середніх підприємств, приватних підприємців щодо об'єднання підприємницьких ресурсів в умовах конкурентної боротьби; підприємницькі страхи та перестороги щодо можливостей недобросовісної конкуренції. І, головне, у відсутності у значної кількості представників місцевої влади і підприємців довіри один одному і прогресивного бачення перспектив подальшого стратегічного розвитку регіональної економіки та економічного потенціалу України в цілому.

В цьому контексті слід підкреслити ту величезну роботу вчених Спілки економістів України, які вперше в українській науковій думці почали дослідження кластерів, всіх форм кластерних об'єднань, кластерних моделей управління малими та середніми підприємствами, кластерних форм організації діяльності учасників кластерних об'єднань. І на останьому, IX Пленумі СЕУ (26.09. 2014 р.) розробили рекомендації щодо готовності наукового моніторингу, наукового супроводження, практичної допомоги регіону Донбасу у використанні регіонального потенціалу Донбасу шляхом кластеризації економічних можливостей регіону.

Література:

1. Сайт Співки економістів України.
2. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці: (монографія). – / Станіслав Соколенко: (відп. Ред.. І.І.Лукінов) – К.: Логос, 2004, 847с.
3. Соколенко С.И, Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерство. Кластеры: Украинский контекст/ С.И. Со-коленко. – К.: Логос, 2002. – 646с.
4. Войнаренко М.П. Кластери в економіці: аналіз теорії і практики: монографія / М.П.Войнаренко. – ХНУ, 2008. – 220с.
5. Матеріали Першого регіонального Форуму представників малого і середнього бізнесу в м. Донецьк (17.11.2011 р.)

Войнаренко М.П.

проректор з науково-педагогічної роботи,
Перший проректор Хмельницького
національного університету України,
Заслужений діяч науки і техніки України,
д.е.н., професор

ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Потреба захисту регіонального ринку поставила перед кожним з підприємств завдання вибору оптимальних форм і методів організації своєї діяльності та налагодження міждуб'єктних взаємовідносин з іншими учасниками. Віднесення до елементів ділового співробітництва постачальницької, виробничої, комунікативної та інших

форм кооперації з конкурентами стало новим етапом розвитку підприємництва в Україні. Сьогодні зміст і характер міжсуб'єктних взаємовідносин не обмежені у просторі і включають в собі також елементи інформаційно-консультативної підтримки, спільної участі у реалізації інноваційних проектів, еколого- та ресурсозберігаючих технологій.

Для успішного вирішення завдань щодо забезпечення сталого розвитку економіки та впровадження моделі інноваційного розвитку, необхідно забезпечити використання прогресивних підходів в управлінні процесами як національного, так і регіонального розвитку, що базуються на високих технологіях та останніх наукових досягненнях. На наш погляд, найбільш раціональним варіантом вирішення проблеми відсутності дієвих інституційних механізмів реалізації стратегічно-пріоритетних напрямів для забезпечення інноваційно орієнтованого і сталого розвитку економіки країни можна вирішити шляхом оптимального поєднання можливостей та зусиль відповідних державних інституцій, освітніх, наукових закладів, виробничих та ринкових структур, тобто формування спеціальних об'єднань, які зацікавлені у кінцевих результатах своєї діяльності.

В економічній літературі такі спеціальні об'єднання ідентифікуються, як кластери, які часто називають полюсами (точками) зростання. В цьому контексті зауважимо, що економіка, яка базується на кластерах, відповідає моделі інвестиційно привабливої, конкурентоспроможної економіки, функціонування якої забезпечує високу якість і рівень життя населення країни. Ключова мета функціонування кластера полягає у підвищенні конкурентоспроможності (на території країни, міжнародної) його членів шляхом здійснення комерційного і некомерційного співробітництва, наукових

досліджень, інновацій, освіти, навчання та реалізація спільних заходів політики підтримки.

Сутність тлумачення поняття кластерів знаходиться одночасно у двох площинах інституційної теорії: з одного боку кластери можуть існувати як певні впливові інституції, що формують правила взаємодії і співпраці представників, бізнесу, влади та окремих інституційних структур ринкової економіки переважно на регіональному рівні, а з іншого боку, вони можуть діяти і нові інституційні утворення (групи, корпорації, асоціації, інші об'єднання), які природно або штучно з'являються чи створюються для вирішення конкретних завдань з виробництва конкурентоспроможної інноваційної продукції задля формування центрів економічного зростання для певного регіону чи навіть країни. Багатоманітність форм прояву кластерів доводить неможливість використання єдиного загального механізму побудови територіально-галузевого об'єднання³.

Визначаючи провідну роль кластерів у відродженні національної економіки, вітчизняні вчені при дослідженні їх економічної природи неодноразового пов'язували процеси кластеризації з необхідністю утвердження регіональної моделі економічного розвитку. Базуючись на принципах економічної мотивації підприємств, кластери краще, ніж інші форми організаційних утворень, дозволяють використати науковий та освітній потенціал регіону. Саме тому формування регіональної інноваційної системи та створення кластерів слід розглядати не в якості самостійних концепцій регіонального розвитку, а як складові єдиного механізму реалізації регіональної політики, що доповнюють один одного, причому кожна з складових цього механізму може і повинна стати каталізатором міжрегіональної інтеграції.

³ Войнаренко М.П. Кластери в інституційній економіці : монографія / М.П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. – 502 с.

Вважаємо, за своїм потенціалом та структурою кластерна політика є саме тим комплексом заходів, який може сприяти вирішенню головного завдання: підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки через розвиток конкурентних ринків, зростання рівня інноваційності різних галузей економіки, прискорений розвиток підприємств малого і середнього бізнесу, стимулювання ініціативи на місцях та активізацію взаємодії між державою, бізнесом і науковим співтовариством.

Без сумніву, дієва кластерна політика дозволяє сформувати конкурентоспроможні кластери. Традиційно кластер не можна уявити механічною сумою підприємств і організацій, що визначають характер мережевої співпраці. Відмінною ознакою кластера є отримання синергетичного ефекту від діяльності підприємств, що входять до його складу. Тобто цілком ймовірним є створення у певному регіоні соціальних чи ділових мереж, які не є кластерами. Тому, як показує досвід, необгрунтована «брендизація» кластерів може призвести до невиправданих державних витрат при проведенні свідомо неефективної політики підтримки кластерного розвитку території, а також ввести в оману потенційних приватних інвесторів. Таким чином, як було зазначено, формування регіональної інноваційної системи та створення кластерів слід розглядати не в якості самостійних концепцій регіонального розвитку, а як складові єдиного механізму реалізації регіональної політики, що доповнюють один одного, причому кожна із складових цього механізму може і повинна стати каталізатором міжрегіональної інтеграції⁴.

Важливим елементом кластерної політики є формування сприятливого інституційного середовища

⁴ Кластери в економіці України: монографія / за наук. ред. докт. екон. наук., проф. М. П. Войнаренка. – Хмельницький : ХНУ, ФОП Мельник А. А., 2014. – 1087 с.

функціонування кластерів. Враховуючи тісний взаємозв'язок між тенденціями розвитку кластерів та характером побудови взаємозв'язків у соціально-економічній системі регіону, Ігнатова Т. А. пропонує проводити дослідження інституційного середовища розвитку регіональної економіки, під яким розуміє стійкі економічні та соціальні зв'язки між людьми, норми і правила, на основі яких формуються економічні та соціальні відносини в регіонах і реалізується той чи інший спосіб господарювання⁵. На думку дослідника, сприятливе інституційне середовище сприяє зниженню управлінських ризиків, зменшенню трансакційних витрат та збільшує сукупний дохід регіону.

Погодимося, що в регіональному аспекті інституційне середовище повинно бути спрямоване не тільки на реалізацію та захист прав власності, але і на захист виконання контрактів, правил і механізмів, що забезпечують створення правових, економічних та управлінських механізмів стимулювання виведення на ринок конкурентоспроможної інноваційної продукції та ін. До інституційних чинників, що сприяють розвитку конкурентних переваг регіональних соціально-економічних систем та обумовлюють виникнення кластерів, Ігнатова Т.А. відносить розроблену інноваційну стратегію (або програму соціально-економічного розвитку регіону, міста зі SWOT-аналізом, сценаріями розвитку, в тому числі і інноваційним, програмними заходами і механізмом реалізації); пріоритетні регіональні проекти, що охоплюють національний та міжнародний рівень; розвинену інфраструктуру ринку (з банками, страховими організаціями, бізнес-інкубаторами, технопарками тощо); розвиток інновацій та підприємництва;

⁵ Игнатова Т. А. Институциональная среда в развитии конкурентоспособности региональной экономики / Т. А. Игнатова // Электронный ресурс : науч.-практ. интернет-конференция, посвященная 50-летию юбилею Ин-та экономики и организации промыш. производства СО РАН, 24–25 июня 2008 г. / Экономический Сервер Сибири. – Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2008 // Электронный ресурс. – URL: <http://econom.nsc.ru>.

вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, що сприяє інноваційному розвитку регіону і стійкому формуванню, розвитку і реалізації його конкурентних переваг.

Загалом проведене дослідження складових формування ефективної кластерної політики у розвинених країнах світу дозволило вітчизняним науковцям встановити напрями державної регіональної кластерної політики, які повинні бути першочергово вирішені в Україні:

- виявлення і моніторинг ситуації при формуванні кластерів на територіальному рівні, зокрема встановлення оптимальної його структури, територіальної локалізації його окремих ланок, співіснування аналітичних досліджень перспектив розвитку кластера, його конкурентності на зовнішніх ринках, оцінка впливу кластера на соціальну сферу;

- формування комунікаційних площадок для потенційних учасників територіальних кластерів, у т.ч. за рахунок їх інтеграції в процесі розробки і обговорення стратегій регіонального розвитку, сприяння обміну досвідом між регіонами із формування кластерної політики;

- сприяння консолідації учасників кластера (зокрема через асоціативні форми), реалізація програм сприяння виходу підприємств кластера на зовнішні ринки, проведення спільних маркетингових досліджень та рекламних заходів, реалізація освітньої політики, погодженої з основними представниками майбутнього кластера, забезпечення можливості комунікації й кооперації підприємств й освітніх установ;

- створення інституційного середовища і інформаційно-комунікаційної інфраструктури для розвитку територіальних кластерів⁶.

⁶Крайник О. Кластери як інструмент економічного розвитку регіону / О.Крайник // Демократичне врядування: наук. вісник. – 2010. – Вип. 5 // Електронний ресурс. – URL: <http://www.nbu.gov.ua>

Проведені нами дослідження показали, що в умовах посилення конкурентної боротьби між регіонами за обсяги залучених інвестиційних ресурсів, першочерговими стають завдання перегляду існуючих та пошуку нових інструментів регіонального розвитку. Державні органи та підприємницькі структури сьогодні зацікавлені в активному впровадженні світових ініціатив зі створення та реалізації кластерної концепції регіонального розвитку. Оскільки, як було відмічено, конкурентні переваги країни створюються та в реалізуються на регіональному рівні, саме регіони стають головним об'єктом державної інноваційної політики через створення системи конкурентоспроможних кластерів.

Сучасні конкурентні переваги, безумовно, можуть забезпечуватись за рахунок переваг у технологіях виробництва, управління, організації просування товарів тощо. Однак, як показує світовий досвід функціонування найбільш успішних економічних систем, високу конкурентоспроможність і стабільне економічне зростання забезпечують динамічно мінливі конкурентні переваги, особливо нові і нетрадиційні, засновані на науково-технічних досягненнях, інноваціях на всіх стадіях виробничого циклу – від створення товару до просування його від виробника до споживача.

У зв'язку із цим в сучасних умовах необхідним є формування нових підходів до економічного обґрунтування концепцій і стратегій розвитку. Характерні для світової економічної системи тенденції глобалізації, посилення рівня міжнародної конкуренції, стали об'єктивною передумовою зміни парадигми управління конкурентоспроможністю, яка ґрунтується на переході від традиційної промислової політики до нової, інноваційної, заснованої на кластерах.

Імперативом становлення, еволюціонування та ефективного функціонування кластерів є створення

«потрійної спіралі»⁷ соціально-економічних відносин в регіоні, тобто забезпечення комплексної, систематичної та оперативної взаємодії у трикутнику «виробничий сектор – інтелектуальна інфраструктура (університети, дослідницькі центри тощо) – управління (органи державної влади та недержавні організації, які формують стратегію регіонального розвитку та володіють широким спектром конкретних інструментів та методів сприяння локальній інноваційній діяльності)». Саме тісні комунікаційні зв'язки між учасниками потрійної спіралі синтезують креативне середовище регіону, в якому нові знання генеруються безпосередньо в процесі виробничої діяльності.

Діалектична єдність відносин конкуренції і співробітництва учасників кластера розширює традиційні рамки економічної вигоди. У сучасному високотехнологічному середовищі вигідніше піднімати технологічний рівень цілої бізнес-системи, ніж прагнути до перемоги в конкурентній боротьбі. Висококонкурентні ключові галузі промисловості в результаті взаємодії між учасниками кластера в найбільшій мірі сприяють розвитку мережі своїх постачальників і клієнтів, у тому числі і з інших галузей сучасної економіки.

В економіці на основі знань, яка визначається наукомісткими традиційними галузями та галузями, що виникають, – компанії шукають свою основну конкурентну перевагу в ідеях і талановитих кадрах, яка вимагає географічної близькості до кваліфікованих колег, найкращих постачальників, оцінюючих споживачів, висококваліфікованих людських ресурсів, досліджень та інструментів розвитку, а також лідерів галузі. Спеціальні знання галузі та «ноу-хау» акумулюються та розповсюджуються через підприємницькі сфери та інноваційні компанії. Кластерний підхід швидше передає та доносить

⁷ Etzkowitz H. The Dynamics of Innovation: From National Systems and «Mode 2» to a Triple Helix University Industry Government Relations / H. Etzkowitz, L. Leydesdorff // Research Policy. – 2000. – № 29. – P. 109–123.

компаніям інформацію про переваги в технологіях та зміни у вигодах покупців і споживачів. Не випадково, він зменшує витрати на транзакції.

Утворення кластерів значною мірою визначається рівнем розвитку ринкової інфраструктури, середовища підтримки бізнесу та здатністю бізнесу до самоорганізації. Для країн із розвинутою ринковою економікою характерна висока «цільність» інститутів підтримки бізнесу, регіонального та інноваційного розвитку. Все більшого значення набувають спеціалізовані інститути регіонального розвитку і «посередницькі структури» для забезпечення взаємодії між владою, бізнесом і громадськістю. Для формування кластерів в Україні важливим є створення в регіонах спеціалізованих інститутів, здатних ефективно та професійно координувати процеси їх розвитку. В цьому контексті заслуговує на уваги такий інструмент регіонального розвитку як регіональний менеджмент.

На сьогодні лише невеликий відсоток підприємств в Україні проходять або пройшли стадію неформальної кластеризації. Отже, проблема полягає у тому, щоб шляхом структурної перебудови виробництва забезпечити координацію діяльності усіх ланок технологічного ланцюга і залучити великі фінансові ресурси з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів та держави, а також внутрішні та іноземні інвестиції, створити нові підприємства, сприяти інноваційному розвитку.

В органах влади є розуміння важливості впровадження кластерних підходів як інструменту реалізації стратегій соціально-економічного розвитку держави та регіонів. Так, положення про сприяння формуванню кластерів є в концепції державної регіональної політики⁸, В межах державної цільової

⁸ Концепція створення кластерів в Україні / Департамент інвестиційної та інноваційної діяльності // Електронний ресурс. – URL: www.me.gov.ua.

економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008–2012 роки», одним із заходів щодо підвищення національної конкурентоспроможності економіки передбачена підтримка заходів з формування інноваційних кластерів⁹. Інститутом економіки та прогнозування НАН України розроблено концепцію державної програми забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в процесі європейської та євроатлантичної інтеграції на 2007–2015 роки, в якій наголошується на необхідності активізації дій уряду щодо розвитку мережевої економіки через формування кластерів, орієнтованих на випуск конкурентоспроможних продуктів¹⁰.

Як показує європейський досвід, на початковому етапі становлення кластера держава повинна взяти на себе солідарну частину фінансування з поступовим розширенням залучення фінансових ресурсів приватних підприємств. Крім пільгового фінансування необхідно гарантувати учасникам кластера податкові пільги, звільняючи їх на початкових етапах від сплати податку на прибуток та істотно знижуючи розміри соціальних зборів.

Органи місцевої влади повинні виступати організаторами зацікавлених суб'єктів ринку, ділових кіл і влади до створення кластера за допомогою надання інформації та організації діалогу, створення платформи взаємодії підприємницьких і дослідницьких організацій, підтримки і просування спеціальних проєктів, що базуються на інноваціях, які сприяють посиленню конкурентоспроможності підприємств галузі. Головна

⁹ Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008–2012 роки: Концепція державної цільової економічної програми : затв. КМУ від 6.06.2007, № 381-р // Електронний ресурс. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

¹⁰ Крючкова І. В. Концепція державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007–2015 роки / І. В. Крючкова. – К.: ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, 2007. – 51 с.

функція регіональних органів державного управління полягає саме у створенні умов для посилення конкурентоспроможності підприємств, які, своєю чергою, повинні виступати ініціаторами створення інтеграційних формуваль.

Відповідно з багаторівневим підходом до управління конкурентоспроможністю і роллю кластерів у підвищенні конкурентоспроможності економічних систем, завдання кожного рівня управління мають забезпечити підтримку процесів кластеризації в національній економіці, метою якої є підвищення загального рівня конкурентоспроможності.

Визначення пріоритетних галузей розвитку за регіонами спричиняє необхідність формування стратегічних програм забезпечення конкурентоспроможності галузей та забезпечення співпраці із науково-дослідними установами у розробленні та просуванні інновацій. На рівні окремих суб'єктів господарювання-учасників кластера необхідним є формування стратегічного плану розвитку, який би не суперечив інтересам учасників кластера, а також забезпечення організації спільних каналів збуту, обміну інформацією тощо. Забезпечення виконання цього механізму надасть можливість забезпечити конкурентоспроможність як окремих суб'єктів господарської діяльності, так і галузей, регіонів та національних економічних систем в цілому.

Ефективним способом стимулювання кластерів є цільові програми. Успішний розвиток кластерів в регіоні за підтримкою державних адміністрації, сприяє залученню інвестування в економіку регіонів ззовні. При цьому результати діяльності окремих кластерів легше оцінити і проаналізувати, чим результати діяльності галузі. Варто також враховувати той позитивний досвід, який буде накопичений внаслідок взаємодії місцевої адміністрації з кластерами. Це дозволить в коротші терміни ухвалювати

рішення за інвестиційними проектами, завдяки виробленій раніше концепції взаємодії зі всіма учасниками регіонального розвитку.

Основними перевагами кластерів є надання завдяки їм можливостей для регіону і бізнесу розвиватися на взаємовигідній основі. Кластери, як і будь-яка інша організаційна форма, можуть ефективно працювати лише у разі, коли вони виступають однією із складових стратегії розвитку регіону.

Слід зауважити, що регіональні ринки завжди відрізняються достатньо високим ступенем монополізації, тому використання кластерного підходу при підвищенні загальної конкурентоспроможності створюватиме умови, в яких зможуть розвиватися невеликі підприємства, розвиваючи ринок праці і вирішуючи соціальні питання. Володіння більшою здібністю до інновацій у кластерів пояснюється тим, що учасники кластера здатні адекватно і швидко реагувати на потреби покупців; членство в кластері полегшує доступ до нових технологій, які використовуються підприємствами за різними напрямками господарської діяльності; до інноваційного процесу залучаються поставальники і споживачі, а також підприємства інших галузей; внаслідок міжфірмової кооперації зменшуються витрати на здійснення наукових досліджень.

Перевага кластерних об'єднань полягає в збільшенні продуктивності її учасників, полегшуючи і здешевлюючи доступ до спеціалізованих чинників виробництва (комплектуючим, устаткуванню, персоналу, послугам) в порівнянні з іншими варіантами інтеграції (вертикальною, формальними альянсами). Відбувається зниження трансакційних витрат; полегшується доступ до інформації, створюючи умови для ефективнішого маркетингу (рекомендації, спільні виставки, ярмарки, журнали, рекламні кампанії); покращується

репутація регіону в певній сфері діяльності. Поряд з питаннями планування і управління промисловістю, транспортом, будівництвом, сільським господарством особлива роль відводиться інноваційним кластерам, які створюють новий продукт або послугу зусиллями декількох учасників серед яких можуть бути дослідницькі інститути, що дозволяє прискорити розповсюдження нових технологій по мережі ділових взаємозв'язків. Інноваційна структура кластера сприяє зниженню сукупних витрат на дослідження і розробку нововведень із подальшою їх комерціалізацією за рахунок високої ефективності виробничо-технологічної структури кластера. Це дозволяє учасникам кластера стабільно здійснювати інноваційну діяльність протягом тривалого часу.

В цілому, проведені дослідження показали, що на сьогодні кластерний підхід до регіонального розвитку стає одним з базових методів реалізації державної економічної політики, найбільш дієвим і адекватним ринковим механізмом, інструментом підтримки національного бізнесу в глобальній конкуренції.

Соколенко С.І.
член Правління СЕУ,
Науковий керівник Секції СЕУ,
Голова правління АТ «Укрімпекс»,
Президент
Міжнародної Фундації сприяння ринку,
к.е.н., академік УАН

**ПРО ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ:
НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Ми живемо в дуже скрутний і одночасно обнадійливий час. Сьогодні ми відчуваємо надто могутні зміни та напруження як від здійснювання III промислової революції, що базується на впровадженні робототехніки, нано-, інфо- та біотехнологій, нових матеріалів та інноваційних кластерів, (до речі, I промислова революція – кінець XVIII – початок XIX ст. – енергія пару, текстильний вибух, залізниця; II – кінець XIX- 1 пол. XX ст. – авто, електрика, конвеєри...), так, одночасно, в межах подій початку чи загрози III світової війни, коли Україні потрібно відстоювати свої права на незалежний демократичний розвиток з допомогою зброї, і постійно рахуючи кількість вбитих та поранених українців.

В таких умовах позитивно закінчилась копітка праця і була ратифікована угода про Асоціацію між ЄС та Україною. Шлях України до Європи був дуже складним, скріпленим кров'ю. Але все це для нас лише початок переходу до фундаментальних свобод, впровадження принципів демократії та забезпечення верховенства права. Так чи можливо нам в таких умовах проводити реформи в економіці країни на основі європейських стандартів та цінностей?

Але ж альтернативи для нашої країни немає. Угода про Асоціацію з ЄС – це виклик для вітчизняного бізнесу, який муситиме модернізуватися.

В умовах проведення нашої дуже своєчасної конференції я торкнуся лише деяких, може найбільш актуальних сьогодні проблем цієї теми, в т.ч.:

- чи можливий розвиток промислових кластерів у країні, що знаходиться у стані війни?
- яка роль органів державної влади у розвитку кластерних об'єднань?
- які наявні проблеми та необхідні кроки для розвитку кластерів?
- кластери – генератор нових технологічних викликів.

1) Розвиток промислових кластерів в останні 30–40 років став найбільш домінуючим підходом до формування в багатьох країнах інноваційної економіки. В таких умовах клас-терна політика в цих країнах стрімко набрала популярності.

Вона прийшла і в більшість українських регіонів. Однак, для центру України, для законодавчих та головних державних механізмів економічної політики все ще залишаються стійкі стереотипи економічного мислення часів планової економіки. Тому, в Україні поки що не знаходять застосування на національному рівні найбільш дієві інструменти стимулювання та розвитку кластерів.

Як свідчить світовий досвід, держава повинна сприяти усуненню перешкод на шляху до формування вітчизняних кластерних об'єднань шляхом розробки державних заходів прямої і непрямої дії щодо підтримки процесів кластеризації в Україні та її регіонах. Про напрями подальшого розвитку кластеризації економіки України і заходи, спрямовані на формування умов сприятливих для розвитку кластерів у різних видах діяльності детально викладено у виступі Президента СЕУ п. Оскольського В.В. та в Рекомендаціях нашої конференції.

Україна, зробивши 16 вересня 2014 р. визначальний крок у напрямку європейської інтеграції і реформування країни, має тепер сприяти самоорганізації підприємств та інтеграції їх зусиль для підвищення темпів економічного розвитку на базі формування та ефективного функціонування різноманітних ланцюгів технологічної кооперації у найбільш перспективних сферах економіки. І все це в умовах війни на сході України. Ризики, з якими зараз стикається Україна, є безпрецедентними. Така широка програма реформ і одночасна геополітична напруженість явно були б важким випробуванням для будь-якого уряду.

Однак, зі світового досвіду бачимо, що в багатьох країнах кластери формувались якраз у періоди чи то складної глобальної нестабільності, чи то навіть в умовах війни. Про це свідчить розвиток Силіконової Долини, багатьох азіатських кластерів, у т.ч. Японії, Китаю, Кореї, В'єтнаму. Цікавим є досвід розвитку кластерів Грузії. Такий досвід формування в країні нового шляху розвитку, здійснення «стрибка жабенятка» і перехід до створення інноваційної системи в умовах супутнього великого ризику стає можливим дякуючи появі переконливих лідерів та формуванню команди цілеспрямованих фахових ентузіастів. Через обставини, що склалися в країні, українська влада сьогодні має працювати єдиною командою, чітко визначити пріоритети і, зосереджуючись на них, постійно пам'ятати, що об'єднання в регіонах зусиль місцевого бізнесу, влади, науки та освіти через кластери є дуже важливим ресурсом виконання широкої, але надзвичайно важливої програми реформ, які зроблять національну економіку сильнішою, більш конкурентоспроможною і стійкішою до зовнішніх та внутрішніх потрясінь. Цій команді необхідно зорієнтуватись на становлення ядра нового технологічного устрою і досягнення синергетичного ефекту від формування та діяльності кластерів нових виробництв, що передбачає підпорядкованість макроекономічної політики пріоритетам довгострокового техніко-економічного розвитку.

Якщо ми виграємо в економіці, ми виграємо і у війні – я в це вірю.

2. Роль органів державної влади у розвитку кластерних об'єднань.

Роль влади має полягати не у створенні кластерів, тим більше, за бюджетні гроші, а у:

- законодавчому забезпеченні процесу кластеризації;

- формулюванні завдання й ініціюванні появи кластерів;
- створенні спонукальних мотивів і механізмів;
- сприянні створенню відповідного середовища на відповідному ієрархічному рівні.

Питання необхідності кластеризації економіки України почали розглядатися в КМУ з 2003 р., коли 28.07.2003 р. Постановою №1174 «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 рр.» було передбачено формування технологічних кластерів, передусім, у найбільш наукоємних і високотехнологічних галузях та виробництвах, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості. У 2008 р. Постановою КМУ «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 рр.» було передбачено створення за участю місцевих органів влади інноваційно-технологічних кластерів. Серед 9-ти постанов і розпоряджень КМУ в напрямі кластеризації економіки до кінця 2008 р. особливе значення приділялося Розпорядженню КМУ від 10.09.2008 р. №1214 про створення транскордонних кластерів, в якому передбачалась розробка стратегії реалізації транскордонного співробітництва, керованість цим процесом з боку центральних та регіональних органів державного управління.

Далі, у вересні 2011 р. було прийнято Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» №3715-VI, у якому для реалізації цих напрямів державою запроваджувались заходи щодо розвитку інноваційної інфраструктури (в т.ч. центрів, парків, технополісів, бізнес-інку-баторів, інноваційних кластерів, венчурних фондів тощо).

Підсумовуючи аналіз чинної нормативно-правової бази в Україні слід відмітити, що окрім визнання кластерів як інструментів реалізації інноваційно спрямованих програм, фактичне фінансування за кошти державного бюджету передбачених програмами дій та кроків не здійснювалось. Більш того, до цього часу відсутні необхідні підзаконні акти й методичні розробки процесів кластеризації на національному та регіональному рівнях. Тому, важливими є рекомендації нашої конференції – щодо створення Національної Ради з підвищення конкурентоспроможності економіки України при Президентові України та на її основі Програми формування і розвитку інноваційних кластерів в Україні на період до 2015 р., розробки та прийняття закону України про ринок наукової продукції, про кластерну організацію сільськогосподарського виробництва і територій, про забезпечення координації через КМУ діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади в напрямку розвитку кластерних формувань, про виділення цільових коштів з 2015 р. на фінансування процесу кластеризації.

3. Наявні проблеми та необхідні кроки для розвитку кластерів.

Рішення стратегічної мети підвищення добробуту населення та зменшення бідності на основі динамічного сталого економічного росту та підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів потребує пошуку нових форм і технологій управління, адекватних сучасним умовам.

У переліку механізмів вирішення цього завдання – формування і розвиток виробничих кластерів. Дослідження світового досвіду розвитку кластерів дозволяють констатувати, що феномен кластера як ефективної агломерації взаємопов'язаних підприємств на певній

території відомий ще з часів ремісничого виробництва. Я вперше це побачив, коли працював у Японії та ознайомився зі специфікою та історією співпраці японських підприємств та виробників ще з часів до нашої ери. Однак, лише в останню чверть XX століття промислові кластери почали розглядатися як надзвичайно важливий фактор економічного розвитку регіонів та держав.

Про значущість промислових кластерів для європейської економіки свідчить той факт, що у 1968 р. в ЄС був створений Генеральний директорат регіональної політики, у 1975 р. – Європейський фонд регіонального розвитку, у 1988 р. – прийнята Хартія регіоналізму та створена Рада регіональних і місцевих товариств, у 2006 р. – прийнятий Маніфест кластеризації в країнах ЄС, у 2008 р. затверджений Європейський кластерний Меморандум.

Однак, аналіз розвитку кластерів у країнах Європи свідчить про те, що саме по собі членство в Європі не гарантує економічного розвитку, а лише відкриває для цього можливості, особливо в інноваційному напрямі, але їх необхідно зуміти використати.

Перебийніс В.І.
академік АЕН України

(Полтавський університет економіки і торгівлі)
д.е.н., професор

Джаман М.О.
член Правління СЕУ,
Голова Полтавського обласного правління СЕУ,
д.е.н., професор кафедри економічної теорії
та прикладної економіки ВНЗ Укрспоживспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
академік АЕН України

Перебийніс О.В.
керівник відділу логістики
ТОВ «Полтавська логістична компанія»,
к.е.н.

ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНІ КЛАСТЕРИ: СУТНІСТЬ, НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Подальший розвиток економіки України багато вчених і практиків пов'язують із кластеризацією як вагомим чинником забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг.

Існує багато визначень поняття «кластер». Привертає увагу тлумачення цього поняття О.А. Єрмаковою: кластер – концентрація навколо руху вантажів супровідних виробничих, сервісних та допоміжних підприємств, науково-дослідних, освітніх установ, сприятливі умови роботи яких забезпечуються місцевими та центральними органами влади [3]. У цьому визначенні, на наш погляд, акцентується увага на центральному місці вантажу як складової матеріального потоку (вантажопотоку).

У наукових публікаціях [5; 8] вживається термін «логістичний кластер» та «регіональний логістичний кластер». Нами виділені сутнісні характеристики зазначеного поняття:

- логістичний кластер спрямований на надання транспортно-логістичних послуг (Л.В. Яремина);
- логістичний кластер – це об'єднання суб'єктів логістичної діяльності (Д.Ф. Крисанов);
- регіональний логістичний кластер має ядро – логістичні центри (Н.А. Мікула, Л.Л. Ковальська, А.О. Хлопук);
- регіональний логістичний кластер функціонує на основі концепції логістики (В.Г. Алькема).

Аналізуючи наведені основні характеристики понять «логістичний кластер» та «регіональний логістичний кластер», варто зазначити, що визначення Л.В. Яремина більш притаманне розумінню транспортно-логістичного кластера, оскільки йдеться про надання транспортно-логістичних послуг.

Транспортно-логістичний кластер, на наш погляд, є різновидом транспортно-логістичної системи. Під зазначеною системою С.І. Гриценко розуміє галузь економіки, що призначена для перевезення пасажирів і вантажів [2, с. 9]. Такий підхід, очевидно, характерний для макроекономічного рівня. Термін «логістична транспортна система» вживає Є.О. Голиков [1, с. 297], вважаючи, що логістичні підходи до виробничо-транспортної діяльності сприяють органічному поєднанню транспорту з виробництвом, які він обслуговує, і формуванню транспортно-логістичної системи (системи «виробництво-транспорт-розподіл»).

Транспортно-логістична система, на наш погляд [10, с. 20], включає сукупність суб'єктів транспортної логістики, що функціонують з метою оптимізації вантажопотоків у логістичних ланцюгах «постачання – виробництво – збут» за критерієм мінімуму логістичних витрат. Термін «транспортно-логістична система» є похідним від терміну

«логістична система», але, на відміну від неї, підкреслює головну, інтегруючу роль транспорту в логістиці.

Низка науковців [6, с. 4–5] використовує термін «транспортно-логістична діяльність», «транспортно-логістичні системи і комплекси», «транспортно-логістичний сервіс».

Транспортно-логістичний кластер, на думку С.І. Гриценка [2, с.18], передбачає об'єднання окремих регіонально, функціонально та економічно пов'язаних між собою логістичних ланок: міжнародних транспортних коридорів, транспортних вузлів магістральної інфраструктури, регіональних та локальних шляхів сполучення в єдину систему перевізного процесу, здатну надавати якісний сервіс – внутрішнім чи зовнішнім споживачам при мінімізації загальних логістичних витрат, у тому числі на базі залізничного транспорту як ключового компонента.

Під транспортно-логістичним кластером В. Кислий розуміє сконцентровану на певній території групу взаємопов'язаних підприємств, організацій та компаній, що спеціалізуються на наданні транспортно-логістичних послуг, а також пов'язаних із ними організацій, які активно взаємодіють зі споживачами логістичного сервісу та забезпечують конкурентні переваги відповідних територій [4]. Судячи зі змісту цього тлумачення, головним завданням транспортно-логістичного кластера є надання транспортно-логістичних послуг із метою забезпечення конкурентних переваг регіону.

Згідно з Концепцією створення кластерів в Україні, схваленої розпорядженням КМУ від 29.08.2008 р., транспортно-логістичні кластери як один із видів кластерів включають у себе комплекс інфраструктури і компаній, які спеціалізуються на зберіганні, супроводженні і доставці

вантажів та операторів. Передбачено, що такий кластер може включати також організації з обслуговування об'єктів портової інфраструктури, транспортні компанії, логістичні комплекси та ін.

Зазначеною концепцією рекомендовано транспортно-логістичні кластери формувати в регіонах, які мають значний транзитний потенціал. Згідно з розрахунками Британського інституту Рендел завдяки своєму геополітичного становищу в Євразії між Росією, Центральною Азією та Європою й достатньо розвиненій мережі шляхів сполучення Україна має найвищий у Європі потенційний коефіцієнт транзитності. Однак наявний транзитний потенціал використовується на 70%, а на транспорті загального використання (без трубопроводів) – лише на 50% [2, с. 3–4].

Інфраструктура транспортно-логістичного кластера, на наш погляд, включає матеріально-речові елементи зазначеного кластера (як транспортно-логістичної системи), що забезпечують функціонування вантажів та супутніх їм потоків. Сюди мають відноситися транспортні та вантажно-розвантажувальні засоби, шляхи сполучення, склади та інші елементи транспортно-логістичної інфраструктури в регіоні.

Транспортно-логістичні промислові кластери регіонів України, концепцію яких запропоновано Н.В. Якименко та С.В. Міщенко [12], очевидно, є різновидом транспортно-логістичного кластера, спрямованого за забезпечення перш за все інтересів промисловості. Окремі дослідники в межах функціонування транспортно-логістичних систем виокремлюють окремі види транспортно-логістичних послуг, зокрема, контейнерні перевезення вантажів, які виконуються різними видами транспорту. Зокрема, застосування кластерного підходу для підвищення конкурентоздатності контейнерно-транспортної системи країни розглядає О.В. Москвичов [9]. Запропонований ним контейнерний кластер

визначається як міжгалузеве утворення, що включає усі види діяльності, які прямо чи опосередковано пов'язані з організацією контейнерних перевезень і об'єднані спільним бізнес-процесом.

Методологію формування багаторівневої регіональної логістичної системи та проектно-орієнтованих кластерів як інтегруючих підсистем обґрунтовано В.Ф. Лукіних [7]. Дослідником запропоновано фокусно-інвестиційний підхід, що полягає у короткотерміновому об'єднанні у кластер зосереджених у межах інвестиційного проекту підприємств, які пропонують різноманітні товари та послуги. При даному підході проектно-орієнтований кластер виконує місію логістичного бізнес-комунікатора й інтегратора в багаторівневій регіональній логістичній системі. Зазначений методологічний підхід до формування кластерів у межах регіональних логістичних систем, на наш погляд, дозволяє підвищити ефективність їх діяльності за рахунок оптимізації вантажопотоків (матеріальних потоків) та удосконалення логістичної інфраструктури регіонів.

Розвиток транспортно-логістичної інфраструктури, на думку Є.Є Тулендієва [11, с. 3–4], передбачає формування системи регіональних транспортно-логістичних центрів, що утворюють у сукупності транспортно-логістичну систему – прообраз транспортно-логістичного кластера країни. Однак зазначена пропозиція, на наш погляд, не враховує складність управління транспортно-логістичним кластером на рівні країни.

Аналіз тлумачення поняття «транспортно-логістичний кластер» дозволяє виділити такі підходи:

- 1) формування транспортно-логістичних кластерів на основі регіонального підходу (Україна);
- 2) створення транспортно-логістичних кластерів на рівні держави (Росія, Казахстан).

Нам імпонує регіональний підхід до формування транспортно-логістичного кластера, який доцільно створити в Полтавській області як одному із центральних регіонів країни. Область має вигідне географічне становище, є перехрестям залізничних та автомобільних доріг, які сполучають північ і південь та захід і схід країни. Транспортна система області представлена усіма видами транспорту (за виключенням морського).

Зокрема, Полтавську область перетинають чотири залізничні магістралі:

- 1) Лозова – Полтава – Ромодан – Гребінка (зі сходу до центру України);
- 2) Харків – Полтава – Кременчук, що поєднує північний схід України з півднем);
- 3) Бахмач – Ромодан – Кременчук із відгалуженням Лохвиця – Гадяч (з'єднує північ України з півднем);
- 4) Бахмач – Пирятин – Гребінка (поєднує північ і центр України).

Залізничні шляхи по області розміщені відносно рівномірно, відстань населених пунктів від залізничних станцій не перевищує 50 км. Головними залізничними вузлами, які виконують роль регіональних логістичних центрів, є Полтава, Кременчук, Гребінка, Ромодан.

Автомобільним транспортом в області перевозиться більшість вантажів та пасажирів. По території області проходять чотири провідні автомагістралі:

- 1) європейський маршрут E40 – найдовший європейський автошлях довжиною 8500 км, що з'єднує французьке місто Кале через Європу і Середню Азію з казахським містом Ріддер біля кордону з Китаєм, включає в себе автошлях МОЗ Київ – Полтава – Харків – Ростов-на-Дону з відгалуженням Полтава – Красноград;
- 2) європейський маршрут E584, який є частиною

пан'європейського транспортного коридору №9, що бере свій початок у Полтаві й закінчується в румунському місті Слобозія (довжина 912 км), включає в себе автошлях М22 Полтава – Кременчук – Олександрія;

3) автомобільний шлях національного значення Н08 Бориспіль – Кременчук – Дніпропетровськ (430 км);

4) автомобільний шлях національного значення Н12 Суми – Полтава (154 км).

До провідних автошляхів, що проходять територією області, належать: Р11 Полтава – Красноград, Р42 Лубни – Ромодан – Миргород – Опішне, Р60 Київ – Пирятин – Ромни – Суми. Щільність автодоріг в області 0,31 км на 1 кв. км площі, що дещо перевищує середньоукраїнський показник (0,28 км).

Таке розташування залізничних і автомобільних доріг у області дозволяє найкоротшим шляхом транспортувати вантажі з Європи до Росії, Казахстану, Середньої Азії та з Росії до портів Чорного моря.

Річковий транспорт і основному представлений р. Дніпром із річковим портом у м. Кременчуці, частково – р. Сулою та р. Ворсклою, що дозволяє транспортувати водним шляхом вантажі з центру України до півдня, зокрема, до морських портів.

Інфраструктура авіаційного транспорту представлена аеропортом «Полтава», злітно-посадкова смуга якого дозволяє приймати і відправляти літаки максимальною вагою до 61 т. Аеровокзальний комплекс має пропускну здатність 400 пасажирів за годину.

Трубопровідний транспорт в області представлений газопроводами Уренгой – Помари – Ужгород, Щебелинка – Полтава – Київ, Єлецьк – Курськ – Кременчук – Бендери, а також нафтопроводом Кременчук – Херсон.

Достатньо високий рівень розвитку промисловості та

сільського господарства в області, підприємства яких є основними вантажовласниками, зумовлює необхідність формування регіонального транспортно-логістичного кластера, метою чого є прискорення пропускнуєї здатності транспортно-логістичної системи.

Ядром транспортно-логістичного кластера можуть стати важливі логістичні регіональні центри: м. Кременчук, із його залізничною станцією, річковим портом, перетином автомобільних доріг у різних напрямках; м. Полтава, що знаходиться на перетині важливих національних залізничних та автодоріг, а також має сучасний аеропорт. Членами кластера можуть бути Полтавське відділення Південної залізниці, автотранспортні та транспортно-експедиційні підприємства, міжміські автобусні вокзали (станції), річковий порт м. Кременчука, аеропорт «Полтава», підприємства шляхового господарства, підприємства, що забезпечують технічне обслуговування рухомого складу та ін.

Отже, транспортно-логістичні кластери є важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності України, враховуючи її значний транзитний потенціал. У Полтавській області є відповідна транспортно-логістична інфраструктура, яка може стати основою формування регіонального транспортно-логістичного кластера.

Література:

1. Голиков Е.А. Маркетинг и логистика: Учеб. пособие – 2-е изд. / Е.А. Голиков. – М.: Изд. дом «Дашков и Ко», 2000. – 412 с.
2. Гриценко С.И. Транспортно-логистические кластеры в Украине: пути становления и развития: монография / С.И. Гриценко. – СПб.: Изд-во СПб ГУЭФ, 2009. – 218 с.
3. Єрмакова О.А. Роль кластерів у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності регіону / О.А. Єрмакова // Економіка промисловості. – 2009. – №48.
4. Кислий В. Розвиток транспортно-логістичних кластерів в

Україні / В. Кислий // Економіка України. – 2010. – №12. – С. 28–37.

5. Ковальська Л.Л. Сутнісна характеристика регіонального логістичного кластера / Л.Л. Ковальська, А.О. Хлопчук // Економічний форум. – 2011. – №2.

6. Логистика: управление в транспортно-логистических системах: Учеб. пособие / Под ред. Л.Б. Миротина. – М.: Юрист, 2002. – 414 с.

7. Лукиных В.Ф. Теория и методология управления многоуровневой региональной логистической системой: Автореферат диссертации д.э.н. 08.00.05. – СПб., 2011. – 40 с.

8. Мікула Н.А. Передумови формування логістичного кластера у системі міжнародних транспортних коридорів / Н.А. Мікула // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономич. сотрудничества «ГУАМ»: Сб. науч. тр. – В 2-х т. – Т. 2. – Ливадия – Донецк, 2007. – 766 с.

9. Москвичев О.В. Кластерная политика в повышении конкурентоспособности контейнерно-транспортной системы страны / О.В. Москвичев // Транспорт: наука, техника, управление: научн. информ. сб. – 2009. – №1. – С. 31–33.

10. Перебийніс В.І. Транспортно-логістичні системи підприємств: формування та функціонування: монографія / В.І. Перебийніс, О.В. Перебийніс. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006. – 207 с.

11. Тулендиев Е.Е. Научно-методические основы развития системы региональных транспортно-логистических центров (на примере Республики Казахстан): Автореферат диссертации к.э.н. 08.00.05. – Москва, 2009. – 20 с.

12. Якименко Н.В. Розвиток транспортно-логістично-промислових кластерів регіонів України / Н.В. Якименко, С.П. Міщенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – №33. – С.63–69.

Науменко Н.С.
член-кореспондент АЕНУ,
вчений секретар Волинського обласного правління СЕУ,
к.е.н., доцент кафедри МЕВ та управління проектами
СНУ імені Л. Українки

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ У РОЗВИТКУ І ФУНКЦІОНУВАННІ ЗА- РУБІЖНИХ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ, ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Статтю присвячено узагальненню і систематизації провідного зарубіжного досвіду в сфері кластеризації. Проведено аналіз позитивної динаміки та здійснена оцінка ефективності діяльності інноваційних кластерів провідних країн світу, з метою залучення найкращих елементів зарубіжної інноваційної практики для динамізації та поглиблення кластеризації в Україні і зміцнення економічної складової безпеки держави.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації і стрімкого реформування існуючого суспільства ключовою стратегією державної політики стає перехід до інноваційного шляху розвитку країни на основі обраних пріоритетів. Інновації залишаються найефективнішим засобом забезпечення конкурентоспроможності будь-якого типу підприємства в умовах ринку незалежно від форми власності та галузевої приналежності. У нестабільному зовнішньому середовищі підприємства повинні спрямовувати свої зусилля на утримання конкурентної позиції на ринку. За таких умов

керівництво підприємств змушене постійно шукати нові, більш ефективні методи господарювання, відшукувати наявні резерви розвитку, знаходити нові ринки збуту продукції, а також постійно працювати над розробкою та впровадженням інноваційної продукції, що зможе забезпечити виживання підприємства в умовах конкурентної боротьби.

У теперішній час особливої актуальності набуває процес науково-виробничої інтеграції підприємств, одним з найбільш ефективних шляхів якої є використання кластерного підходу. Економічна кластеризація є чинником об'єктивного розвитку ринкових систем. Успішне функціонування кластерів є передумовою і важелем підвищення продуктивності праці та результативності підприємницької діяльності економічних суб'єктів на макро-, мезо- і мікрорівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання розвитку і функціонування кластерів в умовах ринкової економіки та дослідження виробничих відносин, які виникають у процесі поглиблення суспільного поділу праці на мікро-, мезо- і макрорівнях знайшли відображення в чисельних працях В. Базилевича, З. Варналія, М. Войнаренка, Я. Жаліла, Б. Кваснюка, Д. Лук'яненка, І. Михасюка, А. Мокія, С. Мочерного, С. Соколенка, А. Філіпенка та ін. Ця проблематика розглядається і в дослідженнях багатьох зарубіжних авторів, зокрема, в працях В. Бандурина, М. Портера, В. Прайса, Д. Радеби, А. Рутмана, П. Самуельсона, Дж. Сороса та інших.

Формування цілей статті. Мета даної статті полягає у всебічному аналізі показників динаміки та оцінці ефективності діяльності іноземних кластерів. Разом з тим, окрема увага у даному науковому дослідженні, приділена висвітленню досвіду функціонування зарубіжних інноваційних кластерів,

які є не лише невід'ємною частиною зростання національної економіки багатьох розвинених країн, але і осередками, що сприяють зміцненню економічного добробуту цілих регіонів.

Викладення основного матеріалу. Нині одним з найбільш ефективних і перспективних напрямків розвитку сучасної економіки є виробнича кооперація. У світовій господарській практиці виробнича кооперація реалізується, в основному, через створення та функціонування кластерів – об'єднань виробничих компаній, науково-дослідних та освітніх установ, постачальників обладнання та послуг, часто географічно розташованих в безпосередній близькості один від одного і працюючих спільно з метою отримання конкурентних переваг, створення наукомісткої та високотехнологічної продукції.

Кластерні стратегії як чинник активізації економічного розвитку є характерною ознакою сучасного стану управління економічними процесами в адміністративно-територіальних утвореннях. Формування кластерів відбувається як в промислово-розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Такі інтегровані структури можуть формуватися на національному, регіональному, муніципальному рівнях, ядром яких виступають університети або групи науково-дослідних і наукових структур. Кластери визнано однією з найефективніших виробничих систем епохи глобалізації і сучасна наука – економіка знань (Knowledge Economy) орієнтується на пріоритетність їх розвитку [1, с. 17].

У США було розроблено програму стратегічного партнерства для економічного розвитку. Передумовою виникнення кластерів у цій країні стало зосередження провідних університетів, наукових центрів та малих спеціалізованих підприємств на відносно невеликих територіях. Яскравим прикладом об'єднань підприємств, що досягли вражаючих успіхів, поєднавши переваги співробітництва виробників

продукції, досягнень науки та підтримки владних структур окремих територій, є Силіконова Долина у штаті Каліфорнія. Кластер характеризується значною кількістю високотехнологічних компаній, які спеціалізуються на виробництві комп'ютерів та їх складових, програмного забезпечення, пристроїв мобільного зв'язку, біотехнологій тощо. Сучасна Силіконова долина вийшла за межі своїх початкових кордонів. У Долині налічується 30 міст і 5 університетів, серед яких провідним залишається Стенфорд. Силіконова Долина стала світовою колиською високих технологій. У Долині, що займає площу близько 4 тис. кв. км, проживає 2,5 млн. чоловік.

Силіконова Долина є лідером серед інноваційних кластерів в США. На неї припадає 52% здійснених та запатентованих винаходів, наступним йде фармацевтичний кластер Південної Каліфорнії, кластер Schine Computer (Нью-Йорк), Долина Олбані (кластер нанотехнологій, Орегон), кластер з виробництва сільськогосподарського обладнання (Іллінойс), на які припадає 28% та інші (Вашингтон, Коннектикут, Техас, Індіана, Меріленд, Вірджинія, Нью-Джерсі і Пенсільванії) – 20% [2].

Зайнятість населення в кластері станом на 2013 р. становила 1,41 млн. чол., що на 3,2% більше ніж у 2012 р. (таблиця 1). Таке зростання перевищило не лише попередній 2012 р., а й докризовий 2007, який характеризувався загальною чисельністю зайнятих в кількості 1,38 млн. чол. Незначне збільшення рівня зайнятості було зафіксоване і в період з 2007 р. по 2008 р. на 0,8%. Складним періодом для Силіконової Долини були 2009–2010 рр., де рівень зайнятості знизився на 6,3% (84,538 тис. чол.) і 1,3% (16,617 тис. чол.) відповідно. Таке різке падіння зумовлене зменшенням ділової активності підприємств в кластері. Але починаючи з 2011р. зайнятість населення в Долині почала зростати, спочатку на 2,5% та на 2,8% у

2012 р., що в підсумку склало загальну кількість 1,36 млн. чол. зайнятих.

Таблиця 1.

Зайнятість населення у Силіконовій Долині за 2007–2013 рр.

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Зайнятість населення (млрд чол.)	1 385 809	1 397 293	1 308 755	1 292 138	1 325 064	1 362 147	1 406 005
Зміна зайнятості, %	+ 1,9	+ 0,8	- 6,3%	- 1,3%	+ 2,5%	+ 2,8%	+ 3,2%

Джерело: [3].

Політика доходів, що здійснюється підприємствами Силіконової Долини, являє собою важливу складову економічної політики кластера, оскільки показники доходів населення є характерною рисою рівня життя та економічними параметрами підприємства. Так, станом на 2013 р. середній дохід на душу населення у Силіконовій Долині склав 73,561 тис. дол., що на 52,9% та 62,3% більше ніж в штаті Каліфорнія і США відповідно.

Динаміка зростання доходів у Силіконовій Долині характеризується нерівномірністю і різким зменшенням у 2009 р. до мінімального показника – 62,521 тис. дол., аналізованого періоду (таблиця 2). Таке падіння було зумовлене різким зменшенням рівня зайнятості та ділової активності підприємств в середині кластера. Найвищий показник середнього доходу на душу населення було зафіксовано в докризовому 2007 р., що склало 77,026 тис. дол. США. Починаючи з 2010 р. середній дохід в порівнянні з 2009 р. зріс на 3,03% та в подальшому показував тенденцію до зростання. Так, в період з 2011–2012 рр. рівень середнього доходу збільшився на 8,9% та становив 70,243 тис. дол.

Силіконова Долина є найбільшим технологічним центром в США, який налічує понад семи тисяч компаній різного розміру. Його розвиток характеризується щорічним збільшенням числа компаній, які фінансуються інвестиційними фондами та фірмами.

Таблиця 2

**Середній дохід на душу населення у Силіконовій Долині
за 2007 – 2013 роки**

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Середній дохід на душу населення (тис. дол. США)	77,026	68,057	62,521	64,421	68,198	70,243	73,561

% збільшення/ зменшення рівня середнього доходу у	+ 2,6	- 5,5	- 8,1	+ 3,03	+ 5,9	+ 3	+ 4,7
---	-------	-------	-------	--------	-------	-----	-------

Джерело: [2].

Так, за даними Федерального Комітету економічної статистики США в Долину у 2013 р. було залучено 77,3 млрд дол. венчурних інвестицій, що на 10,3% більше ніж в 2012 р., коли сума становила лише всього 70,1 млрд дол. США (таблиця 3). Важкими для підприємств Долини виявилися 2007 та 2010 роки, де венчурні вкладення зменшилися на 3,3% та 2,8% відповідно. Таке падіння зумовлене недостатньою активністю банків та інституційних інвесторів в кластері.

В основному найбільша частина залучених венчурних коштів припадає на наступні галузі: програмного забезпечення, біотехнології, енергетики, медичної апаратури та техніки, напівпровідників. Особливої уваги, заслуговує галузь програмного забезпечення. Так, венчурні інвестиції в 2013 р. сягнули до рівня 33,7 млрд дол. США, що становить майже 44% всіх залучених інвестицій в Силіконову Долину. Хоча в період з 2007–2010 динаміка залучення венчурних інвестицій характеризувалася повільним зростанням. Різке збільшення венчурних інвестицій у 2011 р. на 32,7% (21,1 млрд дол. США) в порівнянні з 2010 р., зумовлене розробкою та впровадженням у виробництво новітніх програм провідних інноваційних компаній.

Таблиця 3

**Венчурне інвестування в Силіконовій Долині
за 2007–2013 роки**

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Венчурне інвестування (млрд дол. США)	67,2	69,4	71,5	69,5	70,9	70,1	77,3
Збільшення/зменшення рівня венчурних інвестицій у %	- 3,3	+ 3,2	+ 3,02	- 2,8	+ 2,01	- 1,1	+ 10,3

Джерело: [2].

Загалом функціонування Силіконової Долини здійснюється на високому рівні. Частка ВВП США, виробленого у кластері, становить близько 13%. Рівень заробітної плати в кластері, на 55,7% вище, ніж в середньому по країні.

Кластерний підхід до аналізу структури економіки став виключно популярним у Фінляндії після того, як він вперше був використаний для розробки промислової політики країни в 1991–1993 роках. У Фінляндії було створено Національну промислову стратегію, що дозволила здійснити перехід від макроекономічного регулювання до промислової та технологічно конкурентної політики, яка ґрунтується на концепції розвитку кластерів. У Фінляндії повністю кластеризована економіка. За даними Міністерства зайнятості та економіки Фінляндії (МЗЕ), в даний час в інноваційній сфері виділяється ряд основних областей: інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ); лісопереробка; металургія і машинобудування; біотехнологія, медицина і охорона здоров'я; енергетика, енергоефективність та енергозбереження; захист навколишнього середовища [4].

Яскравим прикладом Фінляндії є кластер інформаційно-комунікаційних технологій, який розташований в регіоні Тампере. Тампере являється визначним міжнародним центром експертизи в сфері інформаційно-комунікаційних тех-

нологій. Університети, дослідні центри та науково-дослідні компанії, що працюють в даній сфері є першопрохідцями в застосуванні нових інформаційно-комунікаційних технологій у різних сферах бізнесу. Кластер, що в Тампере формує в країні потужне, універсальне та динамічне бізнес- середовище. Протягом тривалого часу кластер сприяв появі великої кількості інноваційних продуктів світового рівня: наприклад, електромеханічна плівка; телефонний зв'язок стандарту NMT, GSM; цифрове рентгенівське зображення; автоматичне спорядження мін; туманний екран; банкомат АТМ; перший комунікатор Nokia 9000 та ін.

В кластері налічується більше 1 тисячі компаній, провідними з яких є: Nokia – найбільший центр досліджень та розробок мобільних телефонів; Tieto – найбільша скандинавська ІТ-компанія, котра надає послуги повного життєвого циклу інтернет технологій для приватного та державного сектору; CGI – одна з провідних компаній світу, яка надає послуги щодо інформаційних технологій та бізнес-процесам; Telia Sonera – одна з перших компаній в сфері телефонного зв'язку; Solteq – компанія, яка надає програмні послуги, пропонує послуги оперативного управління та фінансового контролю, розроблених спеціально для комерційних, логістичних, промислових та державних суб'єктів; Qualcomm Atheros – провідний постачальник безпроводних та проводних технологій для ринку мобільних телефонів, мереж, комп'ютерів та побутової техніки [5].

На науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки в кластері витрачається близько 1,5 млрд дол. щорічно. Зайнятість населення в кластері у 2013 р. становила 37,6 тис. чол., що перевищило показники докризового 2007 р. Різке скорочення чисельності зайнятих відбулося протягом 2008–2009 років, спочатку на 4,6%, а потім на 1,7%. Таке скорочення зумовлене впливом світової економічної кризи, що призвела

до повільного розвитку бізнесу та споживчого ринку. В період з 2010 по 2013 рік рівень зайнятості свідчив про тенденцію до зростання. Так у 2010 р. рівень зріс на 3,2%, а в 2011 р. ще на 0,6%, що склало загальну кількість зайнятих 35,1 тис. чол. (таблиця 4).

Таблиця 4

**Зайнятість населення в ІКТ кластері (Тампере)
за 2007–2013 роки**

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Зайнятість населення (тис. чол.)	36,158	34,512	33,918	34,991	35,196	36,006	37,655
Збільшення/зменшення рівня зайнятості у %	-	- 4,6	- 1,7	+ 3,2	+ 0,6	+ 2,3	+ 4,4

Джерело: [6].

Особливе місце ІКТ кластер займає в експорті Фінляндії. Так у 2013 р. обсяг експорту ІКТ товарів і послуг становив 15,2% (11,92 млрд дол. США) всього експорту країни. Провідними товарами є комп'ютери та периферія, електронні обладнання та послуги сфери телекомунікацій. Великих обсягів експорту кластер досяг і в 2007 р., додавши 14,34 млрд дол., до загального обсягу країни (таблиця 5). У 2008 р. відбулося скорочення обсягу експорту товарів та послуг на 0,7%. Зростання обсягу експорту ІКТ товарів та послуг відновилося після різкого падіння на 4,2% у 2009 р.

Таблиця 5

Експорт товарів та послуг ІКТ кластера за 2007–2013 роки

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
-----------	------	------	------	------	------	------	------

Загальний обсяг експорту Фінляндії (млрд дол. США)	91,96	91,81	63,08	73,41	79,59	79,48	78,39
Обсяг експорту ІКТ кластера (млрд дол. США)	14,34	13,68	6,75	8,52	10,74	11,21	11,92
Обсяг експорту ІКТ кластера від загального обсягу країни у %	15,6	14,9	10,7	11,6	13,5	14,1	15,2

Джерело: [6].

У 2010 році в ІКТ кластері прослідковувалася активізація ділової активності, що в результаті призвело до збільшення реалізації товарів і послуг на зовнішніх ринках на суму 8,52 млрд дол. США. Значне збільшення обсягів експорту відбувалося у 2011 та 2012 роках, що призвело до зростання на 1,9% та на 0,6% відповідно. В результаті, станом на 2012 р. ІКТ кластер (Тампере) формував 14,1% загального експорту Фінляндії.

У реалізації концепції інноваційного розвитку нідерландської економіки, сформульованої в національній «Інноваційної платформи» істотну роль грає кластерний підхід, що дозволяє найбільш оптимальним чином реалізовувати конкурентні переваги окремих регіонів, високотехнологічних галузей і наукових центрів. Нині у Нідерландах діють двадцять мегакластерів: складальні, хімічні галузі, енергетика, агропромисловий комплекс, будівництво, засоби масової інформації, охорона здоров'я, комерційні та некомерційні обслуговуючі види діяльності, транспорт.

Найвідомішим та найефективнішим високотехнологічним регіоном, який об'єднує ряд інноваційних кластерів в Нідерландах, Німеччині та Бельгії є «Брейнпорт» (BRAINPORT), що є нині провідним центром високих техно-

логій в Нідерландах і претендує на роль ключового високо-технологічного центру Європи.

«Брейнпорт» був сформований в результаті реалізації ідеї приватно-державного партнерства на території самого технологічно розвинутого регіону Нідерландів – південно-східній частині провінції Північний Брабант з центром в м. Ейндховен, генеруючого 17% національного ВВП. У його рамках об'єднані високотехнологічні потужності 21 муніципалітету, керованих Регіональним урядом Ейндховена.

В даний час «Брейнпорт» є високотехнологічним «локомотивом» нідерландської економіки. На його частку припадає 36% всіх інвестицій приватного бізнесу в секторі НДДКР. Підприємства «Брейнпорта» витрачають на цю сферу до 8 % регіонального ВВП, це значно перевищує середній показник по Нідерландам. На «Брейнпорт» припадає 52% всіх патентів країни та входить до трійки європейських лідерів за число виданих патентів.

Протягом тривалого періоду часу зростання ВВП в регіоні більш ніж в два рази перевищує середній показник по країні. Його частка в ВВП країни (14,5 %), перевищує показники будь-якого з регіонів Рандстата, включаючи Великий Амстердам (11,2 %), Утрехт (8,9 %), Гаагу (5,6%). Він охоплює територію з 400 тис. робочими місцями (з них 70 000 – у промисловості), на якій проживає 725 тис. чоловік. Станом на 2013 р. з 10 найбільших корпорацій Нідерландів, інвестують найбільші кошти в НДДКР, три з яких великі – «Philips», «ASML» і «NXP» – перебували на території «Брейнпорта» (1-е, 2-е і 4-е місця відповідно), а ще три розміщувалися на прилеглих територіях провінції Лімбург – «Akzo Nobel», «DSM» і (3-є та 6-є місця відповідно) [7].

Франція є взірцем застосування кластерної політики як змістовного інструмента промислової політики, тісно пов'язаного з політикою регіонального розвитку, забезпечує ефек-

тивну співпрацю між різними рівнями реалізації стратегій і програм розвитку. На даний момент у Франції функціонує 71 інноваційний кластер, які об'єднують університети, приватні компанії (80% з них – малі та середні) та науково-дослідні центри. Франція займає друге місце в Європі і четверте місце в світі по найбільшій кількості поданих патентних заявок.

Особливу динаміку в здійсненні експортних операцій та витрат на НДДКР показує аерокосмічний кластер в Тулузі. Він включає більш ніж 500 дочірніх компаній (у тому числі Airbus, EADS, Air France Industries і Dassault Aviation) на яких працює 130 тис. чоловік з яких близько 8,5 тис. дослідників.

У той час як переважна більшість кластерів у Франції втрачають світову частку експортного ринку, тоді як аерокосмічний кластер отримав 17% світової частки експорту за останні 10 років. Аерокосмічний кластер експортує 80% аерокосмічної продукції на суму 55 млрд дол. (в 15 разів більше, ніж виноробний кластер в Бордо) та займає більше 9% в загальній частці експорту Франції. Тулузький кластер являється найбільшим виробником комерційних літаків в світі, портфель замовлень перевищує 3400 одиниць, що в загальній складності означає завантаження виробництва на шість-сім років вперед. Поточний портфель замовлень становить солідні 546 млрд дол. Щомісяця в кластері виробляється в середньому 36 літаків. За даними Європейської обсерваторії кластерів витрати на НДДКР у 2013 р. склали 220 млн дол., 40% з яких інвестовано міжнародними фінансовими корпораціями [8].

Італія є добре відомим зразком формування кластерів на основі промислових агломерацій італійського типу, відомих як «промислові райони» (*distretti industriali*). Було виявлено, що фірми, які об'єднуються в такі райони, мають більш стабільно високу дохідність та більшу продуктивність, ніж

аналогічні підприємства, що не відносяться до промислових районів. В Італії кластери становлять близько 30% загального рівня зайнятості та виробляють 90% якісної конкурентоспроможної продукції [9, с. 155].

Індустріальний район Ломбардія є найбільш розвиненим в Італії. За даними Національного інституту статистики Італії, ВВП провінції становить 520 млрд дол. (2013 р.) [10]. Провінція являється однією із трьох найбагатших регіонів Європи, з рівнем ВВП на душу населення на 30% більше ніж в інших провінціях Італії. В Ломбардії функціонує 10 кластерів за різним призначенням, але особливий внесок в розвиток регіону здійснює інформаційний та комунікаційно-технологічний кластер з центром в Мілані. Він об'єднує 5 університетів, 12 комерційних організацій та більше 300 компаній. Зайнятість населення від загальної кількості в Ломбардії складає 4,8% (207 тис. чоловік). Вклад кластера у ВВП провінції становить 28%.

Індустріальний район Torino Wireless являється другим прикладом ефективної регіональної та національної політики в сфері інновацій, з цілями: підтримання зростання добробуту компаній та сприяння інтеграції між дослідженнями, бізнесом та фінансами. Регіон виступає в якості моста між науковими (дослідницькими) центрами та підприємцями.

Провінцію Турин населяє 2,3 млн чоловік, з яких 23% припадає на кластерні структури. ВВП провінції у 2013 р. становило 92,3 млрд дол. Основу підприємницької діяльності складають: П'ємонський інноваційний кластер (BioPmed, базується на виробництві біофармацевтичної продукції) та аерокосмічний кластер. На них припадає 23,4 млрд дол. експорту продукції. Основні напрями експорту: Європейський Союз (60,3%), інші країни Європи (12,8%), Азія (9,2%), Північна Америка (6,6%), Центральна і Південна Америка (6,8%), Африка (3,4%), інші (0,8%) [11].

У даний час Японія входить до числа світових лідерів за впровадженню новітніх технологічних розробок у промислове виробництво, при цьому в країні спостерігається тісна взаємодія між економічним і науково-технологічним розвитком. Японська економіка – яскравий приклад «економіки, заснованої на знаннях».

У Японії формування промислових кластерів стартувало в кінці 70-х рр., але активна фаза створення кластерів почалася в Японії з 2001 р. Донедавна кластерний розвиток здійснювався виключно за підтримки центрального уряду, але в даний час «центр ваги» перенесено на регіональну владу. З 2001 р. здійснюються 2 проекти розвитку промислових та інтелектуальних кластерів, які розроблялися з урахуванням зарубіжного досвіду, насамперед досвіду США, але мають відмінні риси.

Як і в США, кластери в Японії створюються для просування найбільш сучасних науково-технічних напрямів. У Японії до таких напрямів належать: розробка і виробництво великих інтегральних схем; нанотехнології; робототехніка; так звані «змішані галузі»: біовиробництво, екологічна та біоінформатика.

На відміну від США, де основна роль у створенні кластерів належить компаніям-лідерам, науковим центрам і університетам, які ініціюють та організовують весь процес, в Японії вирішальна роль відводиться місцевим органам самоврядування (владі префектур і муніципалітетів) і компаніям. Слабким місцем японської інноваційної системи є роз'єднаність між учасниками інноваційного процесу – приватними компаніями, науково-дослідними, освітніми, державними установами, тому налагодження кооперації між цими акторами визнається першою з ключових завдань [12].

Успішний приклад, що демонструє особливості японської політики щодо розвитку кластерів, – «Долина Саппоро»,

одне з перших в Японії великих науково-виробничих об'єднань, яке «виросло» на острові Хоккайдо. Долина Саппоро об'єднує 354 ІТ компанії на яких зайнято 17 тис. чоловік. Обсяг продажів результатів діяльності компаній на 2013 р. становив 3,3 млрд дол. США.

Також в Японії кластери сконцентровані в економічних районах Канто (Токіо), Кінкі (Осака), Токай (Нагся). У них сконцентровано 65% ВВП країни та залучаються 50% усіх інвестицій [13, с. 220].

Висновки. Таким чином, ознакою передової економіки в країнах сучасного світу є створення і розвиток інноваційних кластерів, втілення відповідних програм кластеризації та проведення кластерної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях в якості інструментів розвитку тих чи інших місцевостей в економічному і соціальному аспектах. Міжнародний досвід показує можливості загального піднесення економік країн на принципово новий рівень і підвищення конкурентоспроможності саме за рахунок формування інноваційних кластерів.

Кластери відіграють провідну роль у стимулюванні як регіонального так і національного розвитку, збільшенні зайнятості, зростанні бюджетних доходів, залученні інвестицій. Компанії, що знаходяться в кластері, мають більш високі показники прибутку, продуктивності праці, обсягу продажів тощо. Наприклад, продуктивність праці підприємств, що входять в кластер, на 20–40% вище, ніж на аналогічних підприємствах, що не входять в кластер.

Отже, нині створення сучасних технологій може базуватися лише на основі інноваційної інтеграції шляхом формування і функціонування інноваційних кластерних об'єднань.

Література:

1. Соколенко С.І. Стратегії конкурентоспроможності економіки України на основі інтеграційних систем – кластерів. – С.: Видавництво ТОВ «Рібес», 2009. – 37 с.

2. Federal Economic Statistics Advisory Committee [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bls.gov/home.htm/>. Цитовано за версією сайту 11.04.2014.

3. Silicon valley index [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.siliconvalleyindex.org/index.php/economy/>. Цитовано за версією сайту 11.04.2014.

4. Божидарник З.В. Приклади ефективної реалізації кластерних рішень в світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.n-buv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2013_3/5.pdf. Цитовано за версією сайту 11.04.2014

5. Tampere Region EU Office [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tampere-region.eu/in-english/mission-tasks/>. Цитовано за версією сайту 12.04.2014.

6. Statistics Finland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stat.fi/til/index_en.html. Цитовано за версією сайту 12.04.2014.

7. Brainport Talent Centre [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.brainporttalentregion.com/about/brainport-talent-region/>. Цитовано за версією сайту 12.04.2014.

8. Офіційний сайт Аерокосмічної Долини (Франція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aerospace-valley.com/en>. Цитовано за версією сайту 15.04.2014.

9. Гнащук-Єфіменко Л.М. Формування промислових кластерів як ефективний напрям розвитку економіки регіону / Л.М. Гнащук-Єфіменко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11 (101). – С. 151 – 158.

10. Національний інститут статистики Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istat.it/en>. Цитовано за версією сайту 15.04.2014.

11. Сайт провінції Турин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.torinowireless.it/fo.international.visitors.php>. Цитовано за версією сайту 15.04.2014.

12. Сайт європейсько-японського центру індустріальної кооперації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jetro.go.jp/invest>. Цитовано за версією сайту 15.04.2014.

13. Ковалёва Ю.Н. Практические примеры функционирования кластеров в мире / Ю. Н. Ковалёва, Н. В. Алышева // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 2. – С. 214–226.

Погрішук Б.В.
Вінницький
навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного
економічного університету,
д.е.н., професор

Мельник В.І.
Вінницький
навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного
економічного університету,
д.е.н., доцент

**КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ДО ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Сучасні трансформації у сфері економіки визначають кластерну організацію розвитку як один з сучасних організаційних підходів, порівняно з традиційним її поділом на сектори та галузі. Кластерний підхід повністю змінює принципи реалізації державної агропромислової політики.

Потреба у переорієнтації певних напрямів руху, визначених у Стратегії Європа-2020, зумовила затвердження Європейською Комісією 29 червня 2011 р. пріоритетів Європейської політики на період 2014–2020 рр. У межах цих напрямів передбачено низку інструментів досягнення економічної, соціальної й територіальної згуртованості в контексті європейської політики єднання як однієї із провідних політик ЄС, передбачених засадничими нормативно-правовими актами Спільноти (зокрема ст. 174 Договору про заснування Європейської Спільноти) [1, с. 146].

Як визначено в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони: «Сторони співпрацюватимуть задля сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом поступового зближення політик та законодавства».

Співробітництво між Сторонами у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій охоплюватиме, серед іншого, наступні сфери [2]:

- сприяння взаємному розумінню політик у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій;
- посилення адміністративних спроможностей на центральному та місцевому рівнях щодо планування, оцінки та реалізації політики;
- заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, із урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища та тварин, зокрема поширення застосування методів органічного

виробництва та використання біотехнологій, серед іншого шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах;

- обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння економічному добробуту сільських громад;

- покращення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектора та ефективності і прозорості ринків, а також умов для інвестування;

- поширення знань шляхом проведення навчальних та інформаційних заходів;

- сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень та просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників;

- посилення гармонізації з питань, які обговорюються в рамках міжнародних організацій;

- обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій;

- заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості.

Конкурентоздатність агропромислового комплексу на сучасному етапі є невисокою через те, що держава не запроваджує політику кластерної структуризації економічних відносин. В свою чергу, традиційні моделі розвитку на основі використання інвестицій та факторів сільськогосподарського виробництва є мало результативними. Реалізація кластерно-конкурентної та інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва принципово змінила би ситуацію в даній сфері.

Сучасна концепція розвитку вітчизняного АПК потребує суттєвого коригування щодо ефективності використання природно-ресурсного потенціалу; виявлення

резервів росту та створення сировинних запасів; напрямів забезпечення кадровими, матеріально-технічними ресурсами; екологічної рівноваги навколишнього середовища і т. ін.

Нова ситуація вимагає і нового концептуального підходу до розвитку аграрного сектора економіки із врахуванням принципів збалансованості внутрішнього продовольчого ринку та експортного потенціалу.

В умовах прискорення глобалізаційних процесів все більшого значення набувають питання побудови господарських відносин на якісно нових засадах. Дієвим інструментом реалізації масштабних фінансово-промислових проєктів підприємств в умовах ринкової конкуренції можуть стати господарські товариства, об'єднані в групи за галузевим, територіальним чи іншим принципом – кластери. Ефективність кластерів забезпечується за рахунок використання географічної концентрації взаємопов'язаних галузей, консолідації зусиль промисловості і наукових центрів. Досвід створення кластерів переконує в перспективності такого підходу розвитку економіки [3].

Конкурентоспроможність вітчизняних аграрних товаровиробників на світовому ринку знаходиться на порівняно невисокому рівні через недостатню матеріально-технічну забезпеченість, невисоку кваліфікацію трудових ресурсів, використання застарілих технологій, неврегульованість кредитного механізму. На відміну від більшості галузей економіки, сільське господарство не повинно ґрунтуватися на загально-економічній політиці, оскільки має специфічний характер і потребує особливого підходу, що можливо лише за суттєвої та активної підтримки з боку держави. Нині не існує об'єктивних умов, які забезпечили б створення класичних умов ринкового капіталообігу в сільському господарстві, спираючись на які

сільськогосподарські підприємства здатні самостійно вести нормальне розширене, а то й просте відтворення.

Надзвичайно важливим в умовах поглиблення економічної кризи є усвідомлення можливостей, а також ймовірність викликів, які несуть у собі процеси європейської інтеграції для вітчизняного аграрного сектора економіки. Ігнорування стратегічних орієнтирів і завдань, які були характерними для початкового періоду європейської інтеграції в аграрному секторі економіки, як відомо, стало однією з причин технологічного відставання галузі, деструктивних процесів у життєзабезпечуючій соціальній сфері села, погіршення стану навколишнього природного середовища, неринкових методів державної підтримки агротоваровиробників та інших негативних наслідків [4].

Кластер – це міжгосподарське територіальне об'єднання не тільки взаємодоповнювальних підприємств (як великого бізнесу, так і малого підприємництва), що співпрацюють між собою, формуючи замкнутий технологічний цикл великотоварного виробництва і реалізації конкурентоспроможної кінцевої продукції (товарів, послуг) при збереженні юридичної самостійності його учасників, а й інфраструктурних складових, у числі яких органи державного управління та наукові установи, що створюють сприятливі умови для виробництва і просування продукції учасників кластера на про-дуктовому ринку [5, с. 6]. Пріоритетний розвиток аграрного сектору, як важливої складової національної економіки, можливий за умови його забезпечення матеріально-технічними і фінансовими ресурсами. Вирішення цієї проблеми можливе через створення та діяльність кластерів, оскільки таким чином активізується механізм повноцінного інвестування за рахунок власних ресурсів та створюються умови для надходження зовнішніх інвестиційних ресурсів.

Аграрний кластер є системою, що функціонує на основі співпраці групи географічно сусідніх сільськогосподарських товаровиробників, поєднує різні форми господарювання, виробників засобів виробництва, переробних підприємств, які діють на основі конкуренції і кооперації між собою і підтримують інноваційний розвиток шляхом об'єднаних зусиль організації. Така система спрямована на створення конкурентоспроможної продукції. Кластерна організація розвитку агропромислового виробництва передбачає формуванням на певній території замкнутих циклів «виробництво, зберігання, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції» на засадах інтеграції з використанням механізмів корпоратизації та кооперації для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції й підвищення прибутковості. Виникнення кластерів, як правило, ініціюється самими підприємствами з огляду на такі вигоди від співпраці, як краща ефективність, здобуття нових знань, кооперування тощо.

На думку О.В. Ульянченко: «Процес кластеризації регіональних АПК доцільно проводити поступово шляхом прийняття науково-обґрунтованих середньострокових регіональних програм розвитку кооперативних, інтегративних і кластерних об'єднань» [6].

До основних завдань по створенню кластерних об'єднань в агропромисловому комплексі належать:

- підвищення конкурентоспроможності учасників кластера за рахунок впровадження інноваційних технологій;
- зниження рівня виробничих витрат і підвищення якості виробничої продукції за рахунок ефекту синергії;
- уніфікований підхід до керування якістю, логістики, інжинірингу, інформаційних технологій;
- створення нових робочих місць та забезпечення постійної зайнятості в умовах реформування економіки;

- спільне лобіювання інтересів учасників кластера в органах державної влади;
- забезпечення якомога повнішого виробничого циклу;
- доступ до світових ринків аграрної продукції та аграрних бірж;
- створення дієвої системи доступу та обміну інформацією щодо попиту та пропозиції на ринку.

Особливістю кластерної організації виробництва є те, що основна частина прибутку від реалізації продукції розподілена між учасниками кластера відповідно до частки витрат у кінцевому продукті. Це дозволяє пом'якшувати негативний вплив диспаритету в агропромисловому комплексі.

Для розв'язання проблеми щодо створення кластерів необхідно здійснити комплекс заходів щодо [3]:

1. Внесення змін до законодавства щодо визначення поняття «кластер».
2. Проведення інформаційної компанії серед потенційних учасників та заінтересованих осіб щодо роз'яснення конкурентних переваг кластерів в умовах перехідної та ринкової економіки.
3. Сприяння реалізації проектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності учасників кластера.
4. Сприяння підвищенню ефективності системи підготовки кадрів професійного та безперервного навчання.
5. Використання (створення) промислових парків і технопарків в якості інфраструктури для розвитку кластерів.
6. Зниження адміністративних бар'єрів.

Для подальшого ефективного розвитку економіки України на кластерній основі, зокрема сільського господарства, необхідно забезпечити належну підтримку з боку держави. Передусім, слід вдосконалити існуючу нормативно-правову базу для регламентування діяльності

кластерів. Саме на загальнодержавному рівні необхідно створювати відповідні програми розвитку та підтримки кластерних утворень в аграрній сфері, розробити дієвий механізм співпраці наукового сектора з виробничим, що дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності галузі.

Тобто, можна виділити такі основні обмежуючі фактори в розвитку аграрних кластерів в Україні як: недосконалість законодавчої бази; слабкість діючих аграрних кластерів в зв'язку з низьким рівнем конкуренції на ринку; неналежна організація співпраці освіти, науки та аграрного виробництва; неготовність та небажання багатьох підприємницьких структур до обміну інформацією та відсутність єдиної інформаційної бази про існуючі та потенційні кластери. Крім того не сприяє кластеризації АПК брак іноземних інвестицій та венчурного капіталу, оскільки в Україні тривалий час існує проблема неврегульованості законодавчої сфери, що зумовлює ризик втрати коштів іноземних інвесторів.

Перехід на кластерну організацію розвитку агропромислового виробництва та сільських територій має знайти відображення в аграрній політиці як довгострокове програмне завдання, успішне виконання якого потребує координації зусиль виробничих формувань, інфраструктурних складових соціально-побутового й культурного обслуговування мешканців сільських територій, аграрної науки та освіти органів місцевого самоврядування, регіонального і державного управління, спрямування їх складених коштів на досягнення визначених для кожного агропромислового й соціально-економічного кластера напрямів і пріоритетів. Такого рівня взаємодії в рамках існуючої системи та застосовуваних технологій управління аграрним сектором «зверху – донизу» досягти неможливо. Необхідно перебудувати систему державного й громадського

управління агропромисловим виробництвом і соціальною сферою села на засадах децентралізації та розвитку самоврядування [7, с. 48].

Значно ускладнює реалізацію єдиної політики у сфері соціально-економічних перетворень, збільшує загрозу виникнення регіональних криз, перешкоджає формуванню загальнодержавного ринку товарів і послуг процес поглиблення дисбалансу в економічно-соціальному розвитку на регіональному та місцевому рівнях, що не дозволяє повною мірою використовувати наявний потенціал міжрегіонального співробітництва й ускладнює розв'язання екологічних проблем.

У сучасних умовах визначальною стосовно до особливої ролі сільськогосподарського виробництва в економіці країни та суспільному бутті стає не стільки його частка у формуванні ВВП, а соціальна значимість галузі в забезпеченні життєдіяльності населення, передусім сільського [8, с.9]. Тому, в стратегічному баченні місію й цілі агропромислового виробництва доцільно визначати не тільки в плані продовольчої безпеки країни, а в першу чергу як економічної першооснови сільського розвитку. Досягненню цих взаємозв'язаних стратегічних цілей і мають бути підпорядковані заходи щодо формування конкурентоспроможного агропромислового виробництва. Доцільність кластерної організації агропромислового виробництва зумовлена потребою створення ціленаправленої системи на якісний результат кінцевої продукції, з еквівалентним розподілом прибутку між учасниками кластера.

Відтак формування територіально-виробничих кластерів в АПК необхідно провадити на основі спеціалізації товаровиробників та концентрації галузей агропромислового виробництва з метою ефективного використання природно-

географічних та економіко-просторових переваг сільських територій, з подальшою розбудовою на такому економічному підґрунті кластерних організацій соціально спрямованого типу для підвищення іміджу села та формування належних соціально-економічних умов для сільського населення.

Формування ефективної інтегрованої системи товаровиробників в АПК можливе на основі кластерного підходу, сутністю якого є створення дієвої схеми взаємодії підприємств відповідної спеціалізації, які об'єднані одним технологічним процесом, а кінцевий продукт є спільним досягненням діяльності всіх учасників об'єднання. Проблеми оптимізації розміщення галузей та регіональної спеціалізації стають актуальними в періоди значних економічних перетворень, оскільки кластер є агломерацією провідних підприємств, постачальників комплектуючих, послуг і матеріалів, а також пов'язаних з даною галуззю структур, що забезпечують ресурсами необхідними для розвитку.

Вагомим аргументом на користь розвитку кластерної організації в аграрному секторі, що може істотно змінити роль і місце його в загальній структурі національного господарства, є його постійна потреба в державній підтримці.

Так, економічно розвинені країни застосовують політику міжгалузевого перерозподілу ВВП на користь агросфери. Не зважаючи на високу затратність сільського господарства для державного бюджету, існують вагомі аргументи на його підтримку і розвиток, серед яких [Виклики, с. 295]:

- гарантування необхідної кількості продовольства, оскільки продовольча безпека є невід'ємною частиною економічної безпеки держави;

• важливе місце сільського господарства в системі народно-господарських зв'язків, яке забезпечує завантаження ресурсопоставляючих, переробних галузей, транспорту й торгівлі;

• зберігання робочих місць, економія з виплати допомоги по безробіттю;

• захист суспільства від соціальних конфліктів;

• запобігання міграції сільського населення до міст, збереження й захист традицій сільського способу життя тощо.

Розвинені країни, маючи можливість надавати значні фінансові ресурси для вирішення проблем в аграрному секторі, все ж таки досить часто опинялись перед складністю їх розв'язання щодо перевиробництва продовольства та зменшення доходів фермерів. Тобто періодичне загострення вищеназаних проблем змушувало знаходити інші шляхи для їх подолання, крім того, існував постійний тиск з боку країн-експортерів, які виступали за більш сприятливі умови доступу на ринки інших країн.

Для реалізації кластерної моделі розвитку необхідно забезпечення певних умов: збалансування економічних інтересів учасників кластера, формування інформаційного середовища, наявність інвестиційно-інноваційного забезпечення, консультаційної підтримки, розвиток вертикальної та горизонтальної інтеграції.

При створенні кластерного об'єднання економічні інтереси забезпечують основні умови підприємницької чи загальної структури, що обов'язково базується на наявності зацікавлених учасників кластерних об'єднань і отримання ними економічної вигоди.

Без реального наповнення кластерна ідея може стати черговим імітаційним прикриттям гальмування ринкових перетворень на шляху інноваційного розвитку АПК [10, с.6].

Так, згідно проведених досліджень, на сучасному етапі розвитку кластерний підхід необхідно використовувати з метою визначення співпраці об'єднань господарюючих суб'єктів, рамки якої не обмежуються організаційно-правовими формами, що передбачені нормами чинного законодавства, програмно-цільовим механізмом стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів розвитку АПК, прогнозно-аналітичним механізмом державного і корпоративного регулювання ефективного функціонування та розвитку великотоварних інтегрованих структур за принципами управління по «граничних умовах» і «точках зростання»; координаційним механізмом управління інтегрованих науково-виробничих агро-бізнесформувань.

Тобто необхідно цілеспрямовано формувати територіально-виробничі агропромислові кластери з високим рівнем спеціалізації та концентрації галузей агропромислового виробництва для найповнішого використання природних і просторових переваг сільської території і на цій економічній базі розбудовувати соціально-економічні кластери для створення належних умов життєдіяльності сільських жителів і формування привабливого іміджу села.

Суб'єкти аграрного сектора економіки як соціально-економічні системи є динамічно-змінними об'єктами, а не статично-стабільними, а тому важливим в процесі управління ними є упереджувальне забезпечення збалансованого розвитку і саморозвитку. Особливо така вимога актуальна щодо управління організаціями в сучасних умовах інтенсивного розвитку глобальних інтеграційних процесів. Кожна одиниця зміни динамічного розвитку останніх ускладнює організацію і менеджмент як системну цілісність на 1,5–2 порядки [11, с. 215]. Це обумовлено консервативністю системи менеджменту щодо здійснення

змін в організаційних формуваннях, що є результатом дії психологічних факторів та неготовності управлінського апарату працювати в нових умовах конкурентного ринкового середовища, яке швидко змінюється

Важливою умовою створення агропромислових кластерів виступає високий рівень спеціалізації і концентрації основних галузей агропромислового виробництва, що передбачає оптимальне використання природно-економічних факторів та є основою для формування економічної бази побудови кластерних об'єднань. Саме кластерний підхід дає змогу реалізувати спеціалізацію і стандартизацію, мінімізувати витрати на освоєння інновацій, підвищити ефективність взаємодії приватного сектора, державних, науково-дослідних установ і кредитних структур.

Запропоновані напрямки зорієнтовані на створення конкурентоспроможного сектора економіки з оптимальною й ефективною структурою виробництва, здатною забезпечити широку взаємодію з його сировинною сферою, з метою випуску високоякісної конкурентоспроможної продукції та підтримання належного рівня продовольчої безпеки держави.

Отже, виходячи з стратегічного підходу, до пріоритетів агропромислового розвитку слід віднести:

- структурну перебудову галузей АПК шляхом перепрофілювання підприємств, що виробляють неконкурентоспроможну продукцію;
- модернізацію діючих виробництв із впровадженням енергозберігаючих технологій поглибленої переробки, виробництва імпортозамінної продукції та розширення експортних потужностей; скорочення енергомістких, екологонебезпечних та виробництв із високим рівнем травматизму;

- перехід галузей на інноваційну модель розвитку, широкомасштабне використання новітніх науково-технічних досягнень із відповідним інвестиційним забезпеченням;

- оптимізацію регіональних агропромислових комплексів та об'єднань і виробничих потужностей підприємств;

- істотне покращення забезпеченості висококваліфікованими кадрами;

- розширення мережі та сфер діяльності господарюючих суб'єктів, створення умов для ефективної взаємодії великого, середнього і малого бізнесу;

- продовження формування цілісної інфраструктури аграрного ринку, державної системи моніторингу ринку сільськогосподарської продукції й продовольчих товарів.

Посилення інтеграційних процесів надасть можливість раціоналізувати організаційно-технологічні зв'язки між підприємствами різних сфер, створити рівні умови для забезпечення дохідності господарських структур інтегрованого виробництва, надасть реальні можливості комплексного використання сировини й матеріально-технічних засобів. Пріоритетними завданнями є посилення агропромислової інтеграції та формування інтегрованих промислово-фінансових структур у виробничій та переробній сфері.

Умовами посилення інтеграційних процесів у сфері агропромислового виробництва є:

- посилення кооперування на внутрішньому та міжгалузевому рівнях, що сприяє розвитку спеціалізації виробничої діяльності;

- підвищення ефективності управлінських рішень у виробництві та суміжних галузях, спрямованих на об'єднання і локалізацію системи управління для усіх етапів реалізації виробничого процесу.

Активізація конкуренції сама по собі є вагомим чинником стабілізації і забезпечення життєздатності продовольчого ринку. У даному випадку реальну загрозу являє збільшення обсягів конкуруючого (не стільки за асортиментом, скільки за ціновими показниками) імпорту, особливо, недостатньо якісного продовольства. Відтік частини продовольчих витрат вітчизняних споживачів у сегмент імпортової продукції у кращому разі означатиме збереження попиту на вітчизняне продовольство (і, відповідно, його виробництва) на існуючому рівні [9, с. 295]:

При формуванні кластерних утворень агропромислового типу до уваги слід брати, передусім, їхні основні ознаки. Таким чином, розробка структури і механізму взаємодії між учасниками кластера має бути спрямована на створення ефективної системи по виробництву конкурентоздатної продукції та розбудовуватись на основі чітко сформованої методології такої організації. Оскільки, раціональний проект будь-якої організації – це розробка її виробничої й управлінської структур, які залежать від сукупності організаційно-економічних факторів та відіграють суттєву роль при її створенні. Застосування кластерної моделі розвитку аграрної сфери зумовлено й потребою в оновленні форм і методів управління соціально-економічними системами та зорієнтоване на комплексне використання науково-технічного і соціально-економічного потенціалу територій.

Література:

1. Europe 2020 [Електронний ресурс] – Режим доступу – http://europa.2020/index_en.htm/
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://www.kmu.gov.ua>

3. Концепція створення кластерів в Україні від 29.08.2008 р. Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/control/uk/>.

4. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки України. Монографія / Т.О. Зінчук // Житомир: ДВНЗ «Держ. агрокол. ун-т», 2008. – 384 с.

5. Кропивко М. Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 3–13.

6. Ульяновченко О.В. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на кластерних засадах // Вісник аграрної науки. – 2010. – №10 – С. 56–59.

7. Борисова І.С. Організація агропромислової кластеризації виробництв і територій / І.С. Борисова // Полтавська аграрна академія. – 2011. – № 2. – С. 45–52.

8. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – №1, 2010 – С. 3–12.

9. Виклики і шляхи агропромислового розвитку / [Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.]; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 432 с.

10. Зубець М.В. Кластерний підхід інтеграції та інноваційно-інвестиційного розвитку АПК / М.В. Зубець, С.А. Володін // Вісник аграрної науки. – №11, 2009 – С.5–8.

11. Сіренко Н. М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України: [монографія] – Миколаїв, 2010. – 416 с.

Павлов В.І.
віце-президент Спілки економістів України,
д.е.н., професор

Федина К.М.
Національний університет
водного господарства
та природокористування, м. Рівне, аспірант

ЗАСТОСУВАННЯ КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

В умовах вичерпності і нераціональності використання природних ресурсів, жорсткої світової конкуренції промисловості, економіка світового господарства вимагає від кожної країни удосконалення ринкових механізмів господарювання, створення сприятливого бізнес-клімату, активізації інноваційної діяльності. Одним з найбільш перспективних напрямів розвитку природно-ресурсного потенціалу регіону є процес формування кластерів.

Кластерні об'єднання є однією з найефективніших форм організації інноваційних процесів, форм регіонального розвитку, за якої на ринку конкурують не окремі підприємства, а цілі комплекси, які скорочують свої витрати завдяки спільній технологічній кооперації компаній.

Світовий досвід показує, що застосування кластерної форми організації регіональної економіки призводить до підвищення економічної ефективності регіональних господарств, що дозволяє максимально ефективно використовувати наявний природно-ресурсний потенціал регіону.

Аналіз основних досліджень. Вагомий внесок в дослідженні теорії формування кластерів внесли такі зарубіжні вчені, як: Портер М., Вебер А., Ізальд У., Леш А.,

Маршалл А., Самуельсон, Дж. Сорс, а також вітчизняні вчені Войнарен-

ко М., Амосова О., Мамонова В., Латиніна М., Юзович Л., Соколенко С., Хасаєв Г, Міхєєв Ю та інші.

З англійської мови термін «*cluster*» переводиться як гроно, букет, щітка, або як група, скупчення, зосередження (наприклад, людей, предметів), або як бджолиний рій, буквально – «зростати разом». Кластер – це також, крім всього іншого, і математичний термін, що позначає фізично близьке розташування логічно пов'язаних об'єктів у межах однієї області. Подібне значення вкладається і в економічний зміст (визначення, поняття) цього слова.

Засновником теорії кластерного розвитку вважається професор Гарвардської школи М. Портер, який розглядав кластер як сконцентровану, за географічною ознакою, групи взаємопов'язаних підприємств та залежних від їх діяльності організацій, що діють у певній сфері, характеризуються спільністю діяльності й взаємодоповнюють одна одну, що конкурують, але при цьому мають спільну мету [1].

Вчені-економісти напрацювали широкий спектр підходів до дефініції та визначення сутності цієї категорії, так Соколенко С. дає наступне визначення поняттю: *Кластер* – це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що направляють свою діяльність на виробництво продукції світового рівня [3, с. 2]. Вчені Хасаєв Г.Р, Міхєєв Ю.В. розглядають *кластер* – як географічно локалізована сукупність виробничо-активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими та стійкими коопераційними відносинами [4, с. 12].

Як зазначає В.С. Дубовик, економічні зв'язки, що лежать в основі створення кластерів, базуються на довгострокових контрактах і здійснюються шляхом

вертикальних та горизонтальних взаємодій між різними бізнес-суб'єктами і їх симбіозної взаємозалежності, яка визначається принципом синергізму. Такі об'єднання дозволяють малим організаціям поєднувати переваги малих форм підприємництва і великих виробництв. Між фірмами, що належать різним власникам, виникає спорідненість при збереженні кожної з них своєї автономності [2].

Кластери необхідні, адже процеси інновації вимагають ресурсів і компетенції, які перебувають часто за межами окремої взятої компанії; кластери – це сполучення конкуренції та співробітництва, «колективна ефективність», «гнучка спеціалізація», використання ефектів масштабу.

XXI ст. пов'язане із формуванням нового бізнес-середовища, що дає змогу гармонійно поєднувати інтереси підприємства, його споживачів, постачальників, конкурентів та інших сторін, які взаємодіють ним.

Бізнес-кластер – це об'єднання компаній, організацій та освітніх закладів, що працюють в розрізі однієї тематики, та розташовані в межах доступності один від одного (на відстані 2-х год. поїздки на авто), де досягається максимальна концентрація різнопланових гравців на одній території, і як результат, ці компанії і організації створюють нові продукти, ідеї, послуги, які є економічно, екологічно і соціально обґрунтованими.

У світовій практиці кластерна модель активно використовується з кінця XX ст., прикладами є: Детройтський автомобільний кластер (Мічиган, США), Nokia (Фінляндія), «Силіконова долина» (Каліфорнія, США), «Пластикова долина» (м. Тарнув, Польща), Масачусетський мультимедійний кластер (США), Каліфорнійський кластер із виготовлення вина (США), італійський взуттєвий кластер, «Даедук» (Південна Корея), «Софія і Гренобль» (Франція), «Лубен» (Бельгія) та ін.

Детальніше розглянемо кластерне співтовариство силіконова долина – південна частина консолідованого метрополітенського статистичного ареалу Сан-Франциско в штаті Каліфорнія (США), що відрізняється великою щільністю високотехнологічних компаній, пов'язаних з розробкою і виробництвом комп'ютерів та їх складових, особливо мікропроцесорів, а також програмного забезпечення, пристроїв мобільного зв'язку, біотехнології і т. п. Виникнення і розвиток цього технологічного центру пов'язані із зосередженням провідних університетів, великих міст на відстані менше години їзди, джерел фінансування нових компаній, а також кліматом середземноморського типу.

Незважаючи на створення низки інших інноваційних кластерів в США та інших країнах, Силіконова долина залишається провідним центром такого роду – зокрема отримуючи третину всіх венчурних капіталовкладень, які робляться в США.

Не дивлячись на значні переваги існують і *недоліки* стратегічних партнерств кластерного бізнес-формату, такі як: для учасників ризик втечі комерційної інформації та виробничих секретів; додаткові витрати внаслідок участі у спільних проектах; пріоритетна орієнтація інститутів-учасників кластера (ділових асоціацій, союзів, торгово-промислових палат, університетів) на співробітництво з великими підприємствами та «нехтування» малими; низька мотивація навчальних центрів та наукових закладів у роботі «на потреби» бізнес-середовища.

В Україні, також, практикуються кластерні об'єднання. В Україні кластерна модель вперше була започаткована Асоціацією «Поділля Перший» на Поділлі, в Хмельницькій області ще у 1998 р. Поштовхом реалізації такої кластерної ініціативи стало прагнення відродження вітчизняного

виробництва на Поділлі у найбільш перспективних галузях: швейній, будівництві та виробництві будівельних матеріалів, харчовій, туристичній тощо. Стратегія впровадження кластеризації ґрунтувалася на наявності виробничих потужностей, власної сировини, заготівельних пунктів, транспортних підприємств, ринків збуту, кваліфікованих кадрів та передбачала зацікавленість підприємців вкладати кошти саме у місцеве виробництво, придбавати продукцію й комплектуючи в учасників кластера, використовувати власні трудові ресурси, передові технології й інтелектуальний потенціал [5].

У наступні роки сфера прояву кластерних ініціатив в Україні розширилася і на інші регіони: Хмельницькому (одяг; будівельні матеріали; зелений туризм), Івано-Франківському (туризм, декоративний текстиль), Черкаському (транспортні перевезення), Житомирському (добування та переробка каменю), Одеському (виробництво вина), Харківському (машинобудування), Рівненському (деревообробка) [6, с. 6].

У 2008 р. Міністерство економіки України ініціювало легалізацію кластерів, виділивши чотири їх типи: виробничі (об'єднання авто -, судно -, авіа будівництв), інноваційно-технологічні (географічно локалізовані компанії, пов'язані виробництвом інноваційної продукції), туристичні і транспортно-логічні.

Більш детально розглянемо процес кластеризації на прикладі Рівненської області. В області діє кластер деревообробки «Полісся Рокитнівщини» (смт. Рокитне), який зареєстрований з 14 листопада 2003 року.

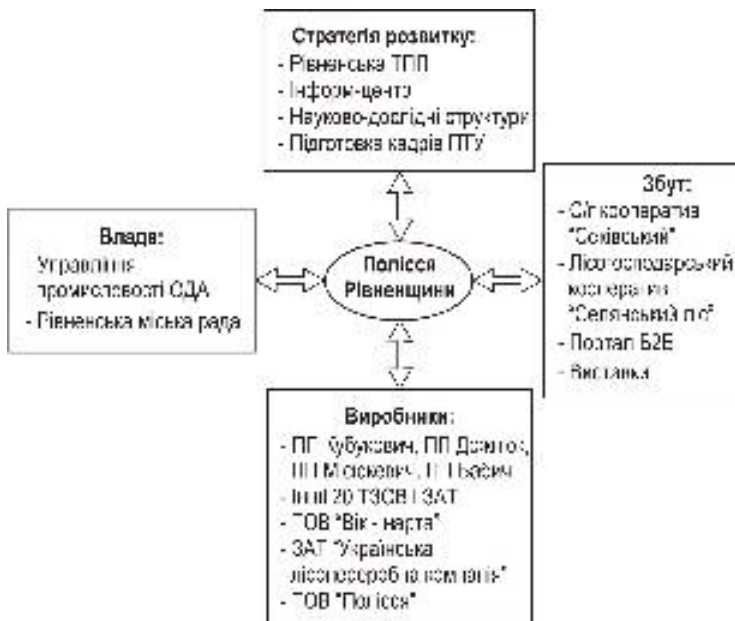

Рис. 1. Кластер деревообробки на базі лісових ресурсів Рівненської області

До складу кластера увійшло 4 фірми – ТЗОВ «Вік-нафта», ЗАТ «Українська лісопереробна компанія», ТЗОВ «Полісся», ТЗОВ «ДіСАМ»; 4 приватних підприємці, що мають невеликі виробничі площі – ПП Кубукевич, ПП Дежнюк, ПП Місюкевич, ПП Бабич; 2 кооперативи – сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Секівський», лісогосподарський кооператив «Селянський ліс». Таким чином, ядро кластера утворили 10 різних за об’ємом виробництва фірм та лісогосподарські кооперативи, що є власниками сировини. Неформально ще понад 20 підприємств можна віднести до кластера деревообробки, оскільки між ними існують міцні виробничі зв’язки.

Також, в Рівненській області утворено Рівненський регіональний агропромисловий інноваційний кластер

«Агроінновації» (ПРАІК). Засновниками кластера виступили 4 представники органів державної влади, 3 представниками наукових організацій та вузів, 5 представників виробничих підприємств Рівненщини та 3 представники інноваційних структур та сервісних установ. Метою даного кластера є об'єднання зусиль, координація дій та реалізація спільних заходів в питаннях розроблення і впровадження інновацій в агропромисловому комплексі Рівненської області

Спільна діяльність засновників на засадах взаємної вигоди вирішує наступні цілі та завдання: проведення аналізу перспектив ринків збуту і шляхів підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу області, створення і регулярного оновлення відповідної інформаційної бази з постійним доступом до неї; сприяння розробленню, комерціалізації і впровадженню технічних та організаційних інновацій; допомога у розробці інвестиційних проектів інноваційного спрямування та пошуку джерел фінансування цих проектів; інформаційно-консультативна та навчально-методична підтримка інноваційної діяльності.

Проаналізувавши наявний природно-ресурсний потенціал Рівненської області рекомендується сформулювати кластери за такими основними напрямками [7]: в м. Рівне найбільш перспективними напрямками впровадження кластерів є: легка промисловість (зокрема, переробка льону), будівництво та виробництво будівельних матеріалів, готельний бізнес та сфера відповідних послуг, побутове обслуговування населення, житлово-комунальне господарство, в подальшому – машинобудування, зокрема, електротехнічне. Враховуючи значний науково-технічний потенціал обласного центру, є потреба в організації науково-виробничих об'єднань сучасного типу.

В м. Дубно серед перспективних напрямів розвитку кластерів: харчова та переробна промисловість, туристичний бізнес, будівництво. В м. Острог враховуючи древню історію міста та наявність відродженого Національного університету «Остроська академія», найбільш перспективними є створення туристичного кластера та науково-виробничих об'єднань.

Костопільський район достатньо потужний виробничий потенціал району (деревообробка, виробництво будівельних матеріалів та скловиробів, сільське господарство та харчова промисловість) потребує впровадження не тільки сучасних технологій, але й прогресивних форм виробничої кооперації, зокрема, кластерів.

Рівненський район: кластери можуть бути впроваджені у більшості галузей господарського комплексу – від сільсько-го господарства до машинобудування.

Здолбунівський район: як один із найпотужніших в області індустріально-аграрних регіонів, перспективний для впровадження кластерів у сфері харчової промисловості, торгівлі та побутових послуг, готельного бізнесу (Здолбунів – один з найбільших залізничних вузлів в Україні).

Березнівський район: органи місцевої влади Березнівського району достатньо плідно працюють над забезпеченням сприятливого підприємницького та інвестиційного клімату. Тому значними є перспективи організації кластерів в деревообробній галузі, сільському господарстві та харчовій промисловості, сфері побутового обслуговування населення.

Дубенський район: найбільш перспективними напрямками організації кластерів є: виробництво, зберігання та переробка сільськогосподарської продукції, а також розвиток дорожнього сервісу вздовж транс'європейського транспортного коридору №3 «Берлін – Київ», що проходить територією району. Природне середовище сприяє розвитку "зеленого туризму".

Радивилівський район: межує з Львівською і Тернопільською областями, знаходиться на трасі транс'європейського транспортного коридору. Тому значними є перспективи створення кластерів у сфері туристичного бізнесу. Розвинене сільське господарство при недостатніх потужностях переробних підприємств потребує активізації діяльності у сфері переробки сільськогосподарської продукції та розвитку сфери агропослуг.

Острозький район: найбільш перспективні напрями формування кластерів: виробництво, зберігання та переробка сільськогосподарської продукції, «зелений туризм».

Таким чином, на сьогоднішній день застосування кластерного підходу в Україні є необхідною умовою для відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня економічного розвитку та конкурентоспроможності. Водночас, не зважаючи на значну активізацію процесів кластеризації в Україні, значного поштовху розвитку інноваційної діяльності це поки що не дало. Залишається проблема недостатньої інформованості широкої бізнес-спільноти про переваги та можливості кластерної політики.

Література:

1. Портер М.Э. Конкуренция / М.Э. Портер. – М. : Издательский дом Вильямс, 2006. – 608 с.
2. Дубовик В.С. Формування інноваційних кластерів як методу активізації інноваційної діяльності в економіці регіону / В.С.Дубовик // Продуктивні сили України. – 2009. – № 1. – С.153–163.
3. Соколенко С. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации // Социальные аспекты и финансирование индустриальной реструктуризации / Материалы конференции 26–27 октября 2003 г. – М: Региональный форум, 2003. – С.24–28.

4. Хасаєв Г.Р, Міхеєв Ю.В. Кластери – сучасні інструменти підвищення конкурентноздатності регіону (через Партнерство до майбутнього). Частина 1 // Журнал «Компас промислової реструктуризації». – №1. – 2003. – С. 1–13.

5. Петухова О.М. Науковий парк як джерело інноваційного розвитку / О.М. Петухова // ВІСНИК ЖДТУ. 2014. № 1 (67). – С. 107–111.

6. Посібник з кластерного розвитку Україна: Послуги з підтримки МСП в пріоритетних регіонах. EuropeAid/121495/C/SV/UA. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://economymk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>

7. Українські кластери. Об'єднання Українські регіональні кластери. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2005-study/rivno-oblast/>

Павлов В.І.

віце-президент Спілки економістів України,
д.е.н., професор

Ляхович О.О.

Національний університет
водного господарства та природокористування,
м. Рівне, здобувач

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО КЛАСТЕРА НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

У сучасних умовах розвитку регіонів України ключовою проблемою, як правило, є відсутність ефективної системи зв'язків і кооперації між такими суб'єктами інноваційної економіки як науково-дослідні організації, навчальні заклади, інноваційні фірми, органи державної влади та місцевого самоврядування, фінансові організації та ін. Саме впровадження кластерних ініціатив спрямоване на вирішення комплексу проблем на всіх етапах інноваційного процесу. Однак, на жаль, в Україні інноваційні кластери ефективного функціонування не набули.

Актуальність теми обумовлена розвитком нових підходів до взаємодії державного та приватного секторів на засадах партнерства, зокрема в межах інноваційних кластерів. За таких умов, у світовій практиці з успішним впровадженням механізму державно-приватного партнерства на основі кластерних утворень пов'язується комплексне вирішення багатьох проблем у науково-технічній, інноваційній, економічній, екологічній, соціальній сферах – швидкої комерціалізації інновацій, підвищення ефективності наукових досліджень, забезпечення ресурсо- та енергозбереження, зростання конкурентоспроможності продукції, розв'язання проблем зайнятості тощо.

Основні теоретичні та практичні аспекти формування кластерної моделі організації інвестиційної та науково-інноваційної діяльності на регіональному рівні, розглядають у своїх працях провідні зарубіжні та вітчизняні науковці:

А. Маршал, М. Портер, А.В. Скоч, В.В. Англічанінов, І.В. За-патріна, В.В. Оскольський, Л.І. Федулова, Л.С. Марков, С.І. Соколенко, З.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальська, А.Ф. Мельник, О.І. Гуменюк, О.Ю. Кучеренко, В.А. Івченко, С.О. Біла, Я.А. Жаліло, О.В. Шевченко, В.І. Жук та ін. Між тим, у працях вітчизняних вчених питанню впровадження сучасних підходів державно-приватного партнерства в науково-інноваційну сферу, зокрема у процес формування та розвитку інноваційних кластерів, приділено недостатньо уваги.

Метою даної статті є розробка теоретико-методологічних засад формування інноваційних кластерів на засадах державно-приватного партнерства. Для досягнення даної мети необхідно визначити сутність та особливості даного партнерства між державою і приватним сектором в науково-інноваційній сфері, виокремити учасників такого партнерства в інноваційному кластері та обґрунтувати

особливості їх участі у процесах співпраці на всіх етапах формування інноваційного кластера.

В Україні темпи розвитку й структура науково-інноваційної сфери не відповідають попиту на передові технології з боку економіки. У сучасних умовах пропонувані наукові результати світового рівня не знаходять застосування в економіці через низьку сприйнятливість підприємницького сектору до інновацій; відсутність економічних стимулів у суб'єктів господарської діяльності здійснювати науково-інноваційну діяльність; скорочення фінансування, недосконалість законодавчої бази та ін. створюють низьку перешкод до активізації інноваційного потенціалу країни.

Одним з найбільш ефективних інструментів при відновленні та активізації інноваційного потенціалу України є державно-приватне партнерство. Слід відмітити, що першим кроком влади України до активізації механізму партнерства державного та приватного сектору є прийняття Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 1.07.10 р. [1]. Даний закон регулює загальні організаційно-правові засади взаємодії державного та приватного секторів у традиційних сферах господарювання. Однак, на сьогоднішній момент в Україні офіційно не визначено сутність, принципи та форми ДПП в науково-інноваційній сфері, що стримує подальшу активізацію даного механізму в науково-технічній та інноваційній діяльності.

На думку авторів, під ДПП в науково-інноваційній сфері ми повинні розуміти сукупність правових, інституційних та інвестиційних механізмів і принципів взаємодії державного та приватного секторів, що направлені на досягнення визначених цілей, об'єднання ресурсів з відповідним розподілом ризику для впровадження науково-інноваційних проектів згідно пріоритетних напрямків і стратегій розвитку держави.

Поряд з цим, у світовій практиці інноваційні кластери займають провідне місце при впровадженні засад партнерства держави та бізнесу на регіональному рівні. За таких умов зростання обсягів виробництва в кластері значно вищі, ніж у середньому по країні. Тому саме кластери доцільно розглядати як основу покращення економічних показників окремого підприємства, регіону та держави в цілому.

Ініціаторами створення кластерів можуть бути окремі (базові) підприємства і організації, органи виконавчої влади, науково-дослідні установи, громадські організації та їх об'єднання, інші недержавні об'єднання. Слід відмітити, що формування інноваційних кластерів здійснюється навколо великих технологічних і дослідницьких університетів; шляхом кооперації підприємств малого та середнього інноваційного бізнесу, які взаємодіють з провідними компаніями на ринку як на постійній основі, так і за окремими договорами; на базі технопарків.

До складу інноваційного кластера можуть входити:

- науково-дослідні та освітні установи і організації;
- малі інноваційні підприємства;
- організації інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубатори, технопарки, регіональні центри інноваційного розвитку);
- підприємства і організації, що беруть безпосередню участь у виробництві та реалізації готового продукту або послуг;
- постачальники продукту або послуг,
- підприємства і організації, що формують інфраструктуру виробництва та реалізації готового продукту або послуг;
- організації ринкової інфраструктури (аудиторські, консалтингові, кредитні, страхові, лізингові та ін. послуги);

• організації підтримки розвитку інфраструктури малого та середнього підприємництва (інвестиційні фонди, в т.ч. венчурні, центри трансферу технологій, центри та агентства з розвитку підприємництва, регіонального розвитку, залучення інвестицій, вітчизняні фінансові установи, тощо);

- громадські організації та їх об'єднання;
- регіональні органи управління.

Враховуючи вищенаведене можна представити інституційну модель інноваційного кластера в регіоні. В рамках даної моделі автором виділено такі структурні елементи: «ядро», науково-освітні, інноваційні, обслуговуючі та допоміжні інституції (рис. 1).

Рис. 1. Інституційна модель інноваційного кластера у регіоні
 *Джерело: побудовано на основі досліджень [2].

В результаті досліджень можна стверджувати, що формування та розвиток кластерів охоплюють п'ять етапів (рис. 2). *Перший етап – підготовчий*. Даний етап включає:

- оцінку регіональної галузевої спеціалізації;
- створення робочої групи, визначення можливих учасників майбутнього координаційної ради;
- розробка місії і мети функціонування кластера;
- ознайомлення з пілотним проектом.

Другий етап – аналітичний. Проведення досліджень з метою виявлення наявності умов створення інноваційного кластера. На основі аналізу конкурентоспроможності залучаються в кластер провідні промислові підприємства. На даному етапі:

- експертним методом визначаються параметри, за якими ті чи інші підприємства можуть бути віднесені до ядра кластера;

- визначаються межі інноваційного кластера та зв'язки всередині нього між науково-освітніми, інноваційними, обслуговуючими та допоміжними інституціями;

- формується «ядро кластера»;

- проводиться стратегічний аналіз виявленої моделі кластера.

Слід відмітити, що однією з важливих умов розвитку державно-приватного партнерства на даному етапі є запровадження «саморегулівних організацій». Такі організації забезпечать самостійне визначення уповноваженими представниками підприємницького сектору певних стандартів та правил, а також здійснення нагляду за їх дотриманням. Вказане досягається шляхом делегування органами державної влади і управління окремих функцій і повноважень до самоврядних організацій підприємців, які користуються довірою серед бізнесу і населення. Окрім цього саморегулівні організації від своїх членів вимагають дотримання тих етичних норм, які залишаються поза сферою державного регулювання.

Згідно світового досвіду, саморегулівні організації є однією з форм об'єднання учасників кластера. Основний принцип її формування – добровільний вступ, що не передбачає перерозподілу прав власності. Входження в таку організацію означає визнання суб'єкта господарювання як професіонала з боку колег і накладає певні неформальні зобов'язання з погляду ділової етики ведення бізнесу, дотримання певних вимог щодо якості вироблених продуктів та інше. Така форма особливо ефективна, коли держава поступово спрощує дозвільну систему, відмовляється від частини контрольних і регулюючих функцій [3, с. 214].

Рис. 2. Алгоритм формування та розвитку інноваційного кластера у регіоні'

*Джерело: побудовано на основі досліджень [2], [3, с. 117]

Третій етап – організаційно-економічний. Формування єдиної інституціональної моделі кластера. На цьому етапі здійснюється розробка рекомендацій щодо забезпечення ефективного функціонування кластера, в тому числі заходів державної підтримки через фінансово-економічні важелі. Методичною основою для реалізації даного етапу є принцип інтеграції стратегії державно-приватного партнерства в науково-інноваційній сфері та стратегії соціально-економічного розвитку регіону. Даний етап включає:

- розробку концепції інноваційного розвитку кластера, в тому числі побудова дерева цілей, сценаріїв і напрямків інноваційного розвитку;

- розробку програми розвитку інноваційного кластера, яка передбачає створення нормативно-правових та організаційно-господарських механізмів реалізації виявлених напрямків інноваційного розвитку;

- визначення масштабів спільної діяльності підприємств-учасників кластера;

- закріплення функцій за окремими структурами кластера.

Слід відмітити, що в даному напрямі основою для підвищення ефективності механізмів державно-приватного партнерства в науково-інноваційній сфері є *програми розвитку кластерів*. Відмінною особливістю програмного підходу у формуванні інноваційних кластерів є широке залучення в процес планування представників різних громадських ініціатив, бізнес-співтовариств, вчених і фахівців на всіх етапах.

Даний підхід дозволяє реалізувати принципи державно-приватного партнерства, що підвищує об'єктивність та ефективність у створенні інноваційного кластера. Це забезпечується за рахунок створення

організаційної структури управління програми, що включає контролюючий орган, координаційну раду, робочі групи для проведення аналізу, розробки заходів і планування витрат.

Реалізація таких програм передбачає вирішення наступних завдань:

- розвиток сектору досліджень і розробок, включаючи кооперацію в науково-технічній сфері на території кластера;

- розвиток системи підготовки та підвищення кваліфікації наукових, інженерно-технічних і управлінських кадрів кластера .

- розвиток виробничого потенціалу та виробничої кооперації кластера.

- розвиток інфраструктури (інноваційної, транспортної, енергетичної, інженерної, екологічної, соціальної) кластера.

- організаційний розвиток кластера .

- вдосконалення державної підтримки та формуванню сприятливих умов діяльності кластера.

Четвертий етап – моніторинг та оцінка ефективності кластера. Даний етап передбачає розробку сценарію довгострокового розвитку кластера, в тому числі прогнозів функціонування за окремими напрямкам, формування методики оцінки ефективності кластера з точки зору синергетичних ефектів і вкладу в стратегію розвитку регіону. Вихідним припущенням буде той факт, що в ефективно функціонуючих інноваційних кластерах прискорюється інноваційний процес, а в учасників кластера розвиваються такі переваги, як сприйнятливість до інновацій, раціоналізація бізнесу, випереджаюче зростання продуктивності і т.д.

П'ятий етап – трансформаційний. Даному етапі характерні структурні зміни кластера під впливом розвитку нових технологій, здійснення міжнародного співробітництва та залучення передового досвіду. Він координується з

останнього стадією інноваційного процесу і вимагає нових підходів та інноваційних рішень для подальшого розвитку.

Отже, пріоритети ефективної інноваційної політики повинні орієнтувати на самозабезпечення регіонів на основі формування коопераційних взаємозв'язків між представниками державного та приватного секторів у інноваційних регіональних кластерах. Кластерний підхід у поєднанні з ефективною політикою державно-приватного партнерства дозволяє підвищити ефективність взаємодії приватного сектора, держави, торговельних асоціацій, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі. Він може слугувати основою для конструктивного діалогу між урядом, бізнесом, ВНЗ, наукою та громадськими організаціями з метою виявлення проблем розвитку регіону, шляхів найбільш ефективної реалізації наявних інвестиційних можливостей і необхідних заходів державної політики.

Література:

1. Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI від 01.07.10 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

2. Трофимова О.М. К вопросу о формировании инновационных кластеров в региональной экономике / О.М. Трофимова // Вопросы управления [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/issue/2010/02/10/>

3. Формування технологічних кластерів як точок зростання економіки України: монографія / [Л.І. Федулова, Г.Л. Норд, Н.О. Руденко та ін.]; за ред. д-ра екон.наук, проф. Л.І. Федулової. – Миколаїв : Ліон, 2012. – 295 с.

4. Одотюк І. Сучасна інноваційна політика України: передумови, основні підходи та напрями реформування / І. Одотюк, О. Фашевська, С. Щегель // Вісн. НАН України. – 2012. – № 7. – С. 32–45

5. Федулова Л.І. Інноваційна політика: підручник [для студ.вищ. навч.закл.] / Л.І. Федулова, А.А. Мазаракі, Г.О. Андрощук. – К.: Київ.нац.торг.- екон.ун-т, 2012. – 604 с.

6. Чмир О.С. Державно-приватне партнерство у науково-технічній та інноваційній сфері: теоретичні засади і практичні проблеми впровадження в Україні / О.С. Чмир, Ю.Ф. Шкворець, І.Ю. Єгоров // Наука та інноваційний розвиток економіки та суспільства. – 2012. – № 3. – с. 98–109

Павліха Н.В.

Завідувач кафедри
міжнародних економічних відносин
та управління проектами,
д.е.н., професор
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

КЛАСТЕРНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Ключовими поняттями, що характеризують сучасний стан світового розвитку, є економічна глобалізація та міжнародна інтеграція, що на світовому рівні означає зростаючу економічну взаємозалежність країн і регіонів, переплетення їхніх господарських комплексів та економічних систем. Формами прояву цих процесів є: зростання міжнародної торгівлі та інвестицій, лібералізація та дерегуляція руху капіталу; небачена досі диверсифікація світових фінансових ринків і ринків технологій; загострення глобальної конкуренції; підвищення ролі інформаційних і комунікаційних технологій в економічному розвитку; інтеграція ринків та підвищення ролі інноваційної складової [1, с. 50].

Інтеграційні процеси є однією з провідних тенденцій сучасного світового цивілізаційного розвитку. Інтеграція як

формування пов'язаності окремих частин передбачає високий рівень політичного, економічного та соціального взаємовпливу цих частин між собою. У свою чергу міжнародна економічна інтеграція характеризується посиленням взаємозалежності між країнами, усуненням митних та інших бар'єрів. Найважливішими рисами міжнародної економічної інтеграції виступають: міждержавне регулювання соціально-економічних процесів; поступове формування єдиного регіонального (замість відособлених національних) господарського комплексу зі спільною структурою та інфраструктурою відтворення; усунення адміністративних і економічних бар'єрів, які перешкоджають вільному рухові у межах регіонального формування товарів, капіталів, технологій та робочої сили; зближення внутрішніх економічних умов суспільного відтворення у державах, які беруть участь в інтеграційних об'єднаннях [2].

В умовах міжнародної економічної інтеграції вирішальний вплив на темпи розвитку національних економік має застосування таких інтеграційних виробничих об'єднань, як партнерства, мережі, стратегічні альянси та їх найефективніші організаційні форми – кластери [3, с. 5], які є основою для більшості діючих національних інноваційних систем.

Кластер сьогодні розглядають як реальний соціально-економічний феномен, який має економічні параметри, географічну концентрацію та інноваційну спрямованість.

Світовий досвід показує, що формування та розвиток кластерів є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки, підвищення конкурентоспроможності регіонів та держави в цілому. Кластери являють собою комбінацію конкуренції та кооперації таким чином, що об'єднання в одних галузях допомагає успішно вести конкурентну

боротьбу в інших. За сучасного формування глобальної економічної системи на постіндустріальних засадах економічне зростання окремих країн та їх міжнародна конкурентоспроможність визначальною мірою обумовлюються наявністю потужного інноваційного потенціалу на основі використання кластерного підходу.

Кластери дуже поширені у багатьох країнах і галузях промисловості. Серед розвинених країн – це США, члени Європейського Союзу, Японія; у країнах, що розвиваються – це деякі держави Латинської Америки, Азії, Африки (Індія, Індонезія, Малайзія, Мексика, Нікарагуа, Гондурас, Ямайка, Болівія, Марокко, Мадагаскар). Серед прикладів – квітковий бізнес у Голландії; косметичний, продуктів харчування – у Франції; нафтохімічний – у Сінгапурі; годинниковий – у Швейцарії; хімічний, машинобудування – у Німеччині, біотехнологічний – у Швеції, телекомунікаційний у – Італії, аерокосмічний – у Іспанії [4, с. 9].

Економіка Фінляндії є повністю кластеризованою: створено 9 основних кластерів, з яких лісовий, інформаційний і телекомунікаційний забезпечують основний обсяг експорту та формують значну частину ВВП. Економіка Нідерландів «розбита» на 20 кластерів. У Данії функціонує 29 провідних кластерів, в яких бере участь 40% усіх фірм країни і які забезпечують 60% експорту [5, с. 294].

Яскравим прикладом кластера є «Силіконова долина», де середня заробітна плата фахівців становить 125 тис. дол. на рік, зайнято 2,5 млн. чоловік, венчурні вкладення становлять близько 70 млрд. дол. У штатах формуються комісії з ініціювання створення кластерів, аналітичну роботу ведуть наукові центри та університети. Комісія розподіляє частки учасників, допомагає переборювати різного роду труднощі. Первісний капітал виділяється штатом, потім залучаються кошти приватних компаній. Характерним для американських

кластерів є те, що вони беруть участь у глобальній конкуренції, а пріоритетними вважаються інноваційні підходи [6, с. 107].

Франція є взірцем застосування кластерної політики як змістовного інструменту промислової політики, тісно пов'язаного зі стратегією регіонального та інноваційного розвитку [7]. Австрія також має цінний досвід щодо застосування регіонально-кластерної стратегії в забезпеченні інноваційного розвитку. У австрійській моделі конкурентоспроможність регіону визначається не перевагами окремих компаній, а дедалі більшим рівнем інноваційності цілих галузей. Прикладом може бути Clusterland GmbH – організації з управління політикою на засадах приватно-державного партнерства, орієнтованої на технології та НДДКР, навчання та підвищення кваліфікації, маркетинг [8].

В Україні кластерна модель як ефективний інструмент економічного розвитку почала активну реалізацію в Хмельницькій області у 1998 р. із започаткуванням асоціації «Поділля Перший». Підприємства отримують пряму вигоду від участі у кластері, а саме: доступ до експертів; до інформації щодо різних аспектів діяльності (матеріальні ресурси, оптовики, стандарти, експортні вимоги тощо); до капіталовкладень для поліпшення продуктивності та конкурентоспроможності фірм; можливість спільних закупівель та продаж, що зменшує ціни на сировину; доступ до юридичних консультацій щодо реєстрації торговельних марок; можливість постійного контакту з подібними іноземними підприємствами малого та середнього бізнесу [9, с. 22].

Для держави загалом діяльність кластерів визначає масштаби й темпи розвитку наукомістких галузей економіки; місце країни в міжнародному поділі праці; можливість рівноправного економічного співробітництва з розвиненими

країнами; можливість збільшення притоку зарубіжного капіталу й експорту вітчизняної продукції.

Місце та значення кластера у міжнародній економічній діяльності визначається на засадах стратегії інноваційного розвитку; загального високопрофесійного трудового потенціалу; прискороного обміну інформацією, знаннями, ноу-хау; оптимального використання внутрішніх і зовнішніх інвестицій; інтеграції економічної і соціальної політики заради сприятливого ділового клімату для підприємництва і піднесення добробуту; зміцнення акцентів від централізованої до регіональної чи локальної економіки [10, с. 181].

Найважливішим показником діяльності кластерів є їх висока конкурентоспроможність на світовому ринку, на яку вони можуть впливати у трьох напрямках [11, с. 21].

Напрям 1. Кластери підвищують продуктивність фірм і галузей по обидва боки кордону за рахунок: ефективної спеціалізації / поділу праці; появи більше вимогливих споживачів; економії масштабу, наприклад, при покупці сировини або проведенні спільних маркетингових досліджень; доступу до технологій, постачальників, кваліфікованої робочої сили, інформації, бізнес-послуг та ін.; удосконалення логістичних ланцюжків, а також співробітництва й покращення кластера; поліпшення інфраструктури професійних, фінансових та інших послуг.

Напрям 2. Кластери створюють можливості для інноваційного й виробничого зростання через: створення каналів для ефективного співробітництва потенційно нових ресурсів для інновацій; забезпечення раннього визначення й прогнозування технологічних тенденцій; формування середовища, яке сприяє появі комбінацій раніше не існуючих кваліфікацій (здатностей); утворення сприятливих передумови для розподілу ризиків.

Напрям 3. Кластери стимулюють і полегшують формування нового бізнесу, що підтримує інновації та розширення кластера завдяки: використанні венчурного капіталу й розвитку компаній, що швидко зростають; зв'язку усередині кластера, який сприяє появі взаємодоповнюючих навичок, технологій, субсидій, що дає змогу брати участь у більших угодах, де індивідуальні компанії не конкурентоспроможні; підтримці появи нових учасників; зміцненні соціальних та інших неформальних зв'язків, що сприяють появі нових ідей і бізнесу; більшим інформаційним потокам всередині кластера.

Значення кластерної форми міжнародної економічної діяльності визначається на засадах [12, с. 30]: стратегії інноваційного розвитку; загального високопрофесійного трудового потенціалу; прискореного обміну інформацією, знаннями, ноу-хау; оптимального використання внутрішніх і зовнішніх інвестицій; інтеграції економічної і соціальної політики заради сприятливого ділового клімату для підприємництва і піднесення добробуту; зміщення акцентів від централізованої до регіональної чи локальної економіки.

Реалізація кластерної форми організації міжнародної економічної діяльності створює потенційні можливості економічного зростання держави. Загалом, всеохоплюючі процеси міжнародної економічної інтеграції та глобалізації, що характеризуються зростаючою економічною взаємозалежністю країн і регіонів, переплетенням їхніх господарських комплексів та економічних систем, чинять значний вплив на розвиток кластерів. Значення кластера в таких умовах визначається високою конкурентоспроможністю на світовому ринку, а також можливостями рівноправного економічного співробітництва з розвиненими країнами та збільшення притоку зарубіжного капіталу й експорту вітчизняної продукції. Створення та

розвиток кластерів в умовах міжнародної інтеграції є багатограним процесом, який спирається на світовий досвід різних країн світу.

В умовах міжнародної інтеграції та глобалізації економіки застосування кластерної моделі в Україні може виступати дієвим засобом пом'якшення наслідків економічної кризи, відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня економічного зростання конкурентоспроможності та нарощення стратегічного потенціалу регіонів.

Вважаємо, що концепція кластерів є досить перспективною для забезпечення інноваційного розвитку економіки України. Завдяки розробці та реалізації регіонально-кластерної стратегії активізується міжсекторна співпраця, активними учасниками якої виступають бізнес-структури, місцева влада та наука на засадах державно-приватного партнерства. Скорочення трансакційних витрат учасників, застосування масштабних підприємницьких проектів за рахунок участі в них членів кластера на засадах співфінансування, посилення інформаційних та інноваційних можливостей підприємств регіону сприяють більш активному здійсненні їх міжнародної економічної діяльності.

Література:

1. Філіпенко А.С. Світова економіка / А.С. Філіпченко, В.С. Будкін, О.І. Рогач. – К.: Либідь, 2007. – 582 с.
2. Федоренко В.Г. Політична економія: Підручник [Електронний ресурс] / В.Г.Федоренко, О.М. Діденко, М.М. Руженський. – Київ: Алерта, 2008. – 487 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/politekonomiya/politichna_ekonomiya_-_fedorenko_vg
3. Соколенко С.І. Кластер дає шанс / С.І. Соколенко // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 18. – С. 5.

4. Хасаєв Г.Р. Кластери – сучасні інструменти підвищення конкурентоспроможності регіону (через Партнерство до майбутнього). Частина 1,2 / Г.Р. Хасаєв, Ю.В. Міхєєв // Журнал «Компас промислової реструктуризації». – 2003. – №1 (№2). – С. 1–13.
5. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій / Відпов. ред. Ю.В. Кіндзерський. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. – 408 с.
6. Бондарчук Н.В. Функціонування кластерів: світовий та вітчизняний досвід / Н.В. Бондарчук // Економіка та держава. – 2010. – №9. – С. 107–109.
7. Design of cluster initiatives – An overview of policies and praxis in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-6122.pdf.
8. Передовий досвід розвитку кластерів (for the Programme Sustainable Economic Development and Employment Promotion (SEDEP) in the Ukraine) [Електронний ресурс]. – Київ, 2009. – Режим доступу: <http://eep.org.ua/files/Leading-experience-of-clusters-development.doc>.
9. Дудкіна К.А. Місце кластерної моделі в оцінці потенціалу країни на світовому ринку // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – К.: КНЕУ, 2002. – Вип. 6 (13). – С. 19–24.
10. Демченко В.В. Особливості формування транскордонних кластерів / В.В. Демченко // Регіон. економіка. – 2010. – №3. – С. 179–186.
11. Соколенко С.И. О кластеризации в странах ОЧЭС // Деловой вестник. – 2007. – № 12(163). – С. 21.
12. Войнаренко М.П. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М.П. Войнаренко // Економіст. – 2000. – №1. – С. 29–33.

Костромін Г.Т.

Голова Кіровоградського
обласного правління СЕУ,
член Правління СЕУ,

к.е.н., доцент Кіровоградського національного
технічного університету

КЛАСТЕРНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ, ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ

Перехід економіки до ринкових відносин, що здійснюється в Україні, вихід підприємств на товарні, фінансові, зовнішні ринки, зростаюча конкуренція висувають нові жорсткі вимоги до виробничого, фінансово-економічного та трудового потенціалу суб'єктів господарювання. Для ефективного функціонування економіки в ринкових умовах необхідно підвищувати рівень рентабельності підприємств, в цілому підвищувати конкурентоспроможність виробництва, його ефективність. Особливо це важливо у проведенні кластеризації, як важливого механізму істотного підвищення конкурентоздатності національної економіки за рахунок вдосконалення управління, планування і прогнозування, розширення доступу до інновацій, знань, «ноу-хау».

Разом з тим, в економіці України низький рівень виробництва, праці, маркетингу і збуту продукції, неконкурентоспроможність продукції внаслідок морального і фізичного зносу основного капіталу, високий рівень витрат матеріальних ресурсів, низький рівень рентабельності, скорочення попиту на продукцію вітчизняних підприємств в умовах жорсткої конкуренції з боку імпорту.

Як наслідок, в цілому по Україні недостатньо ефективна фінансова діяльність промислових підприємств, біля 40% підприємств збиткові. Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств достатньо низька і становила у 2012 р. 3,8%, збитки підприємств склали 47684 млн грн. Збитковість підприємств обмежує можливість інвестування частини прибутку в основні засоби, позбавляє можливості поповнення місцевих бюджетів. Ступінь зносу основних

засобів промислового виробництва сягає в різних галузях промисловості від 50 до 60% і більше.

Низький рівень інноваційної продукції, не розвинені ринки технологій, патентів і наукових досліджень не створює умов для прискореного освоєння випуску нових видів конкурентоспроможної продукції, а продукція, що випускається, має високу собівартість і не користується достатнім попитом на ринку товарів. В цілому по Україні, питома вага матеріальних витрат в структурі операційних витрат з реалізованої продукції в промисловості складала в середньому більше 60%, а в окремих галузях ще більше.

Все це серйозно стримує проведення кластерного розвитку економіки України, підвищення її конкурентоздатності, так як головним ланцюгом у процесі кластеризації є під-приємство, його технічна база та ефективна фінансова діяльність.

Тому, сучасна ситуація в Україні потребує вирішення таких кардинальних та взаємопов'язаних проблем, як вихід з кризи і перехід до ринкових форм та методів господарювання. На сучасному етапі розвитку економіки актуальним є дослідження шляхів трансформації суб'єктів господарювання з ціллю підвищення ефективності їх діяльності. Така транс-формація можлива в результаті реструктуризації підприємств та формування на цій основі їх інвестиційного потенціалу.

Проблеми реструктуризації підприємств знаходяться в полі зору як самих підприємств, органів державного управління, так і менеджменту через свою актуальність. Вони також стали предметом дослідження багатьох вчених.

Дослідженням проблеми реструктуризації підприємств та їх конкурентоспроможності займалися відомі економісти: М. Портер, А. Томсон, Л. Бєлих, А. Юданов, Р. Фатхудинов, О. Терещенко, К. Лєміш, Е. Андрієвська, О. Амоша та

інші. Разом з тим, у вчених і практиків немає єдиного підходу до механізму проведення її на підприємстві.

Тому, метою статті є з'ясування сутності поняття «реструктуризація», дослідження та опрацювання заходів щодо проведення реструктуризації як необхідної умови кластерного розвитку підприємства, створення необхідних умов для підвищення ефективності функціонування підприємств, їх конкурентоспроможності та життєдіяльності.

Сучасний стан і шляхи підвищення ефективності функціонування промислових підприємств у статті розглядаються під кутом зору проведення реструктуризації як перспективного напрямку сталого розвитку підприємства, формування для цього сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища.

Сама суть реструктуризації та її необхідності для підприємств та організацій полягає у тому, що протягом всього свого існування вони відчують вплив зовнішніх та внутрішніх факторів. Тобто, існують певні фактори, які впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства та стимулюють необхідність проведення реструктуризації. До внутрішніх факторів відносяться:

- організаційні;
- технічні;
- фінансово-економічні;
- соціальні;
- корпоративні та інші.

До зовнішніх факторів, що стимулюють необхідність проведення реструктуризації підприємства належать:

- законодавство;
- економічна політика держави;
- рівень лібералізації економіки;
- конкурентне середовище;
- фінансово-кредитна політика держави;

- інвестиційна політика держави;
- глобалізація економіки;
- тенденції у зовнішньоекономічних зв'язках;
- кооперація та ряд інших.

При цьому вплив зовнішніх факторів є більш суттєвим і носить динамічний характер. Навіть бездіяльність через певний час призведе до того, що зміниться зовнішнє середовище і виникне необхідність змінювати поведінку на ринку, використовувати інші методи та способи, а також засоби для досягнення позитивного результату.

Реструктуризація підприємств передбачає комплексність змін сфер функціонування підприємства. Зокрема,

- вона пов'язана зі змінами форми власності;
- призводить до зміни форм і методів управління виробництвом;
- призводить до зміни виробничо-технологічної структури;
- забезпечує адаптацію та виживання підприємства;
- сприяє досягненню фінансово-економічних успіхів;
- призводить до зміни відносин з контрагентами і державою.

Для того, щоб всебічно розглядати шляхи підвищення ефективності реструктуризації підприємств необхідно, перш за все, уточнити сутність поняття «реструктуризації підприємств», розглянути можливі шляхи її проведення на підприємствах.

Як відомо, термін «реструктуризація» в перекладі з англійської мови означає «зміну, перебудову структури чого-небудь».

У Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» подається таке визначення: «Реструктуризація підприємства – здійснення

організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію під-приємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів».

На практиці, як правило, реструктуризація підприємств розглядається та здійснюється за наступними напрямками:

- приватизація підприємств та перетворення їх у відкриті акціонерні товариства;
- розділення зі створенням нових юридичних осіб;
- ліквідація у зв'язку з укрупненням;
- передача об'єктів соціальної сфери у комунальну власність;
- скорочення чисельності працівників та ін.

Разом з тим, господарська практика показує, що такий спрощений підхід до проведення реструктуризації підприємств не приводить до бажаних результатів.

В процесі вибору форм і методів реструктуризації підприємства важливо враховувати всі фактори, що впливають на цей процес і, перш за все, аналіз зовнішнього середовища, в тому числі прямий і непрямий його вплив на підприємство, ринкову ситуацію, а також забезпечити ефективне управління всім комплексом проблем, що формують стратегію конкурентоспроможності підприємства. Вона повинна сприяти фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, в цілому підвищення

ефективності виробництва. Тому, на наш погляд, вона повинна проводитись в два етапи: оперативна і стратегічна реструктуризація.

У ході оперативної реструктуризації вирішуються дві основні задачі: забезпечення ліквідності та значне покращення результатів діяльності підприємства. Тобто, оперативна реструктуризація покликана для внесення швидких коректив до діяльності підприємства. Вона може виступати певним способом як вихід з кризового стану, так і його запобігання. Вважається, що тривалість оперативної реструктуризації не повинна перевищувати 1–2 роки. Адже інакше ті зміни, які вона повинна перенести, не будуть мати швидкого впливу у необхідний момент.

Частіш за все оперативна реструктуризація має на меті виведення неліквідного підприємства до рівня ліквідності. В такій ситуації вона потребує певного комплексу заходів, серед яких виділяють наступні:

- оперативне зниження дебіторської заборгованості;
- зменшення запасів оборотних фондів шляхом виявлення і реалізації надлишкових запасів;
- відмова від часткової власності іншими підприємствами та організаціями після попереднього аналізу їх ефективності;
- зменшення основних фондів шляхом виявлення і реалізації (ліквідації) надлишкового обладнання, транспортних засобів та іншого;
- точна оцінка та припинення всіх інвестицій, крім життєво необхідних для підприємства і обґрунтованих з позиції розвитку ринку.

Оперативна реструктуризація направлена на перебудову технологічних систем, управління витратами шляхом підвищення ефективності використання виробничих ресурсів, вдосконалення організаційної та управлінської

структури підприємства. Оперативна реструктуризація включає в себе реактивні та стратегічні заходи. Реактивні заходи представляють собою реакцію підприємства на зміну макроекономічного середовища, на економічний спад. Вони напряму пов'язані з намаганням скоротити витрати виробництва та вижити у складному та швидкозмінному середовищі при максимальному використанні вже наявного виробничого і управлінського потенціалу та мінімальних інвестицій.

Стратегічна реструктуризація має на меті забезпечити зростання вартості підприємства у довгостроковому періоді шляхом вкладення інвестицій. Для виконання цих завдань необхідна мобілізація всіх внутрішніх резервів підприємства, активна цілеспрямована постійна робота керівників всіх рівнів, жорсткий контроль за повнотою та своєчасністю виконання запланованих заходів.

Стратегічна реструктуризація полягає у проведенні наступних заходів:

- вкладення інвестицій;
- економія витрат, пов'язаних з операційною діяльністю, яка виникає за рахунок росту масштабів виробництва в менеджменті, маркетингу, розподілі та збуті;
- економія фінансів, що включає більш низькі транзакційні витрати на проведені операції;
- більш ефективне управління;
- закріплення міцних позицій на ринку шляхом боротьби з конкуренцією (виникають проблеми з антимонопольним господарством).

Стратегічні заходи пов'язані з розробкою нових стратегій бізнесу, що вимагають впровадження нових виробничих, управлінських та маркетингових технологій. Стратегічна реструктуризація вимагає значних інвестицій

для модернізації виробничої та управлінської структури підприємства і розвитку ринкової орієнтації.

Чинне українське законодавство передбачає можливість використання реструктуризації як ефективного засобу відновлення платоспроможності підприємства. Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» дається таке визначення терміну реструктуризації підприємства – це здійснення комплексу організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, виробничо-технічних заходів, що направлені на реорганізацію підприємств, зміну форм власності, системи управління, організаційно-правової форми, для фінансового оздоровлення підприємства, збільшення об'ємів випуску продукції, підвищення ефективності виробництва та задоволення вимог кредиторів.

Основними напрямками організаційно-економічної роботи на промислових підприємствах для підвищення ефективності їх функціонування повинно стати:

- впровадження ефективних методів менеджменту;
- припинення виробництва застарілої продукції, реалізація не використовуваних основних фондів і земельних ділянок, на яких вони розташовані;
- виділення зі складу великих підприємств самостійних підприємств та ліквідація безперспективних виробництв;
- перебудова структури виробництва за принципом формування центрів прибутку;
- розробка, сертифікація, розширення випуску конкурентоспроможної продукції і реалізація її на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- участь у регіональному і міжрегіональному поділі праці, розвиток регіональної і міжрегіональної кооперації;
- організація виробництва й постачання комплектного устаткування «під ключ» з наступним сервісним

обслуговуванням, навчанням кадрів, передачею технологічної документації;

- розвиток мережі каналів товароруку, у тому числі дилерських представництв за кордоном для прискорення реалізації, більш повного обліку умов експлуатації машинобудівної продукції та її післяпродажного обслуговування;

- відродження науково-технічної і дослідно-експериментальної бази, що реалізує інноваційні проекти з гарантованим економічним ефектом і оплатою в залежності від обсягу продажу чи прибутку в замовника;

- зняття важкого тягаря утримання соціальної сфери промисловим підприємствам з передачею її на баланс міста (району), в якому вони розташовані.

Значне місце в цьому процесі займає ефективне формування сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища.

Для створення інвестиційної привабливості підприємств і економіки України в цілому необхідна:

- чітка та злагоджена перебудова інвестиційної політики держави та законодавства країни в цілому. Іноземним інвесторам необхідний юридичний і правовий захист своїх коштів та об'єктів інвестування, надання економічних гарантій від Уряду. Наявність великої кількості законодавчих актів і постанов, які суперечать один одному призводять до плутанини під час вирішення спірних питань, тобто треба сформувати стійке та передбачуване правове поле.

- потрібно надати правовий фінансовий захист таким фінансовим процесам як кредитування та страхування ризиків, переглянути податкову систему, в пріоритетних галузях економіки надавати пільги на початкових етапах діяльності підприємства для його подальшого розвитку.

- однією з найважливіших перешкод є мораторій на продаж землі та відсутність права власності на землю об'єктів інвестування.

- на сьогоднішній день не вирішеним залишається питання щодо рейдерських захватів підприємств, що є звичним для України та дивним для Європи та світу. За таких умов, іноземний капітал, як правило, інвестують в короткострокові та дуже рентабельні проекти, а від довгострокових відмовляються. Така позиція інвесторів зрозуміла, адже завдяки політичній та економічній кризі, в якій Україна знаходиться протягом довгого періоду, важко визначити основний напрямок діяльності підприємства та передбачити, що буде в країні через 3–5 років.

- необхідно також стабілізувати політичну ситуацію в країні, знизити рівень корупції, лібералізувати та дерегулювати підприємництво, сприяти розвитку фондового ринку, сформувати інвестиційні стимули, скоротити правила та інструкції стосовно ліцензування, оподаткування і репатріації прибутків. В цілому, для створення інвестиційно привабливого середовища, Україні потрібно проводити всі необхідні реформи якнайшвидше.

Керівникам промислових підприємств всіх форм власності сумісно з органами державного управління і місцевого самоврядування необхідно активніше проводити роботу по реструктуризації підприємств, в першу чергу збиткових, і, перш за все, оперативної її реструктуризації, що направлена на виявлення і залучення всіх резервів виробництва, підвищення ефективності праці підприємств, виведення їх на рівень рентабельності. Цю роботу необхідно провести на протязі найближчих 1–2 років. Це дозволить зробити ці підприємства інвестиційно привабливими, і в процесі стратегічної реструктуризації забезпечити

надходження інвестицій в подальшому розвитку підприємства.

Інвестиційно-інноваційне відновлення виробництва повинно бути направлено на створення нових видів продукції і технологічних процесів, подальших ступенів обробки продукції, модернізації основних виробничих фондів і підвищення якості виробництва, що є основним шляхом ефективного освоєння науково-технічного прогресу за наявності великого виробничого апарату. Тим самим національне багатство буде більш послідовно використовуватись для швидкого розвитку продуктивних сил, для прискореного освоєння сучасних технологічних процесів.

Іноземні інвестори набагато краще та ефективніше взаємодіють з підприємствами, а ніж це робить держава. Приватний власник намагається підвищити виробничі потужності за рахунок впровадження новітніх технологій, що призводить до зростання прибутку, а як наслідок підвищення заробітної плати та покращення соціального захисту працівників.

Як показує практика, реалізація концепції реструктуризації дає стійкі позитивні короткострокові та довгострокові зміни в діяльності підприємств, в результаті яких відбувається оптимізація основних виробничих процесів на підприємстві. Це створює і необхідні передумови для кластерного розвитку економіки України, підвищення її конкурентноздатності. Разом з тим такі перевтілення не можуть не позначитися на трудових колективах реструктуризованих підприємств, оскільки вносять у їх діяльність певні зміни, щодо складу, чисельності, мотивації, нормування та оплати праці.

Однією з причин недостатньо ефективної реструктуризації підприємства є недостатнє наукове та

методичне вирішення проблем реструктуризації підприємств в Україні. Для виправлення даної ситуації необхідно:

- визначити особливості реструктуризації підприємств в умовах формування ринкового середовища. Необхідно адекватно уявляти середовище, в якому виникає, виконується та завершується проект реструктуризації. Його життєздатність в більшій мірі залежить від того, наскільки точним є зображення навколишнього середовища з позиції його взаємодії з проектом. Виникає потреба науково обґрунтувати особливості реструктуризації підприємств саме в умовах трансформації суспільства;

- визначити методичні підходи для оцінки ефективності самої реструктуризації та управлінських дій у відношенні її здійснення. Треба запам'ятати, що реструктуризація сама по собі як модний зараз процес не потрібна. Вона повинна мати чітко визначену мету, досягнення якої слід оцінювати на окремих етапах і в цілому;

- розглянути наукову проблему відносно визначення проектів реструктуризації підприємств. Єдиного шляху реструктуризації не існує. На різних підприємствах в залежності від різних обставин цей процес відбувається по-різному. Необхідно виявити, які конкретно фактори визначають той чи інший шлях реструктуризації, які методи відповідають кожному шляху, які мають бути управлінські дії відносно управління цим процесом, тобто науково обґрунтувати доцільність тих чи інших моделей реструктуризації підприємств.

Інтенсивний промисловий розвиток у сфері високотехнологічних виробництв стає більш результативним у формі кластерів, коли навколо одного напряму концентруються інвестицій, бізнес, наука, освіта і промисловість. Включення українських кластерів у глобальні

ланцюжки створення додаткової вартості дозволить суттєво підняти рівень вітчизняної технологічної бази, підвищити швидкість та якість економічного зростання.

Успішні кластери пропагують інтенсивну конкуренцію, одночасно із співпрацею сприяють розвитку малих і середніх підприємств. Вони збільшують продуктивність праці, залучають інвестиції, пропагують дослідження, посилюють виробничу базу і створюють необхідну соціальну інфраструктуру.

Тільки комплексний, системний підхід до проведення процесу реструктуризації дозволить прискорити підвищення конкурентоспроможності продукції, покращити інвестиційну привабливість підприємств і на цій основі, поряд з іншими заходами, підвищити ефективність функціонування підприємств, використання реструктуризації як необхідної умови кластерного розвитку економіки України, підвищення її конкурентоздатності.

Література:

1. Андрієвська Є.В. Поняття та сутність процесу реструктуризації промислових підприємств // Вісник соціально-економічних досліджень, № 39, 2010.
2. Бєлих Л.П., Федотова М.А. Реструктуризация предприятий. – Москва «ЮНИТИ», 2001.
3. Вятрович О. Реструктуризація як важливий спосіб забезпечення життєдіяльності підприємств // Економіст, № 7, липень 2011.
4. Костромін Г.Т. Інвестиційна привабливість регіону: шляхи вирішення. Матеріали IV з'їзду Спілки економістів України та

Міжнародної науково-практичної конференції «Інвестиційно-інноваційний розвиток регіону». – Київ, 2010.

5. Костромін Г.Т. Реструктуризація підприємств як необхідна умова забезпечення їх інвестиційної привабливості, життєдіяльності та конкурентоспроможності. – Наукові праці КНТУ. Економічні науки. Вип. 22, ч. I. – Кіровоград, 2012.

6. Леміш К.М. Основи формування механізму реструктуризації промислових підприємств // Економіка і регіон, № 25–02, 2010.

7. Соколенко С.І. Розвиток економіки регіонів на основі інноваційних кластерів. Матеріали IV з'їзду Співки економістів України та Міжнародної науково-практичної конференції «Інвестиційно-інноваційний розвиток регіону». – Київ, 2010.

8. Терещенко О.О. Фінансові домінанти реструктуризації підприємств // Фінанси України, № 4, 2009.

9. Четчикова Я.С. Управление проектами реструктуризации предприятий. Наукові праці. – ДонНТУ, Донецьк, 2002.

10. Про відновлення платоспроможності або визнання підприємства банкрутом. Закон України від 14.05.1992 № 2343-III.

11. Статистичний щорічник України за 2012 рік.

Басанцов І. В.

Голова Сумського обласного правління СЕУ,
член Правління СЕУ, д.е.н., професор кафедри
Сумського державного університету

Зубарева О.О.

заступник Голови
Сумського обласного правління СЕУ, к.т.н.

**КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР,
ЩО СПРІЯЄ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ**

Постановка проблеми. Актуальність створення конкурентоспроможних економічних кластерів в Україні визначається закономірностями глобалізації економіки, які обумовлюють як формування нових економічних зв'язків, так і визначення статусу кожної держави, регіону та окремого під-приємства в структурі світової економіки. Тому проблема підвищення конкурентоспроможності України в цілому а також її окремих регіонів за рахунок побудови економічних кластерів, є досить актуальною як з погляду теорії, так і практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем, що досліджуються у статті, займався багато видатних зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів, серед яких слід відмітити основоположника кластерного підходу М. Портера. Внесок у розробку даної тематики зробили також закордонні економісти: А. Деман, П. Крутман, С. Ро-зенфельд, М. Фельдман, Д. Якобе, Л. Янг та багато інших.

Розвиток теорії кластерів тісно пов'язаний із такою областю досліджень, як теорія розміщення виробництва, якою займалися А. Вебер, Б. Зимін, А. Леш, Г. Мюрдаль, Т. Палан-дер, Є. Робінсон, Х. Ричардсон та інші.

Обґрунтуванню ролі ринкових методів і інструментів у процесі кластеризації економіки присвячені роботи вітчизняних учених: В. Геєця, Б. Губського, С. Кримського, С. Соколенко, В. Базилевича, І. Бураковського, М. Войнаренко М. Яроша та інших.

Але незважаючи на наявність великої кількості досліджень кластерів закордонними та вітчизняними авторами, аспекти їх створення, функціонування та розвитку досі залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, це

стосується процесу розробки і реалізації кластерної стратегії; формування і здійснення кластерної політики, а також визначення основних тенденцій державного регулювання кластера як економічної системи. Отже, подальшого аналізу та дослідження потребує питання стосовно перспективи функціонування кластерів в Україні та вдосконалення системного підходу до визначення основних тенденцій державного регулювання у цій сфері як на національному, так й на регіональному та місцевому рівнях, що і визначає наукову новизну даної статті.

Постановка завдання. Кластер – це група географічно близьких взаємопов'язаних компаній і асоційованих інститутів у певній сфері діяльності, що характеризуються спільністю та взаємодоповненням один одного []. Вони звичай формуються в тих географічних зонах, де комунікації, логістика та людські ресурси є легко доступними.

За своєю економічною природою регіональний економічний кластер – це найважливіша структурна ланка регіональної економіки, яка являє собою сукупність взаємозалежних елементів, що класифікуються за наступними ознаками: галузева приналежність; розмір і число залученого населення; способи використання накопиченого знання; виробничий, фінансовий і ринковий потенціал; результати діяльності; структурна визначеність всередині кластера; тип ринкової поведінки. Застосування даної класифікації дозволяє зрозуміти природу, місце, роль, а також специфіку сформованих економічних кластерів у регіоні, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності останніх у порівнянні з іншими суб'єктами господарювання національної економіки.

Головними перевагами застосування кластеризації є:

- можливість підвищення конкурентоспроможності національних підприємств на світовому ринку за рахунок

зростання рівня продуктивності галузей та окремих підприємств на основі ефективної спеціалізації та спрощення доступу до передових технологій;

- створення можливостей для розвитку інноваційної складової економіки за рахунок забезпечення мобілізації ресурсів в сфері інновацій, сприяння знаходженню нових оптимальних форм їх взаємодії та диверсифікації ризиків;

- покращення можливостей поєднання фінансових ресурсів учасників кластерних об'єднань та забезпечення широкого доступу до інформаційних ресурсів тощо.

Вищезазначене обумовило мету даної статті – це аналіз проблем та перспектив функціонування кластерів в Україні як фактору підвищення економічного розвитку регіонів. Для цього застосовувалися наступні методи: логічного узагальнення і діалектичний – для виявлення основних проблем розвитку кластерів у вітчизняній практиці; абстрактно-логічний – при формулюванні висновків і надання пропозицій.

Для досягнення поставленої мети в роботі розглядаються три взаємопов'язаних напрямки досліджень:

1. Аналіз питань розробки та реалізації кластерної стратегії.

2. Дослідження аспектів формування і здійснення кластерної політики держави.

3. Визначення основних тенденцій державного регулювання кластера як економічної системи.

Викладення основного матеріалу. В умовах реалізації засад стратегії інноваційного розвитку України і підвищення її конкурентоспроможності, створення ефективних кластерних економічних моделей повинно відігравати важливу роль. Підтвердженням цього є розробка проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення кластерів в Україні», в якій зазначено,

що: «Найважливішим показником діяльності кластерів є їх висока конкурентоспроможність на світовому ринку. Тому кластерний розвиток країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки» [1]. Зарубіжна практика кластерного розвитку територій підтверджує, що вони є досить ефективним інструментом, який дає можливість підприємствам подолати внутрішні і зовнішні обмеження шляхом об'єднання зусиль і ресурсів із іншими фірмами та науково-дослідними установами, а також органами державного управління з метою створення і просування спільного кінцевого продукту.

Слід відмітити, що важливість питання створення економічних кластерних моделей зазначена також у низці інших державних нормативно-правових актів, а саме:

1. Законі України «Про інноваційну діяльність» [1].
2. Постанові Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 р. №549 «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [1].
3. Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [1].
4. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010–2014 роки [1] тощо.

Важливо зазначити, що незважаючи на необхідність і доцільність створення кластерів (про що йдеться у ряді фундаментальних документів загальнодержавного значення), досі не створено дієвої нормативно-правової бази формування та функціонування територіальних кластерів в Україні, і як наслідок – не розроблено механізми методичної, інформаційно-консультаційної та освітньої підтримки розвитку кластерів; відсутня координація дій щодо реалізації кластерних ініціатив з боку органів влади та бізнес-структур.

На жаль, органи управління регіонального рівня залишаються пасивними у цій сфері діяльності, більшість створених кластерів засновано без реальної участі місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, хоча існують і позитивні приклади. Так, Львівська міська рада у 2008 р. розпочала роботу над розробкою стратегії конкурентоспроможності міста, результатом якої стало формування у 2010 р. Львівського кластера ІТ та бізнес-послуг, створеного як асоціацію провідних компаній у галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та аутсорсингу бізнес-процесів, які спільно взяли на себе ініціативу з проведення системних змін у бізнес-середовищі міста. При цьому визначено як потрійну стратегічну мету – перетворити місто в один з конкурентоспроможних центрів бізнес-послуг в Центрально-Східній Європі; сприяти розвитку бізнес еко-системи для кластера у м. Львів; створити у місті сучасний конкурентоздатний R&D-центр міжнародного рівня; Тактичними цілями є: забезпечення доступу компаніям кластера до висококваліфікованого людського капіталу, а молодим фахівцям – до навчальних можливостей; побудова ефективної системи взаємодії інституцій освіти та компаній у сфері ІКТ; розширення доступу до фінансових ресурсів учасників інноваційних проектів тощо.

Аналіз питань розробки та реалізації кластерної стратегії. Формування кластерів має здійснюватися на основі об'єктивних конкурентних переваг регіону з урахуванням їх можливих змін у перспективі. Кластер як елемент стратегії розвитку регіону повинен враховувати та не суперечити загальній стратегічній лінії розвитку певної території (регіону).

На нашу думку, застосування кластерної стратегії надасть регіону значні переваги та відкриє нові перспективи.

Очевидним позитивним моментом при цьому є можливість бізнесу, владі та навчально-освітніх закладів спільно працювати над зміцненням регіональної економіки. Крім того, світовий і поки що невеликий український досвід застосування кластерів демонструють наступні переваги виробничих систем на основі кластерної моделі:

- завдяки використанню у кластері підприємств різного розміру та різних форм власності забезпечується поєднання спеціалізації виробництва з одного боку та його гнучкості з іншого;

- завдяки застосуванню ефекту масштабованості кластери дозволять нарощувати обсяги виробництва і надання послуг, при цьому зменшуючи витрати на виготовлення одиниці продукції;

- кластерна організація виробництва дозволить забезпечити більш широке використання інноваційних технологій;

- взаємодія підприємств в межах кластерів дозволяє посилювати процеси спеціалізації і розподілу праці; розширювати потоки ідей та використовувати інноваційний потенціал більшої кількості працівників інтелектуальної сфери;

- розширення обсягів виробництва дозволяє створювати нові робочі місця та посилювати соціальну відповідальність бізнесу;

- спрямованість багатьох підприємств на виробництво одного виду продукту та надання одного виду послуг дозволяє ефективніше використовувати місцеві природні ресурси.

Питання формування і здійснення кластерної політики держави. Кластерний розвиток як чинник активізації регіонального економічного розвитку є характерною ознакою сучасного стану управління

економічними процесами в адміністративно-територіальних формуваннях. Світовий досвід кластеризації економіки показав, що вона має суттєвий вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності в країні.

Основною метою реалізації кластерної політики є забезпечення високих темпів економічного росту та диверсифікованості економіки за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємств, постачальників обладнання, комплектуючих, спеціалізованих виробничих та сервісних послуг, науково-дослідних і освітніх організацій, що утворюють територіально-виробничі кластери.

На нашу думку, до найважливіших напрямів розвитку державної регіональної кластерної політики слід віднести:

- моніторинг ситуації в процесі формування кластерів на територіальному рівні, у тому числі виявлення оптимальної структури кластера, територіальної локалізації його окремих ланок, проведення аналітичних досліджень перспектив розвитку кластера а також його конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, оцінка впливу кластера на соціальну сферу;

- формування комунікаційних площадок для потенційних учасників територіальних кластерів, сприяння обміну досвідом між регіонами при формуванні кластерної політики;

- консолідація учасників кластера, реалізація програм сприяння виходу підприємств кластера на зовнішні ринки, проведення спільних маркетингових досліджень та рекламних заходів, реалізація освітньої політики, погодженої з основними представниками майбутнього кластера, забезпечення можливості успішної взаємодії підприємств з освітніми установами;

- підготовку необхідної нормативно-правової бази та створення інформаційно-комунікаційної інфраструктури для розвитку територіальних виробничих кластерів.

У сучасній ринковій ситуації виявлення конкурентоспроможних галузей, у яких доцільно буде сформувати економічні кластери, базується на об'єктивних показниках оцінки економічної та соціальної ефективності реалізованої промислової політики. Для цього можна використовувати такі показники як частка ВРП (валового регіонального продукту) у загальному ВВП країни; темпи середньорічного приросту ВРП; середньорічні темпи росту валової доданої вартості, які характеризують інноваційну орієнтованість галузі тощо.

Визначення основних тенденцій державного регулювання кластера як економічної системи. Досвід застосування кластерних моделей розвитку територій в різних економічно розвинених країнах довів необхідність активної участі в процесі кластеризації економіки державних та місцевих органів влади. Ці держави, в особі органів державної влади (ОДВ), здійснюють усіляку підтримку кластерних утворень, у т. ч. і фінансову.

На ОДВ, як правило, покладаються функції нормативно-правового регулювання створення та функціонування кластерних мереж, а також фінансово-економічної та інформаційної підтримки їх діяльності. Фінансова підтримка кластерних утворень може здійснюватися і за рахунок коштів державного бюджету через різного роду дотації, субвенції та ін., а також місцеві бюджети шляхом створення комунальних спеціалізованих небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ. Венчурні фонди інвестування інноваційно-технологічних кластерів створюються, як правило, при державній підтримці, але за кошти приватних інвесторів. Кошти цих

фондів спрямовуються на підтримку саме інноваційної складової функціонування кластерів.

В Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 р., яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 липня 2008 р. № 947-р, комплексною проблемою національної економіки України визначено низькі темпи підвищення конкурентоспроможності промисловості, ефективності виробництва та інноваційного розвитку. При цьому, недостатня конкурентоспроможність промисловості визначена однією з основних загроз національній безпеці країни.

Оптимальний варіант розв'язання цієї проблеми полягає у системній реалізації державної промислової політики, використанні ресурсів держави, окремих регіонів і приватного бізнесу з метою запровадження інноваційно-інвестиційного розвитку промисловості [].

Ми вважаємо, що для систематизації процесів кластеризації регіональної економіки України, перш за все, потрібно запровадити Концепцію кластерної політики, яка крім цілей, завдань, пріоритетів і напрямків, передбачала би впровадження пілотних проектів з реалізації заходів кластерної політики на регіональному та муніципальному рівнях. У зв'язку з цим, необхідно на центральному рівні сформувавши програму пілотних кластерів, до якої увійшов би перелік територіальних кластерів (на конкурсних засадах), які є найважливішими для держави, а також комплекс відповідних заходів щодо державної підтримки кластеризації економіки, серед яких можна виділити наступні:

- надання субвенцій місцевим бюджетам (за умови фінансування кластерів із обласних бюджетів), встановлення деяких податкових пільг (з урахуванням оцінки виробничого та інноваційного потенціалу територіальних кластерів);

- стимулювання участі великих підприємств у складі кластерів.

При цьому фінансовий механізм державної підтримки реалізації широкого спектру кластерних проєктів має бути достатньо гнучким та здійснюватись за декількома напрямками, наприклад:

- розвиток транспортної, енергетичної, інженерної інфраструктури;

- розвиток житлової та соціальної інфраструктури, включаючи матеріально-технічну базу охорони здоров'я, культури і спорту;

- розвиток інноваційної та освітньої інфраструктури;

- виконання робіт і проєктів у сфері досліджень і розробок;

- здійснення інноваційної діяльності;

- підготовка та підвищення кваліфікації кадрів;

- реалізація інших заходів для підвищення конкурентоспроможності не лише організацій-учасників кластера, а й території базування кластера, а також підвищення якості життя територіальних громад.

Зазначимо, що участь держави в кластеризації регіональної економіки не повинна обмежуватись лише фінансовою допомогою. Місцеві органи влади в межах своєї компетенції також можуть укладати угоди з органами управління кластером щодо реалізації спільних проєктів інноваційно-інвестиційної діяльності, включаючи заходи з підтримки дослідницьких робіт, комерціалізації технологій, розвитку інноваційної інфраструктури, сприяння виходу учасників кластера на міжрегіональні та зовнішні ринки, залучення іноземних інвесторів, розробки і реалізації програм перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів за певними галузями тощо.

Висновки:

Поглиблення економічної співпраці нашої країни із Європейським Союзом об'єктивно стимулює розвиток державних програм по втіленню кластерних ініціатив, оскільки взаємодія підприємств в межах кластерів є одним із дієвих способів підвищення конкурентоспроможності продукції, підприємств та регіонів. За умови запровадження зони вільної торгівлі з ЄС кластерам, порівняно з окремими економічними суб'єктами, буде легше витримати тиск європейського конкурентного середовища. Сьогодні Україна суттєво відстає від загальноєвропейської тенденції розвитку кластерів, адже всі країни ЄС в тій чи іншій формі реалізують кластерну політику, впроваджуючи програми кластеризації національної економіки.

Вважаємо, що створення та розвиток системи економічних кластерів в Україні позитивно вплине на:

- зростання продуктивності та інноваційної активності підприємств, що входять до кластера;
- підвищення інтенсивності розвитку малого і середнього бізнесу та активізації залучення інвестицій;
- забезпечення прискореного соціально-економічного розвитку регіонів, що в кінцевому результаті дозволить збільшити кількість робочих місць, заробітну плату та надходження до бюджетів усіх рівнів;
- підвищення фінансової стійкості та конкурентоспроможності економіки регіонів.

Отже, проведені дослідження свідчать, що в сучасний період постіндустріального розвитку мережеві форми, серед яких провідне місце мають зайняти територіальні кластери,

повинні відіграти важливу роль в підвищенні конкурентоспроможності регіональної економіки України.

Література:

1. Портер Майкл Э. Конкуренция: Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005 – 608 с.

2. Проект Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення кластерів в Україні» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://biznes.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=499&Itemid=33.

3. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 р. №549 «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/549-96-п>.

5. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.

6. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010–2014 роки [Електронний ресурс] / Комітет з економічних реформ при Президентіві України. – Режим доступу: www.president.gov.ua.

7. Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 липня 2008 р. №947-р // Офіційний вісник України. – 2008. – №53. – С. 59.

Павлов В.І.
віце-президент Спілки економістів України,
д.е.н., професор

Пивоварчук Л.В.
Національний університет
водного господарства та природокористування,
м. Рівне, асистент

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Актуальність проблеми. У сучасних умовах від формування людського потенціалу та виявлення пріоритетних напрямків його розвитку, залежить успішність розвитку економіки країни в цілому. На даному етапі розвитку заходи державної політики щодо сприяння розвитку людського потенціалу потребують розробки та обґрунтування. Людський розвиток – це примноження не тільки доходу людей, але й їх здоров'я, освіти, збереження навколишнього середовища, забезпечення свободи дій і слова, а також формування інших умов соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженням проблем встановлення державних соціальних стандартів займаються такі вчені: Андреев В.С., Андріїв В.М., Безтелесна Л.І., Болотіна Н.Б., Геець В.М., Гнибіденко І., Грішнова О.А., Дієсперов В., Зайкін А.Д., Захаров М.Л., Куліков Г., Лібанова Е., Савченко Н., Холод Н., Шаповал М., Шумило М. М., Щербина В. І., та інші. Незважаючи на значну кількість публікацій з питань соціальних стандартів, чимало

проблем залишаються відкритими, а деякі потребують уточнення та певної деталізації. Крім того, законодавства України щодо соціального забезпечення потребує глибокого вивчення та аналізу концептуальних основ. Вважаємо що необхідно приділити увагу узагальненню підходів щодо застосування соціальних стандартів та соціальних нормативів та визначення основних напрямів удосконалення механізму їх регулювання за результатами аналізу оцінки рівня життя населення України.

Мета роботи полягає у вивченні основних проблем в сфері державних соціальних стандартів та гарантій для забезпеченні гідного рівня життя населення України, що служить основою розвитку людського потенціалу.

Викладення основного матеріалу дослідження. За даними Організації Об'єднаних Націй, Україна в 2010 р. посіла 77-ме місце з-поміж 177 країн світу за рівнем добробуту її громадян та 85-те місце – за рівнем прибутку громадян [1]. Показники моніторингу бідності свідчать про те, що Україна належить до країн зі стабільно високим рівнем бідності, а отже з низьким рівнем людського розвитку.

Визначено, що рівень бідності – питома вага сімей (домогосподарств), у яких рівень споживання (доходів) на одну особу є нижчим від визначеної межі бідності. Взагалі, бідність – це неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. В Україні вона має специфічні особливості свого прояву, а саме: низький рівень життя населення; надмірне соціальне та майнове розшарування; розповсюдженість бідності серед працюючого населення; висока питома вага людей, що вважають себе бідними [2]. За підрахунками близько 78% всіх бідних становлять сім'ї, де один із дорослих працює.

Бідність – це комплексна проблема, оптимальним варіантом розв'язання цієї проблеми є поєднання активної соціальної політики, спрямованої на відновлення і зростання зайнятості та створення умов для гідної праці, з ефективною підтримкою найуразливіших верств населення [4]. Основними чинниками бідності в Україні є низький рівень заробітної плати, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги внаслідок неефективної системи її надання, а також високий рівень безробіття.

Про офіційне визнання актуальності та гостроти проблеми бідності в нашій країні засвідчує Указ Президента України «Про невідкладні заходи з подолання бідності» №274/2010 від 26.02.2010 р., відмічено, що бідність є однією з найболючіших проблем суспільства, від якої страждає значна частина населення України, насамперед сім'ї з дітьми, дітси-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, безробітні, інваліди, пенсіонери, бездомні громадяни, безпритульні діти, та яка суттєво обмежує можливості людського розвитку, породжує масштабні соціальні конфлікти, становить загрозу єдності суспільства та національній безпеці України.

Все це свідчить про недостатньо дієву роботу уряду в напрямку боротьби з бідністю та про те, що ціла низка питань залишаються невирішеними. Проблема потребує розробки системи комплексних науково-обґрунтованих і більш дієвих заходів, які повинні враховувати профіль, специфіку та особливості формування і поширення бідності, причини її виникнення та засоби її подолання.

В Україні базовим державним соціальним стандартом вважається прожитковий мінімум (ПМ). Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та

мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [5]. Прожитковий мінімум служить для визначення соціальних гарантій та надання соціальних виплат малозабезпеченим верствам населення.[6].

Результати аналізу дозволяють зазначити, що розмір прожиткового мінімуму в Україні має тенденцію до зростання. Проте, слід зазначити, що прожитковий мінімум повинен переглядатися відповідно до рівня інфляції, тобто виходячи із середніх цін, що склалися за відповідний місяць, з урахуванням прогнозних індексів споживчих цін. Згідно законодавства України під індексацією розуміють встановлений механізм підвищення грошових доходів громадян, що надає можливість частково або повністю відшкодувати подорожчання споживчих товарів і послуг [7].

Індексації підлягають поточні грошові доходи громадян – оплата праці, соціальна допомога, пенсії, стипендії, допомога при народженні дитини, матеріальна допомога, допомога на поховання та ін. За період з 2009 по 2012 рік розмір прожиткового мінімуму зростав вищими темпами, ніж його реальна вартість на споживчому ринку. Проте за попередні роки (2003, 2004, 2006, 2008 роки) це співвідношення було на користь індексу споживчих цін. Тобто підвищення прожиткового мінімуму за цей період відбувалось повільніше, ніж зростала інфляція [3].

В нашій країні було зрівняно мінімальну заробітну плату з тим рівнем, який влада вважає мінімальним, щоб прожити місяць. Але це досить суперечливо, враховуючи сьогоднішні темпи зростання цін. Навряд чи можна забезпечити підтримання життєдіяльності організму людини, яке досягається за рахунок харчування, тому що на сьогодні офіційний рівень прожиткового мінімуму зростає темпами, в кілька разів нижчими, ніж реальні ціни на

продовольчі товари. Отже, розрахунки політиків знову відстають від реального життя.

Таблиця 1

**Порівняння темпу зростання прожиткового мінімуму
з індексом споживчих цін в Україні за 2001–2012 рр.**

Роки	Темпи зростання прожиткового мінімуму (у % до попереднього періоду)	Індекс споживчих цін, % (у % до попереднього періоду)
2001	115,2	106,1
2002	109,9	99,4
2003	100	108,2
2004	105,9	112,3
2005	116,8	110,3
2006	109,5	111,6
2007	111,3	112,8
2008	117,7	125,2
2009	115,4	115,9
2010	121	109,4
2011	108,8	104,6
2012	113,8	99,8

Відповідно до Закону [8] «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» прожитковий мінімум названо базовим соціальним стандартом, але таке визначення суперечить самому поняттю стандарт, оскільки мінімальні набори непродовольчих товарів та послуг не можуть бути стандартом, оскільки не задовольняють основних соціальних і культурних потреб [9, с. 39]. Величина прожиткового мінімуму, на жаль, не враховує низку життєво необхідних витрат: на будівництво чи купівлю житла або

одержання його у найм, на освіту, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах, платні медичні послуги тощо. Залучення цих витрат до прожиткового мінімуму відповідало б принципам його формування, закріпленим у Законі України «Про прожитковий мінімум», а також міжнародним стандартам, визначеним Конвенцією МОП №117 про основні цілі та норми соціальної політики. Також варто відмітити, що при розрахунках загального показника прожиткового мінімуму по Україні не враховуються регіональні відмінності цін на продовольчі та непродовольчі товари [10, с. 31].

Прожитковий мінімум формується на основі споживчого кошика, який в нашій країні формує Кабінет Міністрів України. На основі соціальних стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій: мінімальних розмірів заробітної плати та пенсії за віком, інших видів соціальних виплат і допомоги. Починаючи з 2000 р. прожитковий мінімум затверджується Верховною Радою України, законом про Державний бюджет на відповідний рік. В Україні прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на одну особу на місяць, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років; від 6 до 18 років; працездатних осіб; осіб, які втратили працездатність. В структурі споживчого кошику українця значну частину витрат складають продовольчі товари. Проте, 106 грамів хліба, 260 грамів картоплі, 10 грамів макаронних виробів, 5 грамів гречаної крупи, 5,5 грамів сала, 25 грамів ковбасних виробів, 36 грамів риби, половини яйця, 164 грам фруктів. Явно, що такої кількості продуктів не вистачить для підтримання рівня енергії, необхідної для нормальної життєдіяльності середньостатистичної людини. Ще гірші справи з непродовольчими товарами.

Виходячи з вищесказаного можна зробити висновки, що раціональні, тобто, розумні потреби людини не задовольняються. При розрахунку споживчого кошику використовується застаріла методологія, проміжки перегляду стандартів споживання затягуються до десяти років. Отже, структура споживання не встигає за реальними змінами в споживанні громадян. Необхідно першочергово актуалізувати набори продуктів харчування, змінити співвідношення продовольчих і непродовольчих витрат відповідно до фактичних витрат населення з урахуванням потреб нормального відтворення людини.

В середньому українська родина витрачає на харчі 50% своїх доходів, а 40% родин витрачають на харчі понад 60% свого сукупного доходу. Саме цю частину людей можна вважати бідними, бо вони, фактично, не мають коштів для розвитку і покращення свого життя [11]. Через бідність переважна більшість населення України не можуть забезпечити свої фундаментальні права: на гідне життя, житло, створення сім'ї, освіту, охорону здоров'я, на розвиток, на доступ до культурних надбань людства.

Головними причинами виникнення та поширення бідності є низький рівень оплати праці, заборгованість із заробітної плати, зменшення рівня зайнятості населення, зростання рівня безробіття, відсутність розвинутої системи пенсійного страхування та страхування життєвих ризиків, а також адресної соціальної допомоги. В нашій країні заробітна плата перестала виконувати свої базові економічні функції – забезпечувати відтворення робочої сили і бути мотивацією і стимулом до праці, тим самим викликаючи незадоволення потреб населення. Підтвердженням цього є зниження частки оплати праці в сукупних доходах населення, виключенням є лише 2012 рік.

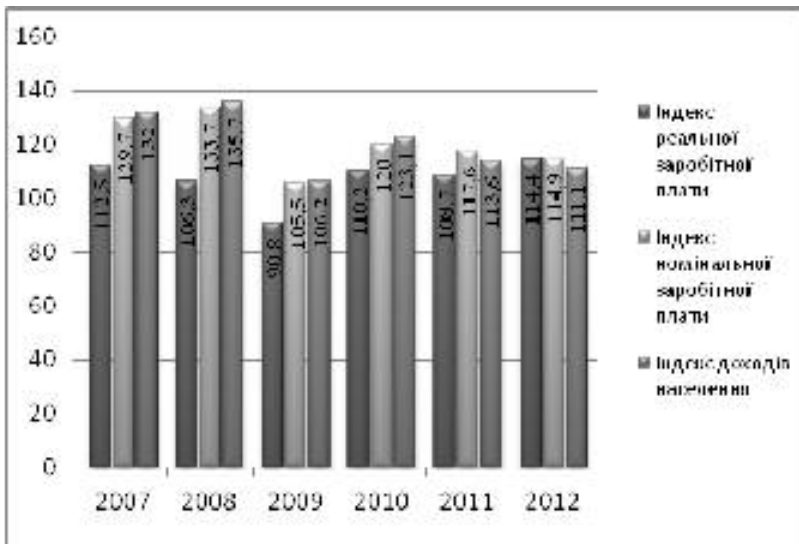

Рис. 1. Динаміка заробітних плат та доходів населення України в 2007–2012 роках, у розрахунку на одну особу (% до попереднього року)

Джерело: складено за даними Держкомстату України за відповідний рік

[3]

Як бачимо в 2009 р. відбувся спад номінальної та реальної заробітної плати, а також рівень доходів населення. Цей рік був кризовим для України, у до кризовий період (до 2009 р.) рівень зростання заробітних плат був досить достойним. Знецінення зарплат є серйозною перешкодою на шляху до відтворення трудового потенціалу України. Проте вже з 2010 року ці показники почали покращуватись.

З точки зору українського законодавства, основною державною соціальною гарантією є мінімальна заробітна плата, вона є обов'язковою на всій території України для підприємств, установ, організацій усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб. З 1 грудня 2012 р. вона встановлена у розмірі 1134 грн, що становила 33,6% середньої заробітної плати за грудень (3377 грн) та у доларовому

еквіваленті (\$ 1/8,1 грн) дозволяє витратити у середньому в грудні на одну особу приблизно \$4.5 на добу, що майже відповідає міжнародному критерію бідності (\$2 або \$4.5 США за паритетом купівельної спроможності на добу). Україна за розміром мінімальної зарплати значно програє державам Європи. За іншими джерелами інформації, рівень української мінімальної зарплати демонструє все більшу відповідність африканським стандартам. В абсолютних розмірах українська мінімальна заробітна плата є меншою, ніж в таких країнах африканського континенту як Алжир, Габон, Ботсвана, Кабо-Верде тощо [12].

Слід зазначити, що мінімальна заробітна плата законодавчо встановлюється в більшості країн Європейського Союзу (на рівні приблизно 50—60% до середньої заробітної плати), де вона є лише лімітом, менше якого людина не може отримувати за свою роботу. Натомість, в Україні мінімальна заробітна плата (яка становить близько 35—40% до середньої) слугує основою при визначенні розмірів заробітних плат працівників бюджетної сфери. Щорічне підвищення рівня мінімальної заробітної плати для певних категорій робітників в Україні поки що не дозволяє стверджувати про суттєве покращення рівня життя працюючих, а її розмір і надалі зумовлює низькооплачувану експлуатацію робочої сили.

Слід зазначити, що прожитковий мінімум, на основі якого вираховується мінімальна зарплата, не враховує відрахувань на податки, а це як мінімум 20%. Крім того, абсолютно не беруться до уваги витрати на утриманців (дітей). Отже, стандарти оплати праці в Україні досі є надто низькими, низькою є й питома вага витрат на робочу силу в собівартості виробництва, і оплати праці у ВВП. У цілому частка оплати праці у ВВП в Україні складає 51%, тоді як у країнах Європейського Союзу – в середньому 65% .

Зарубіжний досвід свідчить, що в кризових умовах економіки необхідно використовувати якісну, тобто високооплачувану робочу силу, яка може створювати конкурентоспроможну продукцію. Однак українські роботодавці виживають за рахунок скорочення штатів та зниження рівня оплати праці своїх працівників. «Розквітає» практика оплати праці у конвертах, а звідси державний бюджет та соціальні фонди, і особливо пенсійний, недораховують мільйони гривень.

В Україні ще досі залишається актуальним питання несвоєчасної виплати заробітної плати. Проблема заборгованості перед працівниками стосується як державних підприємств, так і приватних структур. Необґрунтована затримка виплат заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат громадянам більш ніж за один місяць є злочином, відповідальність за який передбачено ст. 175 КК України. Статтями 43, 46 Конституції України закріплено право кожного громадянина на своєчасне одержання соціальних виплат та винагороди за працю. Реалізацію зазначених конституційних прав громадян урегульовано Законом України «Про оплату праці» Кодексом законів про працю України іншими законодавчими та нормативними актами. Зокрема, Законом України «Про оплату праці» передбачено, що оплата праці працівників підприємства здійснюється в першочерговому порядку.

Висновок. Як підсумок викладеному, можна зазначити, що Україна значно відстає від європейських соціальних стандартів. Наявність працюючих бідних є загрозою соціальної стабільності в державі та не стимулює працівників до продуктивної праці. Тому питання розвитку рівня життя населення є першочерговим. Постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. №1057 затверджено Державну цільову соціальну програму подолання та запобігання

бідності на період до 2015 р., якою передбачено: відновлення виробництва та стимулювання економічного зростання; сприяння зайнятості населення та розвитку ринку праці; удосконалення механізму оплати праці та соціального діалогу як основних чинників створення умов для гідної праці; розвиток системи соціального страхування; удосконалення пенсійної системи; реформування системи соціального захисту; соціальна підтримка сімей, дітей та молоді; поліпшення медичного обслуговування населення.

Література:

1. Звіт з людського розвитку 2010 рік: інформація ООН. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.kiev.ua/ua/mdg1/>
2. Права людини в Україні 2009–2010. Доповіді правозахисних організацій. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1298358010>
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 р. Кабінет Міністрів України; Постанова, Програма від 31.08.2011 №1057
5. Закон України «Про прожитковий мінімум». Редакція від 22.05.2008 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
6. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» №2017-III від 05.10.2000
7. Закон України «Про внесення змін до законодавства Української РСР «Про індексацію грошових доходів населення» №234/97-ВР від 25.04.1997 р.
8. Закон України від 05.10.2000 №2017-III «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №48. – Ст. 409
9. Г. Лопушняк Теоретичні аспекти формування державних соціальних стандартів в Україні / Г. Лопушняк / Збірник наукових

праць: «Ефективність державного управління» – 2010. – Вип. 23. – с. 34–41.

10. Писаревська А.К. Оцінка рівня прожиткового мінімуму та аналіз споживчого кошика в Україні // Дніпропетровська державна фінансова академія 2009 р. / А. К. Писаревська. [Електронний ресурс] – Режим доступу www.nbuv.gov.ua/.../4.%20Pisarevskaj.pdf

11. Анастасія Зануда. 21 рік незалежності: витрати на харчі – понад 50% доходів середньої родини. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://siver.com.ua/news/21_rik_nezalezhnosti_vitrati_na_kharchi_ponad_50_dokhodiv_serednoji_rodini/2013-07-15-12668

12. Моніторинг ситуації у соціальній сфері в Україні за червень 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=206:-2012-&catid=17:2010-06-10-20-44-31&Itemid=24#ftnref13

Павлов К.В.

доцент Національного
університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне, к.е.н.

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ВПЛИВУ БУДІВНИЦТВА НА РОЗВИТОК РИНКУ НЕРУХОМОСТІ

Постановка проблеми. Сучасний ринок нерухомого майна визначає стан будівельного комплексу нашої країни. Як відомо розвиток будівництва залежить від впливу двох груп чинників. Це внутрішні чинники: персонал; рівень розвитку обладнання та матеріально-технічних ресурсів; ефективність існуючих структур управління. Щодо зовнішніх чинників, то до них відносяться: політичне середовище, нормативно-правова база, економічний, міжнародний розвиток та тенденції, на які будівельні підприємства й організації фактично не мають впливу, однак вони є визначальними для розвитку будівельної сфери та будівельного ринку.

Зазначимо, що на сьогодні будівельна сфера України знаходиться на межі катастрофи. Згідно з даними Міністерства регіонального розвитку та будівництва, вона зменшилась близько на 100 тис. працівників [5]. Відповідно до інформації цього відомства на початок 2013 р. лише близько 10–12% будівельних компаній працює.

В останнє, державою було здійснено підтримку будівельної сфери у 2012 р. завдяки будівництву інфраструктурних об'єктів під «Євро-2012», що частково фінансувалися за рахунок бюджетних коштів. Однак, на сьогодні, зокрема, ринок будівництва у житлово-комунальній сфері залишається в скрутному становищі.

На нашу думку, забезпечення виходу будівельної сфери України з кризових умов господарювання та перспективного розвитку можливе за умови впровадження та державного регулювання нових форм взаємовідносин будівельних підприємств, влади, організацій різних видів економічної діяльності, зокрема як будівельного кластера.

Взагалі, проблемам створення та існування кластерів присвячено праці таких зарубіжних та українських вчених як: А.В. Воронін, А.Ф. Гойко, Б.М. Данилишин, О.І. Ковтун, М.В. Малий, Є.С. Моїсеєнко, М.Є. Портер, С.І. Соколенко, С.Г. Федоренко.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення сутності понять «кластер», «будівельний кластер», дослідження їх утворення та функціонування, а також включення складових, які сприяли б розвитку кластерного підходу у напрямку підвищення рівня конкурентоспроможності будівельної продукції на ринку нерухомості майна.

Виклад основного матеріалу досліджень. В процесі глобалізації одночасно з використанням досягнень світової будівельної практики у світовій економіці відбуваються зміни

в об'єктах господарського управління, його структурі. Основними об'єктами господарського управління є підприємницькі мережі, які передбачають планомірно організовану, на основі довготривалих контрактів, мережу підприємств і організацій, які беруть участь у проектуванні, виробництві, реалізації будівельної продукції на ринку нерухомості та його сервісному обслуговуванні. Однією із таких нових форм мережевих організацій є кластер.

Відомо, що засновником теорії кластерів прийнято вважати М.Є. Портера, який є одним із авторів концепції стратегії конкурентоспроможності. На його думку: «кластери краще, ніж галузі, використовують важливі зв'язки, поширення технологій, досвіду, інформації». Бачення ситуації через галузь чи вузький сектор має тенденцію деформувати конкуренцію, в той час як підхід з позиції кластера фокусує на посиленні конкуренції» [6].

Як зазначає група авторів під керівництвом Б.М. Данилишина, «кластер – це група близьких, географічно взаємозалежних компаній та організацій, які співпрацюють, спільно діють у визначеному виді бізнесу, які характеризуються спільністю напрямів діяльності та доповнюють одне одного» [7]. Ця група утворює основу для залучення інвестицій, навчання широкого кола підприємців, розвитку малого та середнього підприємництва, підвищення гнучкості та мобільності компаній тощо. Кластери дають змогу оптимізувати контакти між підприємницькими структурами та налагодити їх ефективну співпрацю [3, с. 279].

Однак, необхідними умовами для створення і функціонування кластерів є: ініціатива, інтеграція, інформація, інновація та інтерес. Таким чином, кластер є новою формою мережевих організацій, які з успіхом можуть використовуватися у будівельній сфері України, оскільки такі структури дають змогу швидко та інноваційно адаптувати

внутрішні організаційні структури та взаємозв'язки до умов зовнішнього середовища.

Наведені визначення «кластера» дають змогу проаналізувати різні підходи до поняття «будівельний кластер». Так, Є.С. Моїсеєнко зазначає, що кластер у будівельному комплексі – це «група географічно взаємопов'язаних розміщених взаємодіючих будівельних підприємств та зв'язаних з ними комерційних організацій, що діють в будівельному комплексі та випускають конкурентоспроможну продукцію» [4].

Воронін А.В. визначає будівельний кластер на рівні регіону як «зосередження в географічному районі групи суб'єктів, що взаємодіють з приводу реалізації інвестиційних проектів виробництва будівельної продукції, взаємозалежних у задоволенні індивідуальних інтересів, які дають змогу отримати для цих суб'єктів сумарний синергетичний ефект, що сприяє підвищенню якості життя населення і, загалом, росту конкурентоспроможності регіону» [3].

Отже, під будівельним кластером розумітимемо постійне, просторове, добровільне об'єднання взаємодіючих суб'єктів господарювання, які виконують загальне будівництво споруд та будинків; ремонтні та реставраційні роботи; будівництво водопостачання внутрішніх і зовнішніх мереж; будівництво та реконструкцію автострад, доріг вулиць; надають послуги оренди будівельної техніки; прокладення інженерних мереж; підприємств, які займаються виробництвом та реалізацією будівельних матеріалів і конструкцій; проектних організацій, які здійснюють проектні роботи; фінансових установ; структурних підрозділів зі стандартизації, метрології та сертифікації; органів державного управління з метою підвищення рівня конкурентоспроможності будівельної продукції, та зростання економіки регіонів [1].

В Україні, в перше кластерний підхід у будівельній сфері було застосовано при створенні Асоціації «Поділля Перший» у Хмельницькій області. Це один із перших кластерів будівництва та будівельних матеріалів, що було зорієнтовано на внутрішній місцевий ринок. Передумовами чому слугувало: зростання обсягів будівництва та виробництва будівельних матеріалів; вирішення проблем безробіття; налагодження виробництва нових будівельних матеріалів через співпрацю з науковими організаціями, впровадження нових технологій і устаткування; досягнення конкурентоспроможної якісної продукції, що виготовляється; переорієнтація житлового будівництва регіону на нову архітектуру, форми, дизайн та сучасні будівельні матеріали, що свідчать про основні досягнення розвитку будівельної сфери на базі кластерної моделі [2].

В процесі формування ринку нерухомості використання будівельних кластерів сприятиме досягненню наступних переваг:

- кластери створюють значні можливості для підвищення конкурентоспроможності місцевого бізнесу, більш ефективного використання місцевих ресурсів, а також підвищення ефективності економічної політики регіональної влади;

- кластери формують умови для підвищення інноваційної спроможності будівельних підприємств та організацій. Вони не виникають в ізольованих структурах, а навпаки – у структурах із найбільш динамічним середовищем, де різні організації та кваліфікований персонал співпрацюють, обмінюються знаннями, новими ідеями та продуктами;

- кластери виступають як засіб підвищення конкурентоспроможності на регіональних та національному рівнях. Вони створюють умови для поглиблення спеціалізації

та концентрації підприємств і організацій у певному напрямку;

- кластери забезпечують економічний ефект від взаємодії малих та середніх підприємств у сфері будівництва, що обумовлено: виробничо-будівельною кооперацією, зниженням витрат на модернізацію будівельної продукції через передачу частини робіт партнерам, підвищенням якості сервісного обслуговування, надійності мережевих партнерів, можливості виходу на нові ринки збуту як у межах держави, так і за кордоном;

- кластери забезпечують інтенсивний, формальний та неформальний обмін інформацією, контактами та досвідом, що сприяє виникненню і розвитку нових ідей, нових будівельних продуктів, кращих послуг та інтенсивному розвитку всіх задіяних організацій, що дає змогу покласти на синергетичний ефект, який повинен проявитися у швидкому розвитку ринку будівельної продукції.

В Україні поки що створення кластерних мережевих структур не набуло належного розвитку. Для цього не створено відповідного інституціонального та інституційного середовища. Більше того, утворені на сьогодні кластери не отримують підтримки від держави. Таким чином, з боку держави треба вжити більш масштабні й термінові дії, що забезпечать розроблення загальнодержавної комплексної програми створення кластерів. При цьому важливим є забезпечення умов, які базувалися б на аналізі стратегічного потенціалу регіонів, виявленні існуючих проблем їх розвитку та стимулюванні інтеграційних процесів у межах певних територій. Розроблення моделі ефективної підтримки поширення кластерних структур прискорило б їх формування [1].

Зазначимо, що у європейських країнах кластерна модель розвитку будівельної сфери визнана як один із

найефективніших засобів підвищення конкурентоспроможності інноваційного потенціалу, технічної та маркетингової кооперації підприємств та організацій.

Сьогодні, одним з оптимальних шляхів розвитку ринкових відносин у сфері створення об'єктів нерухомості може бути формування будівельних кластерів по всій території України. Проте, відповідно до рекомендацій ЄС щодо розвитку кластерів, важливими аспектами впровадження активної політики кластеризації повинні бути: чітке бізнес-сере-довище, довіра до влади, активний ріст регіонів та політика підтримки розвитку кластерів на рівні держави та на рівні регіонів [8]. Ці аспекти повинні бути враховані вітчизняними державними та регіональними органами влади для активного просування політики кластеризації, особливо у напрямку розвитку будівельних кластерів у житлово-комунальній сфері.

З огляду на це, вважаємо за доцільне включити у розробку державної будівельної політики України складові, які сприяли б розвитку кластерів у цій сфері, зокрема: допомога регіонам у підтримці та заохоченні до створення кластерів шляхом належного інформування і навчання; визначення пріоритетних напрямів розвитку кластерів у всіх регіонах та запровадження політики сприяння їх формуванню; створення сприятливих умов та політики залучення малих підприємств до участі у кластерах і заохочення досліджень та інновацій у будівельній сфері; кластерні менеджери повинні розглядатися як нова спеціальність, а їх підготовка потребує розроблення спеціальних програм навчання.

Активна підтримка та розвиток кластерного підходу в будівельній сфері може розглядатися як один із можливих шляхів оптимізації ринку нерухомого майна що забезпечує

економічний та соціальний ефект від його використання. Зокрема, позитивний вплив на ринок нерухомості від створення будівельних кластерів зумовлений: виробничо-будівельною кооперацією, що дає змогу ефективно використовувати сукупний потенціал мережевих партнерів; зниженням витрат на модернізацію будівельної продукції шляхом передачі частини робіт партнерам, що спеціалізуються на конкретних видах діяльності; підвищенням ефективності процесу забезпечення будівельного виробництва сировиною, матеріалами, деталями, конструкціями на основі встановлення довготермінових партнерських зв'язків; підвищенням ефективності виконання окремих управлінських функцій завдяки поділу праці, спеціалізації, залученню спеціалізованих організацій будівельного профілю.

Висновки. Підтримка розвитку будівельних кластерів може стати одним із засобів підвищення ефективності функціонування ринку нерухомого майна. Саме кластеризація розглядається як основа соціально-економічного розвитку як регіонів, так і України в цілому. Запровадження будівельних кластерів сприятиме об'єднанню виробничих, інтелектуальних та ресурсних потужностей суб'єктів господарювання на всіх етапах створення та реалізації нерухомості.

Література:

1. Бондарева Н.В. Державне регулювання розвитку кластерів будівельної сфери в Україні / Н.В. Бондарева. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nvunfu.esy.es/Archive/21_14/158_Bon.pdf.
2. Будівельний кластер – європейський шлях розвитку / за ред. М. Войнаренко, М. Малий. Хмельницький: Асоціація «Поділля Перший», 2005. – 32 с.

3. Воронин А.В. Теория и методология стратегического управления инвестиционно-строительным комплексом региона в условиях конкурентной среды : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством; экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами (строительство); региональная экономика/А.В. Воронин. –Санкт-Петербург, 2008. – 37 с.

4. Моисеенко Е.С. Управление строительным комплексом субъекта российской федерации как экономической системой: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством; экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами (строительство); региональная экономика / Е.С. Моисеенко. – Саратов, 2007. – 23 с.

5. Полищук А. Рынок строительства жилья: время завершения начатого / А. Полищук // Киевский Телеграф. – 2010. – № 1–2. – С. 31–37.

6. Портер Майкл Э. Конкуренция / Портер Майкл Э.: пер. с англ. – М.: Издат. дом «Вильямс», 2005. – 608 с.

7. Стратегічні пріоритети та сучасні завдання розвитку реального сектора економіки України / редкол.: Б.М. Данилишин (відп. ред.) та ін. / РВПС України НАН України. – Черкаси: Вид-во «Брама-Україна», 2007. – 544 с.

8/ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Towards world-class clusters in the European Union: Implementing the broad-based innovation strategy. – Brussels, 2008–11 p.

Пивоваров О.В.

аспірант Харківського регіонального інституту
Національної академії державного управління
при Президентові України

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД У ВДОСКОНАЛЕННІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Світовий досвід кластеризації економіки показав, що вона вирішально впливає на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

Кластерний підхід як чинник активізації регіонального економічного розвитку є характерною ознакою сучасного стану управління економічними процесами в адміністративно-територіальних утвореннях.

Інноваційна економіка, яка формується на сучасному етапі, орієнтується на пріоритетність розвитку кластерів, які визнані однією з ефективніших виробничих систем епохи глобалізації. У цьому полягає новий економічний феномен, який дозволяє протистояти натиску глобальної конкуренції й належно відповідати вимогам національного і регіонального розвитку, що підтверджує актуальність проблеми [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

У даний час розвиток соціальної сфери є однією з найважливіших стратегічних завдань розвитку України. Це свідчить про державну значущість та необхідність поліпшення якості життя громадян та вказує на невідомість багатьох організаційних і теоретико-методологічних проблем державного управління соціальною сферою, на недостатню ефективність існуючої системи управління соціальним розвитком регіону.

В органах виконавчої влади програм соціального розвитку закріплюється за міністерством, яке самостійно, з використанням виключно власних адміністративних ресурсів, не в змозі вирішити поставлене завдання.

Традиційно застосовується галузевий підхід, який навіть у поєднанні з програмно-цільовим часто не забезпечує досягнення визначених цілей державного управління, оскільки недостатньо орієнтований на інтегральний ефект впливу на населення і, відповідно, на міжгалузеву координацію, що

підтверджується наявністю комплексу невирішених соціальних проблем.

Існуюча модель організації державного управління соціальною сферою регіону потребує оновлення, пов'язаного з інтеграцією та об'єднанням зусиль органів державної влади, соціально відповідального бізнесу та населення регіону для вирішення найважливіших завдань, що стосуються підвищення якості життя, створення комфортного і безпечного середовища.

Вказані обставини зумовили необхідність пошуку нових підходів до організації регіонального управління соціально-економічною сферою, заснованих на наукових, адаптивних та інноваційних принципах. Одним з перспективних у даному відношенні є кластерний підхід [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

За рекомендацією ООН усі країни світу та їх регіони при визначенні своєї стратегії повинні ґрунтуватися на концепції сталого розвитку. Важливим напрямком регіональної економічної політики, спрямованої на сталий розвиток, є формування кластерів.

Кластерний підхід до організації регіональної економіки у багатьох країнах світу став частиною державної політики з підвищення конкурентоспроможності регіонів [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

Слід зазначити, що кластерний підхід до економічного розвитку охопив більшість країн світу, а для деяких став пріоритетним, дозволивши в умовах глобальної економічної кризи 2008–2010 рр. зберегти лідерські позиції за обсягом ВВП, рівнем інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки (Індія, Китай, Японія, країни Скандинавії, США) [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

За визначенням М. Портера, кластер утворюють географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній та

асоційованих установ в окремій галузі, що пов'язані спільними технологіями та навичками. Вони існують в географічній зоні, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден]. А. Мальмберг зазначає, що кластер є географічною концентрацією подібних, суміжних або додаткових підприємств з активними каналами для бізнес-транзакцій, комунікацій та діалогу, що поділяють спеціалізовану інфраструктуру, робочі ринки та послуги і мають спільні можливості або загрози [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

Ширшим є визначення кластера, за яким він розглядається як галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємств, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції і сприяння економічному розвитку регіону [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

Метою утворення кластерів (територіально-галузевого партнерства підприємств) є підвищення конкурентоспроможності його учасників шляхом реалізації інноваційної програми впровадження передових виробничих, інжинірингових, логістичних та управлінських технологій. Іншими словами, метою кластеризації економіки є нарощування «критичної маси» для створення динамічного сприятливого середовища, яке б стимулювало прояв синергічного ефекту від впровадження інновацій; забезпечувало зовнішню міжнародну помітність на цільових ринках і у технологічних сферах; сприяло залученню інвестицій та поживавленню транснаціонального співробітництва з допоміжними або пов'язаними кластерами [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

У контексті останніх глобальних подій, дедалі впевненіше утверджується думка про те, що кластери повинні забезпечити перехід від традиційних ринкових форм до економічних механізмів нового типу, де підприємства можуть успішно функціонувати тільки разом, взаємодіючи один одного і утворюючи таким чином стійку до непередбачуваних зовнішніх впливів структуру [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

Кластери характеризуються міцними технологічними чи фінансовими взаємозв'язками між учасниками та нагадують асоціації, тому що дозволяють учасникам не тільки зберігати юридичну самостійність, але й конкурувати між собою. Схожість з асоціаціями підкреслюється також можливістю участі у кластері всіх основних економічних суб'єктів – бізнесу, держави і населення.

У свою чергу, зазначена форма об'єднання потребує високої довіри, стійких, особливих взаємин між організаціями.

Роль лідера, провідної організації в даному випадку виконують, насамперед, органи законодавчої та виконавчої влади, оскільки саме вони безпосередньо встановлюють загальні для всіх учасників стратегічні орієнтири, що відповідають цілям соціальної та економічної політики, а також здійснюють оперативне управління та координацію спільної діяльності учасників кластера в тісній взаємодії з органами місцевого самоврядування [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден, Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден, Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

Кластерний підхід в нових умовах стає головним механізмом реалізації нової соціальної політики. Такий підхід спрямовує на зміну в суспільстві структури праці, трудових відносин, зайнятості населення, сприяє виникненню нових видів діяльності та створює нові робочі місця. На такий основі виникає нове соціальне оточення, в якому інформація та нау-

кові знання стають головними продуктивними факторами і починають визначати як стратегічний потенціал суспільства, так і перспективи його розвитку [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

Дослідження вітчизняних науковців показують, що кластери в сучасних умовах посилення конкуренції на глобальних ринках є фундаментальною організаційною основою для реалізації ключових принципів становлення національної та регіональної економіки і відповідної розробки стратегій соціально-економічного розвитку суспільства.

Конкурентні переваги нових соціальних систем та активне формування інноваційних кластерів в соціальній сфері відкриває нові перспективи динамічного економічного розвитку та успішного подолання "викликів" із боку суспільства [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

Ефективність кластерної моделі досягається за рахунок інноваційності, розвитку взаємодопомоги, поєднання кооперації з конкуренцією та поширення взаємообміну інформацією, знаннями ноу-хау та патентами.

На перше місце в геоекономічній конкуренції вийшли інтегровані бізнес-групи, які здійснюють свою діяльність на основі ділових мереж [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

Кластери – це своєрідні комплекси учасників, дослідницьких центрів, наукових установ, органів державного управління, профспілок, громадських організацій тощо, які доповнюють один одного. Комплекси є альтернативою галузевому підходу, властивому представникам традиційної схеми розвитку і характеризують сформовану глобальну економіку як мережеву систему, де відбивається частка соціальної інфраструктури.

Високу конкурентоспроможність і стабільне зростання у мережевих структурах визначають фактори, що стимулю-

ють поширення не тільки нових технологій [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден], але й соціальної відповідальності бізнесу.

Формування кластерів у сфері охорони здоров'я позитивно впливає на соціально-економічний розвиток території [11]. Серед позитивних результатів відзначається: забезпечення зайнятості населення та зниження безробіття, підготовка в навчальних закладах спеціалістів, в яких є потреба в регіоні, забезпечення працевлаштування випускників медичних закладів, підвищення якості медичних послуг, зростання якості життя персоналу учасників кластера.

У табл.1 подано переваги від створення кластера в системі охорони здоров'я, базу яких визначив Горблюк Р.В. [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден].

На шляху динамічного розвитку кластерів в Україні існують суттєві бар'єри [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден] через недостатнє нормативно-правове забезпечення функціонування кластерів, зокрема, в медичній галузі.

Важливими кроками у цьому напрямку є розробка проекту Концепції створення кластерів в Україні [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден] та проекту Концепції Національної стратегії формування та розвитку транс-кордонних кластерів [Ошибка: источник перекрестной ссылки не найден], де відзначено посилення участі держави у стимулюванні кластерних ініціатив, які можуть бути в сфері охорони здоров'я, що відповідає останнім урядовим завданням у реформуванні цієї галузі.

Таблиця 1

Переваги від створення кластера у системі охорони здоров'я

для «бізнесу», громадськості, освіти і науки, органів влади

Для «бізнесу»	Для громадськості	Для освіти і науки	Для органів влади
Можливість спільного використання ринкової і соціальної інфраструктури	Збільшення зайнятості населення, скорочення безробіття	Забезпечення випускників навчальних закладів робочими місцями	Формування та збільшення бази оподаткування через підвищення концентрації суб'єктів господарювання в регіоні
Можливість здійснення спільного маркетингу, просування продукції чи послуг учасників кластера	Підвищення якості медичного обслуговування	Коригування набору абітурієнтів на необхідні для кластера спеціальності	Налагодження співпраці із бізнесом, науковцями, громадськими організаціями
Зниження витрат на пошук персоналу	Забезпечення безкоштовного навчання та підвищення кваліфікації для працівників кластера	Справжня виробнича практика для студентів навчальних закладів	Розширення можливостей для залучення інвестицій у регіон
Розвиток та просування регіональних брендів	Покращення умов праці працівників кластера	Можливість участі науковців у практичній діяльності	Розвиток соціально-економічної інфраструктури регіону
Участь у спільних наукових розробках	Зменшення соціальної напруги в регіоні	Розвиток матеріально-технічної бази для науково-дослідних робіт	Підвищення конкурентоспроможності регіону
Доступ до нових знань, технологій, сучасних методів управління	Розвиток інфраструктури регіону	«Вирощування» кваліфікованих кадрів	Покращення іміджу регіону
Зменшення трансакційних витрат	Зростання заробітної плати	Підвищення кваліфікації кадрів	Підвищення іміджу регіону
Підвищення конкурентоспроможності продукції, послуг	Покращення умов життєдіяльності	Участь практиків в освітньому процесі (викла-	Розвиток регіону в цілому

		данні)	
Можливість виходу на міжнародні ринки	Зниження ризику зміни роботи	Розвиток науково-дослідних робіт	Налагодження співпраці із сусідніми регіонами

Необхідно ініціювання урядом проведення дослідницьких програм з дослідження можливостей розвитку кластерів в Україні (аналізу існуючого кластерного середовища та перспектив його розвитку, виявлення проблем та шляхів їх подолання). Також, необхідна підтримка держави у залученні інвестицій, зокрема інвестуванні у науково-дослідницькі розробки, захисту інтелектуальної власності, експорту продукції, розробки освітніх.

Органи місцевого самоврядування, які найбільше задіяні у сфері охорони здоров'я повинні мати можливість надання певних стимулів процесам формування та розвитку кластерів у цій сфері.

Враховуючи низький рівень інформованості потенційних учасників кластерних утворень про переваги кластерів, необхідно вироблення системи інформаційної та консультаційної підтримки як на централізованому рівні (створення бази даних), так і в установах охорони здоров'я та фармації (проведення конференцій, круглих столів та ін.).

Без налагодження ефективної взаємодії, співпраці та взаєморозуміння між органами місцевої влади, представниками бізнесу, установами соціальної інфраструктури та громадськості неможливо формування кластерної моделі розвитку економіки регіону, де кластеризація сфери охорони здоров'я повинна зайняти провідне місце.

Література:

1. Вахович І. М. Кластерний підхід до забезпечення ендегенно орієнтованого розвитку регіону [Електронний ресурс] / І.М. Вахович,

М.С. Забедюк. – Режим доступу: http://archive.n-buv.gov.ua/portal/soc_gum/ekf_or/2011_4/11%D0%B0.pdf.

2. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. – 2008. – №10. – С. 27–30.

3. Горблюк Р. В. Формування та підтримка розвитку регіональних кластерів у системі охорони здоров'я: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил та регіональна економіка» / Р. В. Горблюк. – Львів, 2011. – 20 с.

4. Демінська Ю.В. Кластери як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємств і регіонів / Ю. В. Демінська, Т. Б. Надтока // Економіка і Маркетинг в умовах всесвітньої інтеграції: проблеми, досвід, передова думка: Мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. – Донецьк : Дон НТУ, 2011. – С. 65–68.

5. Звіт про діяльність Секції розвитку конкурентоспроможності економіки на основі кластерної моделі за 2010 рік обслуговування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/blog/2011/03/zvit-pro-diyalnist-sekcii-rozvitku-konkurentos-promozhnosti-ekonomiki-na-osnovi-klasterno-modeli-za-2010-rik>.

6. Кластери та їх роль в економіці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2675/42190>.

7. Концепція створення кластерів в Україні: Проект розпорядження КМУ // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.chamber.ua>.

8. Крайник О. Кластери як інструмент економічного розвитку регіону / О. Крайник // Науковий вісник. – 2010. – № 5. – С. 152–157.

9. Мальмберг А. Територіальний кластеринг, місцева концентрація знань та конкурентоздатність фірми / А. Мальмберг, Ю. Сельв, І. Задер – М.: Веста, 2006. – 337 с.

10. Перспективи кластеризації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rozvytok.org/articles_item53.html.

11. Пивоваров О.В. Кластерний механізм державного управління розвитком медичного страхування / О.В.Пивоваров // Управління розвитком. – 2012. – №8. – С.20–21.

12. Портер М. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Портер. – М.: Альпина, 2008. – 464 с.

13. Про проект Концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів: рішення колегії Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 17.09.2009 № 46// Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.licasoft.com.ua>.

14. Соколенко С.І. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону [Електронний ресурс] /С.І. Соколенко. – Режим доступу: <http://ucluster.org/sokolenko/2008/07/innovacijny-klastery-mexanyzm-pidvyshhennya-konkurentospromozhnosti-regionu>.

15. Тарнавська Н. Новітні прояви конкуренції в суспільстві, яке базується на знаннях / Н. Тарнавська // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 11–12.

16. Теорія та історія державного управління: навч. посіб. / Г.С. Одінцова, В.Б. Дзюндзюк, В.Б. Мельтюхова, Н.М. Миронова, В.В. Нікітін // за заг. ред. Г.С. Одінцової, О.Ю. Амосова. – К.: Професіонал, 2008. – 285 с.

Павлова І.І.

аспірант Національного
університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне

ФОРМУВАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРІВ ПРИРОДНО-ОХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

В статті проаналізовано стан транскордонних територій України. Визначено рівень кластеризації у транскордонному просторі. Досліджено нові підходи, які повинні стати основою стратегії інноваційної екологічної політики держави.

Постановка проблеми. Використання кластерного підходу довело його ефективність в різних умовах та на всіх континентах. Не залишилися осторонь і транскордонні регіони, які повною мірою включилися в процеси кластеризації, незважаючи на наявність кордонів і отримуючи синергетичні ефекти на транскордонних ринках.

В Україні кластеризація у транскордонному просторі, відбувається, певною мірою, без організації процесу з боку держави. Нині затверджені державні стратегії розвитку кла-

стерів та кластерних ініціатив, проте немає відповідних рекомендацій, щодо їх підтримки та розвитку.

Питання транскордонної кластеризації регіонів вивчалось зарубіжними та вітчизняними науковцями, серед яких: П. Беленький, В. Будкін, Т. Вертинська, В. Гудак, М. Долішній, П. Ебергард, І. Іванов, В. Кириченко, Н. Косолапова, П. Луци-шина, Н. Мікула, Г. Мюрдаль, С. Писаренко, Р. Федан, тощо. Ними обґрунтовано категоріальний апарат транскордонної кластеризації, узагальнено досвід діяльності транскордонних об'єднань країн Європи, вивчено вітчизняну практику участі прикордонних регіонів у кластеризації.

Виклад основного матеріалу. Транскордонне співробітництво є особливою ознакою державної регіональної політики сучасної епохи, яке має на меті зміцнення добросусідських відносин та створення умов для більш тісної координації дій у сфері інтеграції економік суміжних країн на еколого-економічних засадах. Це досягається, зокрема, шляхом формування транскордонних кластерів, які є її інноваційним елементом та рушійною силою для динамічного і сталого розвитку транскордонних регіонів.

Діяльність щодо розвитку транскордонних кластерів слід здійснювати із використанням потенціалу єврорегіонів, семеро з яких діють сьогодні на території України, а саме:

- «Буг» (Україна, Польща, Білорусь);
- «Карпатський єврорегіон» (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія);
- «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія);
- «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія);
- «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь);
- «Слобожанщина» (Україна, Росія);
- «Ярославна» (Україна, Росія).

При цьому головною домінантою створення кластерної моделі розвитку транскордонних територій повинна стати саме екологічна складова.

Адже й досі не вирішеним залишається питання компенсації нанесеного екологічного збитку та залучення компенсаційного механізму на етапі розробки Програм спільної транскордонної співпраці.

В сучасних умовах транскордонних економічних ризиків особливої уваги потребує забезпечення екологічної безпеки транскордонних територій в сукупності з гармонійним економічним розвитком. Але цього не можливо досягнути без вироблення комплексної стратегії розвитку яка б враховувала економічні та екологічні умови сьогодення. Для розробки та впровадження такої стратегії, яка б сприяла охороні навколишнього природного середовища та була економічно вигідною, необхідно перш за все привести їх економічну доцільність. На сьогодні ж така стратегія, нажаль, відсутня.

Враховуючи принципи, напрямки та цілі Стратегії Державної екологічної політики України та охорони природно-заповідних територій необхідно зазначити, що увага транскордонному розвитку приділяється тільки по вже існуючим міжнародним напрямам взаємодії, ігноруючи при цьому економічні механізми досягнення поставлених цілей на національному рівні, а саме:

- удосконалення екологічного законодавства в частині застосування Стратегічної екологічної оцінки (СЕО) як обов'язкового інструменту стратегічного планування розвитку соціально-економічної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях;

- удосконалення дозвільної системи у сфері поводження з генетично модифікованими організмами, в тому числі щодо їх транскордонних переміщень, та забезпечення координації генетично-інженерної діяльності;

- розширення співробітництва з питань запобігання транскордонного забруднення навколишнього природного середовища.

Ефективність розробки стратегії реалізації компенсаційного механізму в транскордонному контексті обумовлює необхідність розвитку єдиної транскордонної системи моніторингу і менеджменту на засадах стабільного розвитку суспільства і сучасних принципах управління техногенною та природною безпекою. Одним із пріоритетних напрямів забезпечення безпечного господарювання транскордонних територій є посилення рівня превентивності державної політики у сфері захисту транскордонних територій від надзвичайних ситуацій.

На сьогодні, на наш погляд, не існує ефективної моделі компенсації завданої екологічної шкоди на транскордонному рівні через існуючі прогалини у законодавчо-нормативному полі, моніторингових спостереженнях, статистичної звітності.

Реалізація екологічної політики потребує ефективного функціонування системи законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, спрямованого на досягнення національних пріоритетів. Основними вимогами до такого законодавства є його наближення до відповідних директив ЄС, забезпечення впровадження багатосторонніх екологічних угод, стороною яких є Україна, соціальна прийнятність, економічна ефективність. Законодавство має сприяти гнучкому застосуванню відповідних економічних інструментів для стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій, розв'язанню екологічних проблем на місцевому рівні.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні)»

дозволить забезпечити приведення законодавчих актів України у сфері зокрема, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, організації, охорони та використання природно-заповідного фонду, поводження з відходами, пестицидами і агрохімікатами, формування, збереження і використання екологічної мережі у відповідність до Конституції України, законів України «Про Кабінет Міністрів України», «Про внесення змін до Закону України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», інших актів законодавства України, а також оптимізувати розподіл функцій між територіальними органами Міністерства екології та природних ресурсів України та місцевими державними адміністраціями.

Резюмуючи вищевикладене, можна констатувати, що подальше економічне зростання в регіональному розрізі та подолання еколого-економічної кризи можливе лише за таких умов:

- усунення існуючих диспропорцій в розвитку господарсько-виробничого комплексу регіону;
- раціонального використання унікального рекреаційного потенціалу як складової регіональної моделі екологічно-збалансованого природокористування;
- формування ефективної інноваційної політики регіону, яка б базувалася на останніх науково-технічних досягненнях,
- розробки моделі інвестиційно-інноваційного розвитку регіону, що забезпечить умови трансформації результатів наукових досліджень в ресурсозберігаючі, наукоємні, мало- і безвідходні технології та конкурентоспроможні товари та послуги;

- цільового розвитку фінансово-кредитного механізму інвестиційно-інноваційного потенціалу шляхом переходу до програмно-цільових методів управління, які передбачають визначення конкретних завдань, конкретних об'єктів досліджень та строків виконання науково-дослідних робіт з обов'язковим урахуванням глобальних процесів світового розвитку.

Висновки. Саме ці підходи повинні стати основою стратегії інноваційної екологічної політики держави, а першочерговими завданням має бути чіткий вибір щодо моделі переходу до нової системи еколого-економічних координат в розрізі не лише держави, а й окремих регіонів через розробку та впровадження транскордонних кластерів природно-охоронних територій.

Література:

1. Національна стратегія зміцнення фінансової стійкості природоохоронних територій України. Програма [Електронний ресурс]: Режим доступу: pryroda.in.ua/upl/pzfin/natsionalna-strategiya.doc.
2. Мікула Н. Перспективи розвитку транскордонного співробітництва України та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book>.
3. Пелешак І. Транскордонні кластери і транскордонні об'єднання як форми транскордонного співробітництва / І. Пелешак // Вісник Львівського університету. – Вип. 25. – 2008. – с. 295–303.
4. Заключний звіт з науково-дослідної роботи «Проведення аналізу стану реалізації регіональної електронної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.menr.gov.ua/docs/.../NDR%20regionalna%20politika%202013.doc

Хомнюк Н.Л.
аспірант Національного
університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне

МІСЦЕ ТА РОЛЬ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Реформування земельних відносин в Україні здійснюється понад два десятиліття. За цей час було проведено ліквідацію монополії державної власності на землю, роздержавлення і приватизацію земель сільсько-господарського та іншого призначення та створено нормативно-правові передумови для розвитку різних форм господарювання на землі. Проте наявні сільськогосподарські структури змінюються без врахування реалій сьогодення. Тому реформування земельних відносин вимагає удосконалення всієї системи організації аграрного виробництва.

В Україні аграрний сектор є найбільш капіталомістким та трудомістким виробництвом внаслідок несвоечасної модернізації обладнання та неефективному управлінні сільськогосподарськими організаціями. Як показує світовий досвід, одним з інструментів відродження сільськогосподарського виробництва є кластеризація, тобто створення та розвиток аграрних кластерів, які сприяють розвитку виробничої та соціальної інфраструктури на сільських територіях та створенню робочих місць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання процесів кластеризації знайшли своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко, В.І. Павлов, С.І. Соколенко, М. Портер. В Україні перехід до кластерного управління започаткований,

проте ще не набув належного розвитку і популярності. Тому виникла об'єктивна необхідність у вивченні цієї проблеми.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення ролі та місця кластеризації у формуванні земельних відносин.

Відповідно до цієї мети завданнями статті є:

- дати визначення терміну «кластер» та «агропромисловий кластер»;
- визначити значення кластеризації у реформуванні земельних відносин;
- висвітлити переваги та основні етапи створення агропромислових кластерів;
- дослідити досвід зарубіжних країн та України у створенні кластерів;
- охарактеризувати фактори, які гальмують розвиток агропромислових кластерів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливе значення при реформуванні земельних відносин в Україні має розвиток аграрних кластерів, який сприяє створенню нових робочих місць, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури на сільських територіях, утворенню об'єднань підприємств із замкненим циклом виробництва готової продукції, зниженню собівартості та ціни сільськогосподарських товарів, підвищенню якості вирощеної продукції, підвищенню конкурентоспроможності учасників агропромислового кластера за рахунок впровадження інноваційних технологій та доступу агропромислової продукції до регіональних та світових ринків.

Термін «кластер» з англійської мови перекладається як гроно, скупчення, група, пучок, жмуток і використовується в різних галузях науки. У фізиці кластер трактується як система з великої кількості слабо пов'язаних атомів або молекул, в музиці означає співзвуччя, утворене малими або

великими секундами [1, с. 544]. Одним із засновників досліджень економічних питань формування та діяльності кластерів є Майкл Портер, який вважає, що кластер – це група географічно сусідніх взаємозв'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, які діють у певній сфері, що характеризуються спільністю діяльності й взаємодоповнюють одна одну [2, с. 258]. Також він вважає, що чим більш розвинені кластери в окремій країні, тим більш вищі в ній рівень життя населення та конкурентоспроможність економіки. Слід зазначити, що економічний кластер не є юридичною особою. П.Т. Саблук та М.Ф. Кропивко під агропромисловою кластеризацією розуміють концентрацію та спеціалізацію агропромислового виробництва з формуванням на території замкнутих продуктивних ланцюгів «виробництво, зберігання, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції» на засадах інтеграції для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції й підвищення прибутковості [3].

Для успішної діяльності агропромислового кластера необхідні, крім бажання досягти певних вигод шляхом об'єднання інтересів підприємств, ще й відповідні умови щодо наявності землі. Важливою також є наявність ефективної інфраструктури всіх рівнів, в тому числі аграрного ринку; дієвість банківських установ, які покликані забезпечити високий рівень фінансової дисципліни, кредитування учасників; наявність державних програм розвитку та підтримки кластерів; присутність наукових та освітніх інституцій, які б здійснили підготовку висококваліфікованих кадрів [4].

Вважається, що в організаційному плані краще, щоб утворення кластера відбувалося «знизу», від зацікавлених організацій, а органи влади лише допомагали у становленню кластера. Гірше, коли ініціатором створення кластера будуть

органи влади, тоді, враховуючий гіркий досвід колективізації, учасники будуть протидіяти об'єднанню [3].

Щоб створити кластер, в чому числі агропромисловий, необхідно пройти певні етапи:

1. Формування ідеї створення кластера (необхідно визначити потребу в кластері, вивчити місце і сферу економіки, якої він стосується).

2. Встановлення ділових відносин між організаціями.

3. Згуртування технологічно пов'язаних агропромислових підприємств.

4. Залучення тих учасників кластера, які займалися б просуванням сільськогосподарської продукції.

5. Залучення інноваційної, суспільної та фінансової інфраструктур.

6. Ефективне використання економічного та природного середовищ.

7. Укладення договорів між учасниками кластерів про співпрацю.

Кластери можуть складатись із декількох компаній або із великої кількості підприємств, іноді їх чисельність сягає семи тисяч учасників. Такі утворення мають неоднакову ступінь взаємодії між фірмами, які до них входять. Кластери утворюються не тільки в умовах розвиненої економіки держав, а й в тих країнах, які ще розвиваються. Вони формуються на національному та регіональному рівнях. Одна з основних особливостей кластерів перед іншими формами організації виробництва є те, що увага звертається не на окремі галузі, а на зв'язок між ними.

Проаналізувавши наукову літературу, до основних характеристик агропромислових кластерів можна віднести [3]:

• наявність взаємопов'язаних між собою організацій. До їх структури входить одне або декілька фірм-лідерів, які визначають основну стратегію кластера;

• існування спільного вихідного товару для виробництва учасниками кластера;

• вищі стандарти якості виробленої продукції;

• кооперація підприємств агропромислового кластера;

• географічна локалізація;

• спільне просування товару на ринку;

• взаємодія з органами влади та місцевого самоврядування.

Кластер є відносно новим інструментом підвищення конкурентоспроможності країни та каталізатором розвитку її специфічних галузей. Він є ефективним засобом швидкого піднесення економіки тому, що використовує природні та історичні особливості району. Одна з головних задач у системі підвищення конкурентоспроможності регіону – це виявити потенціал його кластеризації.

Досвід країн ЄС показує, що кластеризація є однією з умов підвищення конкурентоспроможності економіки регіону та держави в цілому. В ЄС процес кластеризації почався зі створення у 1968 р. Генерального директорату з регіональної політики. Пізніше у 1975 р. було сформовано Європейський фонд регіонального розвитку, а у 1988 р. Європарламентом була прийнята Хартія регіоналізму, і почала функціонувати Рада регіональних та місцевих об'єднань. У 2000 р. на саміті в Лісабоні було створено Європейський дослідницький простір. А 21 січня 2008 р. в Стокгольмі було схвалено Європейський кластерний меморандум. Він звертає увагу зокрема на те, що:

1. Кластери – це регіональні центри концентрації спеціалізованих компаній та організацій, пов'язаних один з

одним по численних каналах, які створюють сприятливе середовище для інновацій.

2. Кластери виникають там, де конкуренція на регіональному рівні дає компаніям можливість вибирати своє місце розташування виключно на основі критеріїв економічної ефективності, а не в залежності від штучних бар'єрів, що впливають на міжрегіональну торгівлю та інвестиційну діяльність.

3. Кластери стають ключовими факторами в залученні капіталу, трудових ресурсів та знань.

4. Адекватна політика уряду здатна підвищити ефективність кооперації та конкуренції між кластерами, а також може зробити бізнес-середовище більш сприятливим для розвитку.

5. Посилення потенціалу кластерів, їх перетворення з простого об'єднання розташованих по сусідству компаній в динамічні кластери з високим рівнем кооперації, співпраці, взаємодії та перехресних ефектів, є головним завданням, для виконання якого необхідно залучати центральний уряд і регіональні адміністрації.

6. Уряд не може вирішити всі завдання самостійно; всі компанії є важливими партнерами в кластерних ініціативах.

7. Важливою передумовою для виникнення кластерів є усунення бар'єрів у торгівлі та конкуренції в Європі [5].

Аналіз досвіду розвинутих країн світу свідчить, що найбільше кластерних структур формується у Данії, Великобританії, Канаді, Німеччині, Італії, США, Австрії. Наприклад, у Данії найбільш розповсюджені кластери з виробництва молочних продуктів, у Великобританії – з виробництва сільськогосподарської продукції та надання фінансових послуг, в Італії – з виробництва меблів, одягу. Можна зробити висновок, що кластери утворюються в різних

сферах економіки – у сільському господарстві, промисловості, металургії.

Світовий досвід демонструє такі переваги виробничих систем, створених на основі кластерної моделі:

- збільшення інвестицій в економіку регіону;
- використання інноваційних технологій;
- створення нових робочих місць;
- зниження витрат на виробництво продукції;
- підвищення конкурентоспроможності компаній регіону;
- зниження ціни готової продукції;
- більш ефективне використання місцевих природних ресурсів;
- вихід товару не тільки на регіональні ринки, а й світові.

Україні слід залучати світовий досвід розвитку кластерів і підтримувати кластерні ініціативи в аграрній сфері. Але відсутність нормативно-правового регламентування створення кластерної організації виробництва та відсутність визначення поняття «кластер» у вітчизняному законодавстві унеможливає утворення та розвиток кластерів у різних галузях економіки, в т.ч. й сільському господарстві. Наприклад, ще в 2008 р. Міністерством економіки України розроблений проект «Концепції створення кластерів в Україні», але він так і не був затверджений. У діючому Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» та «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року» не передбачений процес кластеризації в аграрній сфері.

Проте у стратегіях розвитку регіонів України до основних напрямків реформування економіки відносять формування та розвиток аграрних кластерів. Наприклад, у внесених змінах у 2012 р. до «Стратегії економічного і

соціального розвитку Волинської області на 2004–2015 роки» йдеться про необхідність формування мережі нових регіональних кластерів, розроблення та включення відповідних інвестиційних проектів до обласної Програми залучення інвестицій на період 2010–2020 років. Як одне з основних завдань розвитку виробничої та транспортної інфраструктури у сільській місцевості, яке дозволяє підвищити конкурентоспроможність продукції агропромислового сектора на базі матеріально-технічного та технологічного оновлення, поліпшить доступ продукції аграрного сектора економіки Волині на внутрішні та зовнішні ринки збуту, зменшить втрати сільськогосподарської продукції на шляху до споживача є формування агропромислових кластерів [6].

Проаналізувавши наукову літературу, можна зробити висновок, що основними факторами, які гальмують розвиток агропромислових кластерів в Україні є:

- відсутність в законодавчих актах України визначення поняття «кластер», «кластеризація», «агропромисловий кластер»;
- обмеженість у залученні іноземних інвестицій;
- відсутність державної підтримки розвитку кластерних аграрних систем;
- недостатній рівень етичності ведення бізнесу та відсутність довіри між органами влади та фірмами;
- низький рівень співпраці між науковими інститутами і агропромисловими кластерами з метою використання інноваційних проектів;
- відсутність єдиної інформаційної бази про існування кластерів в Україні.

Україна має потенціал кластеризації у земельних відносинах, проте він повинен відобразитися у державних програмах розвитку. Перехід на кластерну систему

сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіонів та розвитку різних галузей економіки, в тому числі й агропромислового комплексу.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. та допов.) / [уклад. і гол.ред. В.Т. Бусел]. – К: Ірпінь: ВТФ Перун, 2005. – 1728 с.

2. Портер М. Конкуренція [пер. с англ.]. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.

3. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК, – 2010. – № 1. С. 3–12

4. Вишневська О.М. Теоретичні аспекти і практичні особливості розвитку кластерних структур аграрного сектора економіки у контексті підвищення конкурентоспроможності / О.М. Вишневська, А.Ю. Наумова // Збірник наукових праць Харківського національного аграрного університету. Економічні науки. – 2013. – №5. – С. 28–33.

5. The European Cluster Memorandum. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.clusterobservatory.eu.

6. Про внесення доповнень до Стратегії економічного і соціального розвитку Волинської області на 2004–2015 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://volynrada.gov.ua/session/10/12>.

Яроцька О.А.

аспірант Національного
університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне

**КЛАСТЕРИЗАЦІЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЯК ФАКТОР ЗМЕНШЕННЯ
ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ**

У статті досліджено сучасний стан конкуренто-спроможності аграрного виробництва в Україні, проблеми та перспективи активізації розвитку аграрних кластерів як способу зменшення фінансових ризиків сільськогосподарських виробників.

Умови, в яких сьогодні функціонує аграрний сектор економіки України змушують науковців, сільгоспвиробників, фінансистів, державних діячів шукати відмінні від існуючих шляхи розвитку, такі, які б дійсно сприяли підвищенню рентабельності виробництв, збільшенню прибутковості, а головне, допомогли уникнути фінансових ризиків. Іншими словами, аграрна сфера потребує реанімаційних заходів для підвищення конкурентоспроможності галузі. Це передбачає необхідність розроблення стратегії, яка б базувалась на інноваційних процесах та особливостях розвитку регіону, що є запорукою створення інвестиційно-привабливої економіки та ефективного функціонування не тільки окремих територій, а й усієї держави. Активізація розвитку регіональних аграрних кластерів є одним із шляхів наближення української економіки до глобалізаційних процесів та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору до рівня провідних країн світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що кластеризація в аграрній сфері привернула увагу багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких: В.В. Бакум, І.О. Белебева, Т. Бикова, А. Бутенко, В. Дубовик, Д. Клиновий., О. Крайник, Д. Крисанов, М.Ф. Кропивко, О. Кузьмін, Є. Лазарева, Д.І. Мазоренко, Н. Мікула, М. Портер, Л. Родіонова, П.Т. Саблук, С.І. Соколенко, Р.Ю. Сорока, О.С. Телетов, О. Тищенко, Р. Хайруллін, Л. Чернюк, та інших. Значний внесок у розвиток питань управління ризиками зробили В.Г. Андрійчук, Л. Бауер, В.В. Вітлінський, В.Н. Вяткін, В.А. Гамза, С.І. Дем'яненко, Ю.Ю. Єкатеринославський,

С.М. Ілляшенко, Г.Г. Кірейцев, М.Й. Малік, С.А. Навроцький, С.І. Наконечний, В.М. Опарін, А.М. Поддєрьогін, Дж.Дж. Хемптон та інші.

Вченими розроблені окремі аспекти здійснення процесу кластеризації, але вони у переважній більшості зосереджені у теоретичній площині, недостатньо приділяючи уваги методологічно-практичній стороні та створенню чіткого алгоритму даного процесу. Менше досліджень, спрямованих на розвиток аграрних кластерів з метою підвищення конкурентоспроможності галузі та регіонального розвитку регіонів.

Ця стаття присвячена обґрунтуванню ефективності активізації розвитку аграрних кластерів як способу зменшення фінансових ризиків сільськогосподарських виробників.

В роботі передбачається вирішення таких завдань:

- дослідити та проаналізувати сучасний стан розвитку кластерів в аграрній сфері економіки України;

- охарактеризувати проблеми та перспективи застосування кластерного підходу для зменшення фінансових ризиків сільськогосподарських товаровиробників.

У сучасних умовах розвиток аграрної сфери передбачає, окрім виробництва конкурентоспроможних товарів, ефективне управління їх потоками, залучення інвестицій і використання інноваційних технологій, наявність висококваліфікованого людського капіталу і інформаційних ресурсів, що спостерігається останнім часом вкрай рідко [1]. Одним із основних підходів підвищення конкурентоспроможності потенціалу аграрних підприємств на регіональному рівні, як свідчить світова практика, є створення кластерів, в рамках яких відбувається об'єднання виробничих процесів з науково-інноваційною діяльністю [2].

Кластер у перекладі з англійської в економіці означає сконцентровану на певній території групу взаємозалежних компаній: постачальників устаткування, комплектуючих і

спеціалізованих послуг; інфраструктури; науково-дослідних інститутів; вищих навчальних закладів та інших організацій, які взаємодоповнюють один одного і підсилюють конкурентні переваги окремих підприємств та кластера в цілому [3]. Найбільш широко вживаним є трактування кластерів М. Портером, який є його основоположником та зазначив, що кластер – це сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг; фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій у певних галузях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну роботу [4, с. 299].

Кластериний підхід – це реалізація інтеграційних процесів у сфері виробництва, започаткування нових форм економічної активності, які функціонують на високому рівні агрегації, що забезпечує високу ефективність управління, цілеспрямоване використання сукупного виробничого потенціалу та організаційно-економічного ресурсу всіх учасників кластерного утворення. Кластерний розвиток як фактор збільшення національної і регіональної конкурентоспроможності є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки [5]

Досвід провідних країн світу демонструє чимало прикладів ефективного функціонування кластерів у різноманітних сегментах регіональної економіки. Співпраця членів об'єднання призводить до зростання рівня продуктивності діяльності у кластері, а також і у суміжних секторах економіки. Дослідження показують, що очолюють списки по динаміці розвитку регіони з ефективно діючими кластерами, що свідчить про перспективність кластеризації як шляху економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності галузі та регіону.

За словами Майкла Портера, кластерам відводиться головна роль у формуванні конкурентоспроможності держав та регіонів. Проте, в Україні, через відсутність відповідної системи інформування, теоретико-методологічного забезпечення та стимулювання на законодавчому рівні кластеризація не є поширеним явищем, на відміну від високорозвинених країн світу.

В агропромисловому секторі економіки на сьогодні не існує програм підтримання сільського господарства. Підприємці скуповують агропромислові господарства та самостійно проводять ланцюги «постачання-виробництво-збут», що дуже схожі на мережевий маркетинг та отримали назву інтуїтивної неформальної кластеризації. Кластеризація АПК – концентрація та спеціалізація агропромислового виробництва на певній території з виконанням послідовності дій: виробництво – зберігання – переробка – реалізація продукції сільського господарства, інтеграція у світовий простір, підвищення конкурентоспроможності та збільшення прибутків учасників кластерів [5]. Як зазначає економіст Д. Крисанов: «це може бути формування певних систем продуктових ланцюгів молоко та м'ясопереробних, сироварних заводів шляхом організації певної мережі заготівельних пунктів на селі та фірмових магазинів, реалізація продукції постійним оптовим покупцям для подальшого її проходження по мережі до торговельних точок, продаж продукції індивідуальним споживачам, постачання виробникам сільськогосподарської сировини певних сфер виробництва через дилерів» [6, с. 71]. Тому в цьому випадку підприємці не мають за мету впливати на формування сировинної бази, а лише використовують по-максимуму те, що мають. Незакінченість таких кластерів в агропромисловому комплексі обумовлюється тим, що відсутні стратегії кластеризації в органах місцевого самоврядування, внаслідок чого неефективно використовується ресурсний потенціал,

підвищується безробіття, зменшуються доходи та відрахування в місцевий бюджет та інше.

На думку Т.О. Обревко важливою умовою формування кластера є географічна концентрація пов'язаних підприємств, що забезпечує накопичення виробничого, науково-інноваційного, інвестиційного і кадрового потенціалів. До механізмів управління ризиками за допомогою кластерної політики відносяться:

- полегшення інформаційного обміну між бізнес-середовищами;
- полегшення зусиль виробників щодо формування спільних мереж, у т.ч. з науковими установами та адміністративними органами;
- формування виробничих мереж;
- розширення транснаціональних зв'язків з іншими кластерами чи регіонами;
- забезпечення спільними об'єктами інфраструктури;
- послаблення податкового навантаження на інноваційну діяльність, дослідження та впровадження нових продуктів;
- послаблення фіскального навантаження на бізнес в позаінноваційній сфері діяльності. [7]

Для успіху такого кластерного об'єднання необхідні такі умови:

- менеджер кластера повинен володіти широкою мережею контактів та мати мультипрофільну компетенцію, прослідковується тенденція до вищої професіоналізації кластерних організацій та їх менеджерів;
- широка поінформованість суспільства про потреби потужних кластерних об'єднань, що розбудовуються ;
- найважливішим для кластеризації економіки є створення спільних міжнародних мереж;
- встановлення контактів з іншими мережами і кластерами без наступної спеціалізації;

- закладання внутрішньо коопераційних проектів з членами інших мереж і кластерів без наступної спеціалізації;
- конкретні плани щодо входження в бажані цільові ринки та знаходження корисних партнерів;
- встановлення контактів з агенціями розвитку бізнесу [7].

Проте, на сьогоднішній день умов ефективного функціонування аграрних кластерів ще не створено; для цього необхідно здійснити перерозподіл функцій між державними та регіональними органами управління. В результаті цього, мережі підприємств отримуватимуть ефективні механізми колективного управління бізнес-процесами, що значно підвищить їх конкурентоспроможність. Ресурси членів кластерів спрямуються на вихід продукції на глобальні ринки, а не будуть витрачатись на конкурентну боротьбу між собою. Значно зменшиться рівень ризику фінансових втрат. Відкриється доступ до більшої кількості постачальників та послуг підтримки, адаптованих до вимог споживачів, до досвідченої та висококваліфікованої робочої сили і до передачі знань і навичок, що відбувається на зустрічах і при обговоренні бізнесу.

Застосування кластерного підходу забезпечить впровадження інноваційної моделі управління аграрним виробництвом завдяки розподілу повноважень між центральними і регіональними органами виконавчої влади та самоврядування шляхом делегування більшої частини повноважень у регіони структурованим бізнес-середовищам у формі громадських неприбуткових організацій.

Література:

1. Колот І.П. Регіональна інвестиційна політика: проблеми і перспективи / І.П. Колот, Н.М.Внукова, І.П. Косарева. – Х.: ТОВ «Модель Всесвіту», 2000. – 176 с.

2. Кропивко М.Ф. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / М.Ф. Кропивко, Д.І. Мазоренко, І.О. Беле-бега, В.В. Бакум // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 7–15.

3. Кластер. /режим доступу до ресурсу:
[http://ru.wikipedia.org/wiki/Кластер_\(экономика\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Кластер_(экономика))

4. Кропивко М.Ф. Організація управління аграрною економікою: [монографія] / М.Ф. Кропивко, В.П. Немчук, В.В. Россоха та ін. – К., 2008. – 412 с.

5. Бричко А.М. Розвиток механізму активізації кластерів в підприємствах АПК [Електронний ресурс]/ А.М. Бричко/ режим доступу до ресурсу: http://www.confcontact.com/20100916/ec_brik.htm

6. Крисанов Д. Кластеризация экономической деятельности и обслуживания как инструмент устойчивого развития сельских территорий / Д. Крисанов, Л.Удова // Экономика Украины. – 2009. № 10. – С. 69–75.

7. Обревко Т.О. Кластеризація як метод подолання аграрних ризиків [Електронний ресурс]/Т.О. Обревко/ режим доступу до ресурсу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2010/01/165.pdf>

Цал-Цалко Ю.С.

Голова Житомирського обласного
громадського об'єднання
«Спілка економістів України»,
д.е.н., професор

Приймачук Т.Ю.

ст. н.с., завлабораторії
економіки ІСГП НААНУ,
к.е.н.

Ходаківський Є.І.

заслужений діяч науки і техніки
України, ЖНАЕУ
д.е.н., професор

КЛАСТЕР «АГРОСВІТ ПОЛІССЯ»

Метою створення цієї кластерної структури є активізація, розробка, виробництво та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції зі спрямуванням взаємоузгоджених дій наукових організацій, закладів освіти, агропідприємств та інших суб'єктів на задоволення потреб внутрішнього ринку і нарощування експортного потенціалу країни.

Місія освітнього комплексу полягатиме в задоволенні потреб галузей економіки, суспільства і держави в освічених і гармонійно розвинених фахівцях, які володітимуть інноваційними технологіями для розвитку агропромислового комплексу за умови раціонального використання природних ресурсів і збереження навколишнього природного середовища та в задоволенні потреб особистості в оволодінні соціальними і професійними компетенціями, що дозволять їй бути конкурентоспроможним фахівцем на ринку праці та затребуваним суспільством.

Житомирський національний агроекологічний університет передбачатиме свою діяльність на умовах установчого договору про спільну діяльність, як добровільне об'єднання навчальних, наукових установ і організацій, виробничих підприємств, заснованих на різних формах власності, споріднених за напрямом підготовки, яке забезпечуватиме:

- координацію спільної діяльності аграрних навчальних закладів, підприємств, наукових організацій та установ з реалізації Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Науково-технічну діяльність», нормативно-правових засад державної політики щодо діяльності навчальних закладів з метою підвищення якості освіти, наукової діяльності та ефективності виробничої діяльності;

- координацію спільної наукової діяльності, пов'язаної з вирішенням проблем агропромислового комплексу регіону;
- спільне проведення науково-дослідних робіт, інноваційної діяльності та заходів з впровадження досягнень науково-технічного прогресу в галузях економіки;
- реалізацію системи ступеневої підготовки фахівців за інтегрованими навчальними планами та програмами;
- підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників навчальних закладів, працівників наукових організацій і установ, працівників агропідприємств;
- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників навчальних закладів в кластері;
- розвиток міжнародних зв'язків та здійснення міжнародної діяльності в галузі освіти, науки і виробництва;
- розробку навчально-методичного забезпечення, проведення різних видів навчальних занять.

Університет має 8 факультетів: агрономічний, аграрного менеджменту, ветеринарної медицини, економічний, екологічний, лісового господарства, механізації сільського господарства, технологічний.

До складу університету входять: інститут регіональних екологічних проблем, інститут післядипломної освіти та дорадництва, навчально-дослідне господарство «Україна», дослідне поле, ботанічний сад, навчальна ферма, навчально-науковий центр кінології та фелінології, інформаційний відділ, сучасна видавничий центр.

Навчальний процес забезпечують 45 кафедр та біля 80 їх філій, у тому числі кафедри екологічного профілю: загальної екології, агроекології, моніторингу навколишнього природного середовища, економіки навколишнього середовища та екосоціології, екології лісу та меліорації,

технічного сервісу та інженерної екології, охорони природних ресурсів.

Основні завдання:

- підготовка спеціалістів-екологів високої професійної компетентності;
- організація і проведення досліджень з екологічних проблем;
- підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації екологічного профілю;
- перепідготовка і післядипломне підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів;
- трансформація в Європейську систему вищої освіти.

Житомирський національний агроекологічний університет має можливість готувати кадри екологічного спрямування для аграрного сектору економіки за спеціальностями: «Агрономія» (агрономічний факультет), «Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва» (технологічний факультет), «Облік і аудит» (економічний факультет), «Фінанси» (економічний факультет), «Ветеринарна медицина» (факультет ветеринарної медицини), «Механізація сільського господарства» (факультет механізації сільського господарства), «Менеджмент організацій» (факультет аграрного менеджменту), «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» (факультет аграрного менеджменту), «Екологія та охорона навколишнього середовища» (екологічний факультет), «Правознавство» (екологічний факультет), «Лісове господарство» (факультет лісового господарства), «Будівництво і експлуатація будівель та споруд» (будівельний технікум), «Архітектура будівель і споруд» (будівельний технікум).

Інститут післядипломної освіти та інформаційно-консультативного забезпечення забезпечуватиме перепідготовку

і післядипломне підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів зі спеціальностей університету, надаватиме другу вищу освіту зі спеціальності «Облік і аудит».

У межах міжнародного партнерства університет співпрацює з Росією, Німеччиною, Швецією, Польщею, Італією, США, Великобританією, Францією, Данією, Нідерландами. Важливим напрямом міжнародної діяльності є надання можливості студентам вивчати новітні сільськогосподарські технології та організацію приватного бізнесу при проходженні виробничої практики у фермерських господарствах Великобританії, Німеччини, Франції, Данії, Нідерландах, Польщі, Австрії, США.

Університет здійснюватиме підготовку резерву керівників аграрних підприємств зі складу студентів старших курсів усіх спеціальностей.

Формування інтеграційного блоку комплексу «аграрна освіта – аграрна наука» шляхом залучення до її складу науково-дослідних установ надасть можливість створити систему потужних наукових шкіл та інформаційно-консультативних центрів, залучити до виконання фундаментальних наукових досліджень університетського центру, удосконалити систему дослідницької магістратури, аспірантури та докторантури із залученням наукових установ, запровадити механізм розробки та виконання науково-технічних регіональних програм на потреби регіону, підвищити ефективність використання наявної матеріально-технічної бази, кадрового потенціалу та інформаційного ресурсу навчальних закладів та науково-дослідних установ, зорієнтованих на вирішення специфічних проблем агропромислового комплексу регіону, активізувати інноваційну діяльність та сприяти становленню інноваційної інфраструктури, спрямованої на технологічне переозброєння вітчизняного виробництва.

Технопарк – інноваційно-технологічний центр, в якому забезпечуються умови, максимально сприятливі для науково-технічних інноваційних проектів, виконуваних спільними зусиллями наукових центрів і агропромисловості. Технопарк створюється науковим центром на спеціально відведений для нього упорядженій території, яка має першокласну інженерну, науково-виробничу, інформаційну і соціальну інфра-структуру.

Взаємоспрямована кластеризація на національному рівні сприяє формуванню ефективної системи узгоджених соціально-економічних змін і підвищенню конкурентоспроможності національної економіки за рахунок:

- оптимізації виробничих процесів і науково-дослідних робіт, посиленню сукупного підприємницького потенціалу учасників кластера;

- раціональному використанню наявних ресурсів і полегшенню доступу до індивідуально недоступних цінностей (технологій, рідкісних матеріалів, управлінського досвіду);

- утримання високої фінансової стабільності кожного окремого підприємства – учасника кластера за рахунок фінансової стійкості і незалежності партнерів;

- забезпечення виробничо–технологічної незалежності кластера і досягнення високої конкурентоспроможності його технологічного потенціалу в умовах конкуренто напруженого ринкового середовища;

- інноваційного менеджменту, що передбачає використання новітніх управлінських технологій;

- удосконаленню організаційної структури і оптимізації функціональних проявів і партнерських зв'язків;

- підвищенню знань та навичок персоналу різного рівня через внутрішньокластерну систему підвищення кваліфікації,

міжпартнерських стажувань і реалізацію принципів корпоративної культури;

- адекватного правового захисту інтелектуальної власності і всіх аспектів діяльності кластера;

- забезпечення високого рівня інформаційного середовища кластера і т.п.

Третім рівнем до визначення ефективності процесів кластерізації є дослідження економічних переваг функціонування підприємства у складі територіального або галузевого кластера. Головним завданням цього підходу є розрахунки ефекту залучення економічного суб'єкта до кластерної системи і визначення природи його внутрішніх економічних інтересів як чинника інтеграційних устремлінь. Індикаторами в цьому разі слугують основні економічні показники розвитку підприємства, розглянуті в порівняльній динаміці.

На всіх рівнях можуть застосовуватись різні **критерії** ефективності кластера в залежності від завдань аналізу. Як показує практика, визначити максимально об'єктивну оцінку ефективності можна лише за умов комплексного використання сукупності взаємопов'язаних і узгоджених критеріїв¹¹.

Критерії оцінки ефективності кластерних структур практично визначені М. Портером з погляду конкурентних переваг. Так, М. Портер вважає, що «найкращими критеріями переваг в міжнародній конкуренції є наявність крупного та постійного експорту в значну кількість країн та/або суттєвий вивіз капіталу»; акцентує увагу на тому, що «міжнародний успіх визначається наявністю значного експорту або прямих іноземних інвестицій, які

¹¹ Михайлова Л. А. Практический инструментарий оценок эффективности взаимодействия промышленного предприятия и розничной торговой фирмы: анализ отечественного и зарубеж. опыта: Препринт. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – 19 с.

направляються на укріплення виробництва або підвищення кваліфікації робітників в країні»; підкреслює: «щоби здобути успіх в конкуренції, фірми повинні мати переваги у випадку або більш низьких витрат, або різноманітних товарів»; звертає особливу увагу на те, що «ознакою здорової моделі зростання національного доходу є зміщення в бік найбільш складних і продуктивних елементів та посилення позицій в галузях промисловості, які пов'язані з прогресивними технологіями та більш кваліфікованою робочою силою»¹².

Обґрунтування критеріїв ефективності функціонування кластерних систем необхідно для визначення основних індикаторів, які мають визначені параметри і дозволяють визначати його кількісно та якісно на всіх рівнях дослідження кластера. Оскільки ефективною діяльність кластерів можна вважати тільки за умови, що результат від їх створення та функціонування буде позитивно корелювати з витратами і значно перебільшувати доходність «докластерного» періоду, співвідношення цих індикаторів повинно відповідати наступній залежності:

$$\text{Ефективність} = \frac{\text{витрати}}{\text{результат}}$$

Така оцінка буде не повною, адже визначення ефективності діяльності кластера має суттєві відмінності від оцінки ефективності підприємства. Діяльність кластерного об'єднання оцінюється на основі комплексного аналізу кінцевих підсумків його ефективності. Економічна суть ефективності кластера полягає в тому, щоб при комплексному підході на кожну одиницю витрат домогтися істотного збільшення прибутку, ніж за разового підходу кожного окремого підприємства. Тобто якщо вивчити цю проблему більш детально, стає зрозумілим, що ефективною

¹² Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ./ Под ред. и с предисл. В.Д. Щетинина. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 896 с.

діяльність кластера можна вважати тільки за тих умов коли у процесі функціонування кластера підвищується ефективність не лише окремих підприємств, а й кластера в цілому.

Комплексна оцінка ефективності кластерної діяльності визначається в результаті інтегрального поєднання показників, сформованих на основі різних класифікаційних підходів до критеріїв оцінки: соціально-економічних цінностей, якісних та кількісних параметрів, факторів екстенсивного та інтенсивного розвитку тощо.

Соціально-економічні критерії

Слід зазначити, що при оцінці соціально-економічної вартості кластера варто враховувати не тільки економічні, але і соціальні індикатори, особливістю яких є те, що вони, як правило, не піддаються і кількісному виміру, і якісній характеристиці.

До економічних індикаторів можна віднести такі показники.

- Продуктивність «живої праці», що дорівнює співвідношенню результату виробництва та середньорічної кількості зайнятих на виробництві.

- Фондовіддача (співвідношення ефекту та середньорічної вартості основних виробничих фондів).

- Матеріалоемність (співвідношення прямих матеріальних витрат та величини результату виробництва).

- Ефективність використання всієї сукупності виробничих витрат (співвідношення результату та величини поточних виробничих витрат).

- Інтегральний показник економічної ефективності діяльності кластера.

Ці показники є актуальними й важливими у визначенні ефективності кластерної діяльності, адже саме завдяки їх врахуванню економісти мають об'єктивну кількісну оцінку, що може показати вигоду від створення кластера – чи

підвищився рівень рентабельності кожного окремого підприємства після того, як воно стало учасником об'єднання.

До соціальних індикаторів можна віднести такі показники, як зростання кількості зайнятих, зростання заробітної плати, підвищення рівня освіти та кваліфікації робітників тощо.

Використовуючи вищу форму кооперації, що лежить в основі кластерів для об'єднання ініціативи мас, активізації діяльності громадських організацій, національних суспільств, організацій і установ (освітньої й історико-культурної спрямованості), стає можливим підвищити конкурентоспроможність регіону, відкрити нові робочі місця, забезпечити курси підвищення кваліфікації для працівників, що дає створити якісно новий продукт. Дуже важливо, що в рамках даного напрямку представники міської науки можуть на практиці випробувати свої теоретичні розробки.

Якісні та кількісні критерії

Вимір економічної ефективності кластерної діяльності вимагає її якісної і кількісної оцінки, тобто визначення критеріїв оцінки і показників ефективності виробничих процесів і всього суспільного виробництва. Якщо представити кластер у вигляді сукупності ланцюгових зв'язків горизонтального і вертикального спрямування, тоді правильно обраний критерій повинен виражати інтегровану сутність економічної ефективності горизонтальної і вертикальної інтеграції, що розвивається на основі виробничої, науково-технічної, комерційно-збутової і загально-управлінської кооперації. Такий критерій має бути достатньо універсальним, тобто єдиним для всіх суб'єктів ланцюгового зв'язку.

Стосовно кластерної діяльності кількісні критерії – це критерії, що допомагають у збільшенні загального корисного ефекту від створення кластера; якісні критерії – це критерії,

збільшення корисного ефекту від кооперування взаємовідносин учасників кластера.

Екстенсивні та інтенсивні критерії

Слід також не забувати про екстенсивні та інтенсивні критерії оцінки ефективності кластерної діяльності. Кластери дозволяють створити організаційні передумови, економічні і соціальні мотивації для творчої праці вчених, конструкторів, інженерів, робітників. Корінні перетворення в техніці і технологіях, мобілізація всіх технічних і організаційних, економічних і соціальних факторів створюють передумови для значного підвищення продуктивності праці. В середині кластера існує можливість впровадження новітньої техніки і технології, широкого застосування на виробництві прогресивних форм наукової організації праці, підвищення культури виробництва, зміцнення порядку і дисципліни, стабільності трудових колективів, що прямо впливає на підвищення ефективності використання людського капіталу.

Кластеризація створює режим економії за рахунок об'єднання можливостей всіх підприємств та знаходження найбільш ефективного виду виробництва. В середині кластера забезпечується висока ефективність використання конструкційних і інших матеріалів, сировинних і паливно-енергетичних ресурсів, створення і застосування високоефективних маловідходних і безвідхідних технологічних процесів. В даний час Україна використовує ресурсів (палива, електроенергії, металу) в розрахунку на одиницю національного доходу набагато більше, ніж усі розвинені країни. Це призводить до дефіциту ресурсів, а при великих обсягах виробництва – змушує нарощувати сировинну і паливно-енергетичну базу. Кластеризація дає можливість при тих самих витратах отримати набагато більший результат, що автоматично збільшує економічний ефект.

Одним із важливих наслідків ефективного функціонування кластерів виступає удосконалення структури економіки, стимулюючи галузі, що забезпечують інтенсивний розвиток національної економіки і успішне рішення соціальних задач, поліпшення пропорцій між виробництвом засобів виробництва і предметів споживання, галузями АПК, прискорення темпів розвитку наукоємних галузей і сфери високих технологій, інвестиційної віддачі.

Специфічні критерії

Оцінка економічної ефективності функціонування кластерів потребує також застосування специфічних вимірів. До них можна віднести параметри, обґрунтовані регіональним розміщенням, галузевою специфікою та організаційною будовою кластера. Регіональне розміщення кластера вже автоматично є чинником підвищення його ефективності. Адже ресурси виробництва (особливо природні) зазвичай розподілені по районах і саме тому їх раціональне використання залежить від регіональної орієнтації виробництва. Тут також важливим є те, що історично та технологічно існує низка стійких регіональних відмінностей у виробництві, що пов'язані з кліматичними умовами та з рівнем освоєння тієї чи іншої території (регіону).

Обумовленість регіонального розміщення кластера передбачає наявність специфічних відмінностей в оцінці соціальних наслідків. Наприклад, рівень вимог і реального задоволення соціальних потреб, як то зміни в рівні життя та споживчих мотиваціях жителів, вимоги до кваліфікації та освіти тощо, у великому місті відрізняється від аналогічних в невеличкому селищі. Успішно функціонуючі регіональні кластери піднімають рівень соціальних вимог за рахунок:

– збільшення кількості й потенціалу створення робочих місць;

- ефективного споживання ресурсів кожного окремого регіону залежно від його специфіки та спеціалізації;

- впливу на розвиток допоміжних чи зв'язаних галузей у кластері;

- розвитку соціальної інфраструктури.

Розглядаючи питання про ефективність кластерів, необхідно приділяти увагу обґрунтуванню розмірів кластерних утворень. Залежність між розміром й ефективністю діяльності з погляду економічної теорії впливає на результативність інтеграційної взаємодії суб'єктів кластера. Великі розміри підвищують ступінь формалізації об'єднання і зменшують здатність до змін. В той же час, великі кластери можуть мати значну владу на ринку, можуть використовувати ефект масштабу, користуючись потужною ресурсною базою, формувати регіональне лобі тощо. Малі кластери, що об'єднують лише декілька зацікавлених учасників, є більш оперативними і специфічними, здатними активніше реагувати на запити ринку. Проте і великі, і малі кластери мають певні організаційно-економічні переваги, які сприяють примноженню економічного ефекту від інтеграційної взаємодії суб'єктів, а також низку недоліків, які необхідно усвідомлювати і долати шляхом удосконалення форм і методів підприємницької діяльності. Тому фактично можна зробити висновок про відсутність прямої залежності між розміром кластера і ефективністю його функціонування, що, однак, робить необхідним пошук оригінальних і взаємоприйнятних форм об'єднання зусиль економічно зацікавлених учасників.

Це принципове положення є важливим для обґрунтування засад діяльності невеликих регіональних кластерів, які мають на меті вирішення специфічних виробничо-комерційних проблем певного спрямування і створюють організаційно-економічні умови для розвитку

малого і середнього бізнесу. Кластеризація такого роду не тільки примножує ефект від взаємодії диверсифікованих виробництв, але й сприяє індивідуальному розвитку підприємств малого і середнього бізнесу, підвищенню їх конкурентоспроможності і активному залученню до загальнодержавних процесів інтенсифікації економіки.

Ефект від створення регіонального кластера «Агросвіт Полісся» матиме три складові: економічну, соціальну та екологічну (додаток Г).

Міжнародний досвід показує наступні переваги новостворених інноваційних систем:

- кластери здатні забезпечити поєднання конкуренції та співробітництва, являють собою «колективну ефективність», створюють «гнучку спеціалізацію»;

- кластери ґрунтуються на використанні ефекту масштабу;

- кластери – це точки росту, стимулятори технічного прогресу;

- в цілому кластери являють собою механізм підвищення регіональної і національної конкурентоспроможності.

Кластери дозволяють:

- посилювати процеси спеціалізації і поділу праці між суб'єктами;

- посилювати потоки ідей та інформації;

- піднімати інноваційність виробництва;

- створювати нові робочі місця;

- ефективніше використовувати місцеві природні ресурси;

- створювати здоровий соціальний капітал (все на взаємній довірі), забезпечуючи соціальну справедливість;

- забезпечувати баланс ринкової ефективності та соціальної гармонії.

У світовій практиці кластери і реалізовані в них кластерні ініціативи, стали ефективним засобом підвищення добробуту суспільства та боротьби з бідністю. Кластерна модель підсилює внутрішні зв'язки між суб'єктами кластера, дозволяючи їм за рахунок кооперації мати чималі вигоди, успішно конкурувати на національних і глобальних ринках. У підсумку кластери стають серйозним механізмом у боротьбі з бідністю як безпосередньо через створення нових робочих місць, так і опосередковано, через їх значуще позитивний вплив на оздоровлення регіональної економіки.

Об'єднання в Україні в кластери наукових, освітніх установ, агропромислових підприємств різних форм власності, які взаємопов'язані в процесі створення певного продукту, отримують можливості збільшення залучення інвестицій, розширення сфери інноваційної діяльності, нарощування обсягів виробництва продукції.

Активне використання наявної науково-технологічної бази, а також тісний зв'язок між науковими установами, освітянськими закладами та впровадженням нових технологій у виробництво є перспективним шляхом до створення конкурентоспроможної економіки і саме науково-навчально-виробничі кластери є ефективним механізмом на шляху до цієї мети.

Додаток А

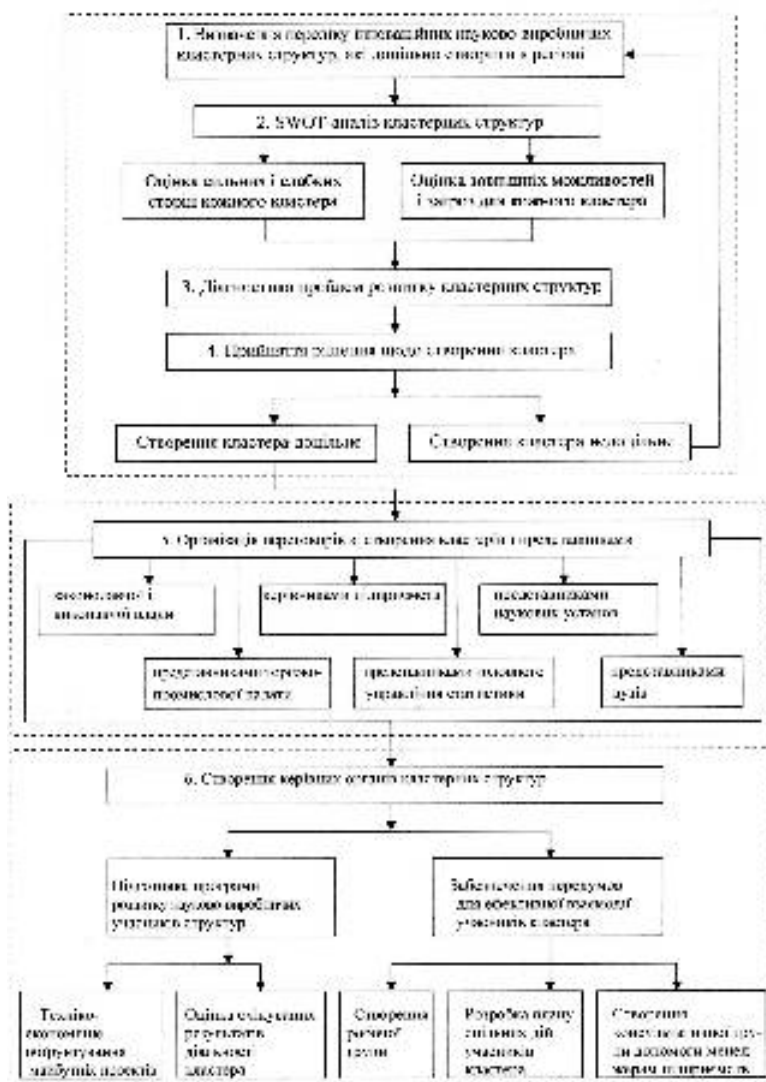
SWOT-аналіз науково-виробничого потенціалу

Сильні сторони	Слабкі сторони	Сприятливі можливості	Потенційні загрози
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ			
1. Зростає винахідницька та раціоналізаторська активність.	1. Інноваційна діяльність залишається на низькому рівні.	1. Розвиток міжнародних контактів, академічних,	1. Скорочення обсягів фінансування.

2. Порівняно високий освітній та професійний рівень персоналу.	2. Мала частка інноваційно-активних підприємств. 3. Нестача власних фінансових коштів для впровадження інновацій та висока відсоткова ставка банківських кредитів. 4. Кількість використаних інноваційних розробок залишається незначною. 5. Відсутність обласної інноваційної системи та інституцій передачі технологій. 6. Слабкі контакти між науково-дослідною та підприємницькою сферами.	науково-дослідних установ та виробничих агропідприємств	2. Відсутність дієвої державної політики в інноваційній діяльності.
ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ			
1. Наявність сировинних ресурсів. 2. Конкурентні переваги у виробництві. 3. Збережена виробнича база для технологічного розвитку. 4. Значні можливості транспортного сполучення. 5. Ряд промислових підприємств порівняно сучасні та добре розвинуті. 6. Розвиненість наукової та освітньої мережі: ІСГП НААН, ЖНАЕУ, технікуми, коледжі, ліцеї.	1. Низька диверсифікація підприємств. 2. Високий рівень безробіття. 3. Недостатньо розвинуті малі і середні підприємства. 4. Незавершений процес приватизації великих агропідприємств. 5. Слабка конкурентоспроможність виробництва, несприятлива структура експорту. 6. Низька інноваційна активність агропідприємств. 7. Несприятлива економічна ситуація	1. Зростання обсягів інвестицій в основний капітал та прямих іноземних інвестицій. 2. Розвиток фінансової інфраструктури та інфраструктури підтримки підприємництва 3. Позитивні стосунки обласних та місцевих органів влади з бізнес-середовищем. 4. Позики Світового банку та ЄБРР для реалізації інфраструктурних об'єктів.	1. Зростання цін на енергоносії. 2. Нестабільна економічна і політична ситуація в Україні. 3. Сильна конкуренція на ринку високих технологій зі сторони національних і міжнародних інституцій. 4. Відсутність структурних змін,

	та її повільні зміни, зношення основних фондів, застарілі технології. 8. Неприятливе підприємницьке середовище. 9. Висока матеріаломісткість енергоемності продукції. 10. Неефективне адміністрування, довгі бюрократичні процедури. 11. Недостатня кількість кваліфікованих, сучасних керівників. 12. Низький рівень оплати праці фахівців високого рівня. 13. Залежність роботи промисловості від обсягів давальницької сировини. 14. Митні обмеження щодо експорту-імпорту, квоти та ін.	5. Збільшення обсягів державних субвенцій у розвиток соціальної сфери.	подальша централізація у державних органах влади. 5. Недосконала система державних закупівель.
--	---	---	--

Моделивання регіональної кластерної структури (фрагмент)

Організаційно-функціональна модель регіонального кластера «АгроСвіт Полісся»

Вплив діяльності регіонального кластера

Скальський В.В.

Заслужений економіст України,
член правління Спілки економістів України,
к. е. н., доктор філософії

ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРІВ У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Кластерна модель управління регіональною економікою, суть якої полягає в кооперації та об'єднанні зусиль споріднених підприємств, фінансових, дослідницьких, навчальних, торгових структур та державних установ для спільного виробництва продукції, яка відповідає світовим стандартам, вперше на Україні була запроваджена у Хмельницькій області.

Перші зародки кластеризації були створені Подільською Асоціацією у 2000 р. в будівельному комплексі. Зародження будівельного кластера та кластера будівельних матеріалів в Подільському регіоні надало нового виміру досвіду кластеризації економіки України, адже це один із перших кластерів нашої країни перш за все орієнтованим на внутрішній місцевий ринок.

Пізніше будівельний кластер об'єднав не тільки будівельників чи виробників будівельних матеріалів, але й проєктувальників, дизайнерів, юристів, торговельні об'єднання, приватних підприємців, аудиторів та консультаційні фірми. Керівник будівельного кластера В. Малий відмічав, що у межах кластера сформувалися єдині фінансові відносини, що виражаються у фінансовій підтримці один одного шляхом закупівлі через торговельні точки продукції членів кластера.

Створення будівельного кластера у Хмельницькій області стало можливим, тому що область має значні фінансові потоки завдяки великому оптово-роздрібному ринку та значні валютні перерахування від громадян, які працюють за кордоном.

Починаючи з залучення інвестицій у житлове будівництво (де задовольняються потреби життя власників матеріальних ресурсів), кластер і сьогодні шукає шляхи вкладення приватних інвестицій у будівництво офісів, промислових приміщень та торговельних павільйонів.

Іншою передумовою успішного розвитку будівельного кластера є наявність корисних копалин. Хмельницька область видобуває велику кількість мінералів, з яких більше 100 вже використовується у будівництві. Місцеві ресурси стимулюють виробництво будівельних матеріалів та процес будівництва.

Будівельний кластер в Подільському регіоні, складається з 32 компаній, включаючи 21 підприємство, що працює у

сфері будівництва, торгівлі та будівельних матеріалів, двох навчальних закладів, двох банків, трьох клієнтських компаній, аудиторської компанії та трьох архітектурно-конструкторських інститутів, постійно нарощує свій техніко-технологічний потенціал і виробничі можливості. Позитивними наслідками впровадження кластерної моделі в галузі будівництва на Хмельниччині є значний розвиток ринку будівельних послуг, що характеризується збільшенням кількості будівельних фірм, залученням значних обсягів внутрішніх та зовнішніх інвестицій, які спрямовані на будівництво житла, об'єктів промислового та громадського призначення, доріг та шляхопроводів, зведення нових виробничих потужностей та освоєння нових технологій будівництва та виробництва будівельних матеріалів. У районних центрах відновили роботу будівельні організації та підприємства інженерних мереж і спецбудмеханізації, місцеві заводи по виробництву цегли, залізобетонних виробів, активно розвивається торговельна мережа магазинів будівельних матеріалів. Громадське об'єднання «Будівельний кластер» стало прикладом та поштовхом для створення потужного будівельного кластера Подільського регіону. Не призупинив свою діяльність будівельний кластер і сьогодні, під час економічної кризи, що охопила Україну ще з 2013 р.

Крім виробничих проектів, Будівельний кластер, як громадське об'єднання, впроваджує проекти, спрямовані на вивчення проблем та подолання перешкод, що заважають ефективному розвитку будівництва. Будівельний кластер неодноразово був переможцем конкурсів проектів, оголошених міжнародними фондами та організаціями, в рамках яких здійснюється обмін досвідом з колегами з Польщі, Німеччини, Росії, приймав делегації з Рівного, Житомира та Вінниччини, Харкова, Херсона, Молдови та Білорусії.

Розвиток кластера будівництва на Поділлі є перспективним напрямом у практиці кластеризації України. Велика кількість кластерів орієнтована на експорт, а кластеризація у будівельній галузі на відміну від інших кластерів кінцевим продуктом має сучасне комфортабельне житло, промислові та торговельні комплекси тощо. Це сектор, орієнтований на внутрішній місцевий ринок, що сприятиме покращенню економічного розвитку регіону.

На Поділлі стабільно працює ГО «Швейний кластер», який об'єднує 11 підприємств швейної галузі, що співпрацюють з Хмельницьким Національним Університетом, зокрема з кафедрою технології та конструювання швейних виробів та Студентським будинком моделей. При університеті створено інформаційний, дизайнерський та тренінговий центри, послугами яких користуються члени кластера. За договорами з іноземними фірмами працюють 8 підприємств – членів кластера.

У м. Кам'янці-Подільському функціонує кластерне утворення – громадська організація «Подільська гільдія ремісників». Основною метою діяльності кластера є відродження та популяризація ремесел та культури Середньовіччя в Кам'янці-Подільському. Ще одним напрямком діяльності «Подільської гільдії ремісників» є організація мистецьких виставок, експозицій, із залученням кращих художників, скульпторів, митців Поділля та інших регіонів України, світу. З метою поширення інформації про діяльність кластера створено сайт організації.

Ефективно функціонують кластер сільського туризму «Оберіг» (Шепетівський район), туристичний кластер «Кам'янецький дивокрай» (Кам'янець-Подільський район), туристичний кластер «Кам'янець» (м. Кам'янець-Подільський), громадська організація «Екокласт «Зелені Товтри» (Кам'янець-Подільський район). Осередки «зеленого»

туризму створено у Городоцькому, Деражнянському, Кам'янець-Подільському, Летичівському, Новоушицькому, Старокостянтинівському, Славутському, Шепетівському та Ярмолинецькому районах.

Серед заходів, спрямованих на підвищення зайнятості сільського населення, особливої актуальності набули семінари з основ організації «зеленого туризму». За ініціативою кластера «Оберіг» розповсюджується інформація та надається консультативна допомога населенню щодо організації роботи в секторі сільського «зеленого» туризму. При кластері «Оберіг» функціонує центр сільського «зеленого» туризму, на базі якого проводяться відповідні семінари, тренінги, лекції, «круглі столи» тощо. Кластером сільського туризму «Оберіг» створено базу даних агроосель, власники яких виявили бажання приймати туристів та розміщено інформації на офіційному веб-сайті кластера «Оберіг» (<http://www.oberig.km.ua>).

Активного розвитку набули такі форми обслуговування відвідувачів міст історико-архітектурної та культурної спадщини області як агрооселі. В області функціонує 98 агроосель, які надають послуги по сільському зеленому туризму, з них: у Білогірському районі – 4, Волочиському – 1, Городоцькому – 4, Деражнянському – 1, Дунаєвецькому – 1, Ізяславському – 1, Новоушицькому – 20, Славутському – 1, Старосинявському – 4, Шепетівському – 10 агроосель. Найбільша кількість агроосель (58) розташована у Кам'янець-Подільському районі, серед них: «Дністровська рив'єра», «Ксенія», «Тетянин хутір», «Дубок», «Хмільна застава», «Світлана», «Садіба», «Пілігрим», «Сонячна долина» та інші. Облдержадміністрацією розроблено 5 туристичних маршрутів вихідного дня, в які включені агрооселі.

Успішно працюють також база відпочинку «Гурщинські дачі» у Білогірському районі, Гостинний двір

«Ланок» в Ізяславському районі, «Любава» у Славутському районі, «Тетяна», «Владислава» у Чемеровецькому районі, «Настуся», «Затишок», «Біля річки», «У дяді Федора», «Лідія» у Шепетівському районі, 3 агрооселі в с. Самчики Старокостянтинівського району.

В Теофіпольському районі розпочато роботи з реалізації інвестиційного проекту розбудови об'єкту «зеленого» туризму – комплексу «Дикий мед» в с. Коров'є.

В Кам'янець-Подільському районі 6 підприємців займаються наданням туристичних послуг, існує кінноспортивний центр, який проводить туристичні маршрути по району.

Виробничим кооперативом «Сільськогосподарська дорадча служба «Агроаргумент» укладено договори з усіма районними центрами зайнятості, відповідно до яких підприємством систематично проводяться тренінги для безробітних з сільської місцевості з орієнтацією на підприємницьку діяльність.

З метою сприяння безробітним в організації власної справи обласним центром зайнятості проводяться інформаційні та тематичні семінари з орієнтації на підприємництво, в яких взяли участь понад 10,3 тис. осіб. Особлива увага приділялась пропагуванню різноманітних форм зайнятості на селі, в тому числі сільський туризм. Зокрема, у поточному році проведено 119 інформаційних семінарів з основ сільського туризму, до участі в яких залучено 1,3 тис. осіб.

З огляду на сказане можна стверджувати, що кластеризація економіки регіону веде до позитивних структурних зрушень. Реструктуризація промислових підприємств дає змогу підвищити їх інвестиційну, інноваційну та кредитну привабливість, що в свою чергу покращує інвестиційний клімат у регіоні, певною мірою

вирішити проблему безробіття. Іншою позитивною стороною кластерних процесів регіону є посилення процесів диверсифікації виробленої продукції. У будівельному кластері регіону розробляються та впроваджуються у виробництво нові будматеріали та забезпечується виконання повного циклу будівництва, у швейному – відбувається регулярне представлення виробів на виставках, де вивчається попит і думка споживачів, у переробному – реалізуються цільові проекти з переробки сільгосппродукції.

До факторів, які впливають на ефективність функціонування кластерів підприємств можна віднести:

- попит;
- економія ресурсів (грошових, енергетичних та інших);
- зменшення витрат на виробництво кінцевого продукту;
- досягнення конкурентоспроможної якості продукції;
- підвищення конкурентоздатності підприємств, які входять до кластера;
- підвищення продуктивності праці і ефективності виробництва;
- державна підтримка на всіх рівнях процесів кластеризації.

Висновки. На сьогоднішній день на Хмельниччині прослідковується тенденція до формування кластерних об'єднань як перспективної інноваційної форми місцевого та регіонального економічного розвитку. Одним з головних чинників, що сприяє планомірному розвитку та функціонуванню кластерів є державна підтримка. Тому на нашу думку стабілізація економічної ситуації в країні сьогодні можлива лише за оптимального поєднання ринкових механізмів саморегулювання та державного впливу, що запобігає фінансовій нестабільності.

**ПОСТАНОВА
ДЕВ'ЯТОГО ПЛЕНУМУ СПІЛКИ ЕКОНОМІСТІВ УКРАЇНИ**

26 вересня 2014 року

м. Київ

**Порядок денний:
Про «Кластеризація – вагомий фактор підвищення
конкурентоспроможності економіки України»**

Заслухавши та обговоривши доповідь *Оскольського В.В.* - Президента Спілки економістів України, академіка АЕН України, Заслуженого економіста України, професора, а також співдоповідь Віце-президента НАНУ, директора ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Віце-президента Спілки економістів України, академіка *Гейця В.М.* Пленум Спілки економістів України

постановляє:

1. Схвалити **Рекомендації** Міжнародної науково-практичної конференції «Кластеризація - вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України».

2. Рекомендувати керівникам обласних та Київської міської організації Спілки економістів України провести конференції, семінари, круглі столи, тематичні навчання тощо з питань інноваційного розвитку, підвищення

конкуренто-спроможності економіки регіонів на основі кластерних форм організації виробництва.

3. Доручити Президії Правління Спілки економістів України матеріали Міжнародної науково-практичної конференції та дев'ятого Пленуму СЕУ видати окремим науковим збірником.

Направити ці матеріали до Президента України, Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, зацікавлених міністерств і відомств, обласних організацій Спілки економістів України в порядку інформації та для врахування в практичній роботі.

*Президент
Спілки економістів України,
академік АЕН України,
професор*

Оскольський В.В.

Схвалено
дев'ятим Пленумом
Спілки економістів України
26 вересня 2014 р.

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«КЛАСТЕРИЗАЦІЯ – ВАГОМИЙ ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ»**

Члени правління Спілки економістів України та учасники науково-практичної конференції констатували, що індустріальна епоха в розвитку планетарної цивілізації нині трансформується в постіндустріальну. Перехід на нову парадигму економічного зростання, що спостерігається у світі останні 20–30 років під впливом безпрецедентних змін в науці

і технологіях, в умовах суперечливих процесів економічної інтернаціоналізації, всеохоплюючої глобалізації та регіональної інтеграції *вимагає від кожної країни кардинальної модернізації економіки, підвищення її конкурентоспроможності.*

Глобальні економічні процеси стають домінуючими, а центр ваги підприємницької стратегії переміщується з національного на наднаціональний рівень. Різко зростає ступінь відкритості і взаємозалежності національних господарств. Ізольованість країн веде до скорочення їх можливостей ефективно використовувати традиційні важелі макроекономічного регулювання (імпортні бар'єри, експортні субсидії, курс національної валюти тощо) і змушує орієнтуватися у своїй економічній політиці на світові тенденції.

Суттєвою рисою розвитку сучасного світового господарства стало *економічне зближення та взаємодія країн на регіональному рівні.* Міжнародна економічна інтеграція та транскордонне співробітництво являє собою процес господарського та політичного гуртування країн на основі розвитку глибоких, тривалих взаємозв'язків та розподілу праці між окремими національними господарствами. Найвищою формою міждержавної інтеграції є економічний валютний союз. Прикладами такої співпраці стали ЄС, Північноамериканська асоціація, ЄврАзЕС, БРІКС та ін.

Однак, сьогодні не тільки українська, але й світова економіка переживають непрості часи. Кволість міжнародних потоків товарів та капіталів, негативні тренди у розвитку глобальних фінансів, криза національних бюджетів у багатьох країнах не можуть не відображатися й на економіці України.

Як свідчить аналіз, сучасне соціально-економічне становище України характеризується збитковістю стратегічно важливих підприємств, істотною деформацією вітчизняного

виробництва, посиленням сировинної спрямованості експорту з незначною часткою доданої вартості, великою залежністю економіки від зовнішніх джерел енергоносіїв, істотним зменшенням національного багатства з одночасним прискоренням збільшення боргової залежності держави, посиленням диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. У країні спостерігається критично низька народжуваність та надмірно висока смертність, збільшення демографічного навантаження на населення працездатного віку, низькі матеріальний рівень та якість життя громадян, зростання бідності, значне поширення практики протиправної діяльності суб'єктів господарювання, що пов'язана з високим рівнем корупції та зловживань суб'єктів владних повноважень при виконанні ними державних функцій. Зупиняється робота колись передових потужних підприємств, занепадають цілі галузі, практично зруйновано соціальну сферу, з карти України зникли вже сотні сіл та селищ, гине родовідна основа України – село і селянство.

В поточному році соціально-економічна ситуація в країні катастрофічно ускладнилася. На фоні різкого спаду економічної активності надходження до бюджету забезпечуються значною мірою узаконенням підвищення ставок прямих і непрямих податків і зборів та за рахунок критичного нагромадження державного боргу. Звичним явищем стало неконтрольоване та безпідставне зростання цін на енергоносії, споживчі товари та послуги, у той час як держава практично ігнорує виконання своїх владних повноважень у сфері регулювання цін та антимонопольної політики. Іноземні кредити використовуються неефективно. Різко падають соціальні стандарти життя населення. Держава в особі центральних органів влади виявилася нездатною ефективно виконувати свої конституційні функції, що

призводить до наростання апатії, деструктивних настроїв та соціальної напруженості в суспільстві.

Вчені переконані, що головною причиною такого плачевного стану економіки України є *відсутність довгострокової науково обґрунтованої програми розвитку*, схваленої на урядовому і парламентському рівні. Стратегічний розвиток країни вже понад 20 років відбувається переважно за програмами (а вірніше за політичними передвиборними гаслами) урядових партій. Зі зміною уряду (а це відбувається надто часто) змінюється і вектор розвитку.

Наукові дослідження показують, що вихід з кризи та *перехід економіки України на рейки стабільного зростання* можливий лише за умови *рішучого і системного переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, побудови нової економіки знань та вдосконалення регулятивної функції держави* з урахуванням глобальних інтеграційних факторів.

Нова економіка – це не лише належним чином урегульовані та прогнозовані ринкові відносини, а переплетіння ринку, державного регулювання та соціальної стабільності. Нині кожна розвинута країна прагне побудувати нове інформаційне суспільство, здатне забезпечувати і використовувати високотехнологічні інноваційні досягнення. Саме інновації сьогодні є засобом побудови високорозвиненої конкуренто-спроможної постіндустріальної держави, якою прагне стати Україна.

Більшість вітчизняних вчених впевнені, що в нинішніх умовах з метою забезпечення стабільного, керованого і передбачуваного розвитку економіки України та її регіонів, насамперед, необхідно кардинально змінити роль держави в системі ринкових відносин на засадах новітніх моделей кон'юнктурного регулювання економіки та економічного зростання з активним впливом на її поживлення

інвестиційної діяльності, формування інноваційних форм конкурентоспроможного господарювання на основі кластеризації. Невідкладно перейти до державного стратегічного планування (прогнозування) розвитку країни на основі загальнодержавної Програми стратегічного соціально-економічного розвитку України та її регіонів на довгостроковий період (15–25 років), яка має бути розроблена Національною Академією наук та прийнята Верховною Радою України відповідно до її конституційних повноважень.

Як свідчить світовий досвід, сценарії довгострокового розвитку кожної країни передбачають зростання її конкурентоспроможності як у традиційних, так і в нових наукоємних секторах, прорив у підвищенні якості людського капіталу та динаміки продуктивності праці, у випереджаючому розвитку високотехнологічних виробництв та *перетворенні інноваційних факторів в основне джерело економічного зростання*. Вирішення таких завдань потребує створення системи чіткої взаємодії держави, бізнесу, науки і освіти на основі використання ефективних інструментів інноваційного розвитку, серед яких сьогодні ключову роль відіграє *кластерний підхід*.

Ідея підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі реалізації кластерних стратегій не нова, але на етапі виходу з кризи, коли традиційні методи вже не можуть дати належної віддачі, використання кластерної моделі організації бізнесу в якості адекватного інструменту модернізації економіки вже не має альтернативи. Саме взаємообумовленість і взаємозв'язок між процесами кластеризації, підсилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності – це новий економічний феномен, який дозволяє

протистояти натиску глобальної конкуренції та належно відповідати вимогам національного і регіонального розвитку.

Як свідчать наукові дослідження, *серед усіх переваг кластерного підходу, найбільш важливим є доступ до інновацій, знань та «ноу-хау»*. В економіці на основі знань, яка визначається наукомісткими традиційними галузями та галузями, що виникають, – компанії шукають свою основну конкурентну перевагу в ідеях і талановитих кадрах, якої вимагає географічна близькість до кваліфікованих колег, найкращих постачальників, оцінюючих споживачів, висококваліфікованих людських ресурсів, досліджень та інструментів розвитку, а також лідерів галузі. Спеціальні знання галузі та «ноу-хау» акумулюються та розповсюджуються через підприємницькі сфери та інноваційні компанії. Кластерний підхід швидше дає компаніям інформацію про переваги в технологіях та зміни у вигодах покупців та споживачів. Не випадково, він зменшує витрати на транзакції.

Інтерес до кластерів у світі постійно зростає, оскільки в умовах ринкового господарства вони стали дієвою піднімальною силою виробництва в компаніях, що стали їхніми учасниками. Україні, як одній з великих європейських держав, треба в програмах розвитку врахувати той факт, що всі країни Європи вже мають свої національні програми кластеризації. У всіх країнах ЄС реалізуються рішення Лісабонського Саміту 2000 р. про повсюдне впровадження програм розвитку Регіональних Інноваційних систем (PIC), заснованих на кластерній моделі виробництва. Головною метою цього рішення став намір до 2010 р. скоротити відставання Європи від її основних конкурентів на світових ринках – США і Японії – шляхом реалізації стратегії розвитку економіки знань, а також впровадження в країнах-учасницях моделі інноваційного розвитку за допомогою створення ERA

(European Research Area) – «Європейського Дослідницького Простору». Як відзначалося на згаданому Саміті ЄС, економіка Європи на порозі XXI століття страждала від таких властивих їй слабкостей конкурентоспроможності, як:

- недостатнє фінансування науки;
- недостатній розвиток бізнес-середовища, покликаною стимулювати дослідження й впроваджувати їхні результати;
- фрагментарна природа економічної активності й розосередження ресурсів.

Ці недоліки мають місце в Україні і понині.

З метою рішення цих взаємозалежних проблем Європейська Комісія зобов'язалася координувати реалізацію нової дослідницької й інноваційної політики в рамках концепції ERA, таким чином, пов'язавши всі інші аспекти діяльності ЄС і національних політик в один блок. Концепція ERA об'єднала всі основні аспекти розвитку дослідницької політики Європи зі створенням у ній «внутрішнього ринку» досліджень. Отже, через реструктуризацію Європейського дослідницького механізму й особливо через координацію відповідних видів активності кожної країни-учасниці мобілізуються знання, дослідження й технології в ім'я зростання конкурентоспроможності ЄС.

Всесвітній Економічний Форум (ВЕФ) у Давосі вже більше 10 років щорічно досліджує, обговорює й публікує показники й індекси сучасного економічного розвитку. У кожній щорічній доповіді ВЕФ є присутнім розділ «Внутрішня конкуренція й розвиток кластерів». Серед 143 показників, субіндексів та індексів доповіді, які вивчаються й публікуються, є 13 показників, які характеризують стан кластеризації економіки кожної з 117 країн, що досліджуються.

Міжнародний досвід свідчить, що кластерна організація національного господарства та регіонального розвитку з урахуванням природних, ресурсних і просторових переваг територій, для яких діяльність виробничих кластерів виступає своєрідними «точками зростання», стає основним механізмом забезпечення соціально-економічного розвитку територій.

Наукові дослідження, виконані в різних країнах світу, підтверджують, що економіка території, що формується на основі кластерів, – це модель конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої економіки, яка базується на використанні ефектів синергії та масштабу. Кластерні локальні мережі територіально-виробничих систем є джерелами й факторами забезпечення високого рівня та якості життя населення, економічного зростання і сталого просторового розвитку.

Розуміючи це, в економічно розвинутих країнах Європи *формуванню кластерів надається відповідна державна підтримка шляхом реалізації різноманітних стратегій, зокрема – стратегії підприємництва, регіональної стратегії, промислової стратегії Європейської хартії малих сільськогосподарських підприємств або дослідно-інноваційної стратегії*. Масштаби впливу діяльності кластерів є різними: від національного рівня та регіонального до місцевого та окремих міських поселень. Сфери, в яких формуються окремі кластери і кластерні системи, охоплюють практично всі види господарської діяльності та соціального обслуговування територій. Серед учасників кластерів – підприємницькі, банківські, управлінські та інші структури й інституції, місцеві громади, громадські організації, навіть вуличні та домові комітети.

У доповідях виступаючих наголошувалося, що в Україні використання кластерної форми організації виробництва й

сфери послуг гальмується недостатнім нормативно-правовим забезпеченням та пасивністю до вирішення цих проблем відповідних урядових структур. Не дивлячись на це, завдяки креативним керівникам окремих регіонів та бізнесових структур, за останні 20 років в різних областях України створено і успішно діють близько 30 локальних кластерів різного спрямування. Їх діяльність підпорядковується, як правило, пріоритетним цілям розвитку областей і районів та підвищенню їх конкурентоспроможності. На часі формування національних кластерів світового і європейського типу, спрямованих на досягнення (чи утримання) лідерства України в певних галузях і сферах. І починати треба зі створення вітчизняної системи інноваційно-провідних кластерів.

Адже, відновлення та розвиток промислового потенціалу України у вирішальній мірі залежить від рівня його інноваційності, а головною рисою кластера є його *інноваційна спрямованість*. Інноваційний промисловий кластер є найбільш ефективним фактором для досягнення високого рівня конкурентоспроможності. Він репрезентує себе як об'єднання зусиль різних організацій і компаній (підприємств, дослідницьких центрів, індивідуальних підприємств, вузів, технопарків, бізнес-інкубаторів, органів державного управління, місцевого самоврядування, громадських організацій тощо). При цьому формування сталих зв'язків між усіма учасниками кластера є найважливішою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій – у конкурентні переваги.

Важко переоцінити можливості кластерного розвитку агропромислового виробництва і сільських територій в нинішніх умовах обезлюднення сільських населених пунктів в Україні та недостатніх фінансових можливостей. Саме кластерна організація виробництва забезпечує формування

соціально орієнтованої економіки, вирівнювання пропорцій економічного, соціального і екологічно безпечного розвитку сільських територій, зосередженого на інтересах громади села. У зв'язку з цим, науковцями-аграрниками запропоновано в якості базових елементів стратегічного управління комплексним розвитком АПВ і сільської території, як цілісної економічної системи, використовувати механізм агропромислової і соціально-економічної кластеризації.

Вчені Спілки переконані, що вже зараз слід формувати територіально-виробничі агропромислові кластери з високим рівнем спеціалізації та кооперації провідних в регіонах галузей АПВ для найповнішого використання природних і просторових переваг сільських територій і на цій економічній базі розбудувати соціально-економічні кластери для створення достойних умов життєдіяльності сільських жителів і формування привабливого обличчя українського села.

Учасники конференції відзначають велике значення світового і вітчизняного досвіду формування і розвитку інноваційних виробничих систем, організованих на основі мережевих структур. Кластерний підхід сприятиме розвитку економічної і адміністративної реформ в Україні, вирішенню сучасних проблем соціально-економічного життя, налагодженню транскордонних зв'язків, розширенню взаємовигідних контактів з країнами близького та далекого зарубіжжя. Необхідними передумовами успішного використання в Україні міжнародного досвіду кластеризації є невідкладні системні економічні реформи, децентралізація влади і розвиток місцевого самоврядування на основі принципів Європейської Хартії місцевого самоврядування, прийняття Концепції та визначення Стратегії інноваційного розвитку на основі кластеризації.

Але інвестиції, інновації, економічні успіхи та зростання якості життя можливі тільки у морально здоровому суспільстві. Отже, необхідне відродження і плекання духовних та морально-етичних засад соціального та господарського життя. Це нині найважливіша справа держави.

Негативне враження на суспільний загал справляють постійні протиборства та інтриги у середовищі владної верхівки, її безвідповідальність та корумпованість, нездатність до коаліційного будівництва, прагнення маніпулювати масовою свідомістю. Задля виходу з кризи і успішного розвитку України слід якнайшвидше досягнути сталої суспільної злагоди з одночасним відходом від затятого політичного протиборства.

Розвиток і модернізація суспільства можливі за умов переборення недовіри, емоційно-психологічної мобілізації громадян. Довіра може виникнути унаслідок спільного успішного реформування суспільства. Лише явні загальновизнані успіхи суспільства на цьому шляху можуть запобігти поширенню безнадії та соціальної апатії. Суспільство може бути об'єднане навколо спільної мети – модернізації власної економіки задля завоювання гідного місця у світовому поділі праці. Необхідно створити у масовій свідомості переконливий, привабливий та надихаючий образ майбутньої України, як для жителів Заходу, так і Сходу.

Це свідчить про актуальність розробки нового стратегічного бачення перспектив соціально-економічного розвитку держави, заснованого на принципово новій доктрині, коли в основі державної політики будуть духовні та моральні цінності, а людина, незалежно від її соціального чи майнового статусу, регіону проживання, її життя, здоров'я та духовне вдосконалення дійсно і реально стануть найвищою

цінністю і надбанням держави, як це і передбачено Конституцією України.

Учасники IX Пленуму Спілки економістів України та Міжнародної науково-практичної конференції, на підставі наукових досліджень та обміну думками, висловлюють наступні **РЕКОМЕНДАЦІЇ** для законодавчої і виконавчої гілок влади, органів місцевої влади і місцевого самоврядування, національних і галузевих наук, наукових установ і навчальних закладів:

1.3 метою підвищення ролі держави в системі ринкових відносин на засадах новітніх моделей кон'юнктурного регулювання економіки і економічного зростання з активним впливом на поживавлення інвестиційної діяльності, формування інноваційних форм конкурентоспроможного господарювання з широким застосуванням кластерних форм організації виробництва і послуг невідкладно **розробити загальнодержавну Програму (Прогноз) стратегічного соціально-економічного розвитку України та її регіонів на довгостроковий період (15–25 років)**, яка має бути затверджена Верховною Радою України згідно з її конституційними повноваженнями.

В основу Програми (Прогнозу) необхідно покласти новітню ідеологію економіки знань та інноваційного ділового мислення, що забезпечить потужний потенціал реальних трансформацій усіх сфер суспільного життя країни та її регіонів, зорієнтованих на подолання кризових явищ і динамічне зростання економіки в умовах об'єктивних процесів інтеграції господарської системи країни у світовий економічний простір та очікуваного значного посилення конкурентної боротьби на міжнародних ринках у зв'язку з наступним циклом стабілізації та зростання економічної кон'юнктури у глобальному вимірі і формуванням нової

«зеленої» економіки. Ця Програма має стати методологічною базою для розробки індикативних середньострокових п'ятирічних планів-прогно-зів соціально-економічного розвитку України, окремих її регіонів, державних цільових галузевих та регіональних програм. І тільки на основі таких п'ятирічних прогнозів соціально-економічного розвитку України повинен формуватися поточний і перспективний бюджети держави та регіонів.

2. Створити *Національну Раду з підвищення конкурентоспроможності економіки України при Президентові України та відповідні Ради підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів*, які б забезпечили розробку та реалізацію стратегії інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності країни, регіонів, міст та сільських поселень, в першу чергу на кластерній основі.

Головним завданням Національної Ради і рад в регіонах мають бути:

- розробка в кожній області, районі, місті програми прискорення розвитку малого і середнього бізнесу на основі кластеризації як стратегічного напрямку розвитку території і країни в цілому. Головною метою таких програм має бути забезпечення стабільних умов для подальшого функціонування малих та середніх підприємств, відродження малих міст і селищ, залучення широких верств населення до підприємницької діяльності, збільшення кількості нових робочих місць. Для розвитку малого бізнесу необхідно посилити фінансову підтримку цього важливого сектору регіональної економіки, впровадити більш ефективні системи фінансування, кредитування й страхування, і на цій основі забезпечити збільшення надходжень коштів до місцевих бюджетів, що позитивно вплине на динаміку економічного та соціального розвитку регіонів;

- прискорення упорядкування і вдосконалення законодавства, що регламентує діяльність суб'єктів малого підприємництва, в т.ч. на основі кластерів. Підвищити мотивацію для місцевих органів влади у створенні сприятливого клімату для малого підприємництва шляхом збільшення частки податкових надходжень, яка залишається у місцевих бюджетах;

- аналіз конкурентоспроможності продукції, що виробляється підприємствами регіону і на цій основі виявлення «точок зростання» економіки на довгострокову перспективу, які стали б основою для розвитку кластерів;

- підготовка необхідних методико-інструктивних та пояснювальних матеріалів з питань розвитку кластерних формувань для їх розповсюдження серед учасників кластерних об'єднань та кандидатів на участь в них;

- соціальна експертиза наслідків кластеризації за результатами моніторингу процесів формування та діяльності кластерів;

- розробка критеріїв та показників економічної і соціальної ефективності діяльності українських кластерних об'єднань у державній статистичній звітності;

- сприяння формуванню в кожному регіоні мегакластерів, які б забезпечували сталий розвиток регіональної інноваційної ділової інфраструктури;

- створення умов для формування та розвитку міжрегіональних інноваційних кластерів, а також транскордонних кластерів в рамках євро регіонів, в яких бере участь Україна;

- забезпечення розвитку міжрегіонального і міжнародного співробітництва кластерів та мегакластерів України з кластерними об'єднаннями країн ЄС, ОЧЕС, СНД;

- відновлення співпраці України з ЮНІДО – головним методологом в системі ООН по соціально-економічному розвитку країн світу на кластерній основі;

- забезпечення якісного оновлення трудових, особливо інтелектуальних ресурсів, розробка і запровадження системи організаційно-освітніх заходів, спрямованих на підвищення фахового рівня, знань та навичок учасників підприємницької діяльності щодо ведення бізнесу на основі кластерів, відновлення роботи професійно-технічних закладів на новій сучасній базі отримання знань, поширення серед населення правових та економічних знань;

- введення у вищих навчальних закладах програм підготовки та перепідготовки спеціалістів в галузі створення і функціонування інноваційних мережевих структур (кластерів);

- залучення засобів масової інформації до широкої пропаганди і роз'яснення серед підприємців економічної вигоди ведення бізнесу на основі кластерних об'єднань, висвітлення кращого досвіду їх роботи.

Науково-методичне супроводження діяльності Національної Ради з питань підвищення конкурентоспроможності економіки України доцільно покласти на Національну академію наук України.

3.3 метою створення сприятливих умов для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки шляхом використання такого принципово нового для України концептуального підходу, як кластерна модель розвитку, *розробити та затвердити в установленому порядку Концепцію та на її основі Програму формування і розвитку інноваційно-провідних кластерів в Україні на період до 2025 р.* Забезпечити розробку аналогічних програм в регіонах (область, місто, район).

У відповідності до мети, визначити наступні завдання державної кластерної політики:

- створення нормативної правової бази, що регламентуватиме всю діяльність в державі у сфері кластерного розвитку економіки і послуг;

- визначення пріоритетних напрямів для формування і розвитку провідних інноваційних кластерів та здійснення системного моніторингу кластерного розвитку економіки і послуг;

- створення цілісної системи навчання та професійної підготовки керівників і спеціалістів з питань кластерного розвитку економіки і послуг, як через традиційні освітні установи, так і шляхом створення спеціалізованих бізнес-інкубаторів, науково-технічних парків тощо;

- створення сприятливих умов для розробки та реалізації кластерних ініціатив і проектів;

- формування та забезпечення функціонування системи державної підтримки (правової, організаційної, фінансової) кластерної моделі розвитку вітчизняної економіки і послуг;

- системна інтеграція кластерної моделі розвитку в існуючий механізм господарювання та управління.

4. Забезпечити за участю НАНУ та галузевих науково-дослідних інститутів проведення глибоких досліджень з виявлення резервів економічного та організаційного потенціалу, залученню їх до формування пріоритетних інтеграційних виробничих об'єднань на основі кластеризації.

Розширити застосування державного замовлення на розробку науково-технічної продукції з визначенням кінцевого результату та передачею державному замовнику нових апробованих організаційно-економічних і технологічних рішень. З цією метою доцільно розробити і прийняти закон України про ринок наукової продукції, за допомогою якого слід комерціалізувати наукову діяльність,

ввести науку в ринкові відносини. Кожні розроблені й супроводжувані наукою бізнес-програма, бізнес-проект, бізнес-план повинні стати одним із додаткових джерел фінансування діяльності наукових установ, творчих колективів тощо.

5. Виходячи з того, що організація соціально-економічного розвитку сільських територій на засадах економічної самодостатності в перспективі є безальтернативною, вважати найбільш придатним способом досягнення економічної самодостатності *кластерну організацію сільськогосподарського виробництва і територій*.

Доцільно цілеспрямовано формувати територіально-виробничі агропромислові кластери з високим рівнем спеціалізації і концентрації галузей агропромислового виробництва для найбільш повного використання природних і просторових переваг сільської території і на цій економічній базі розбудувати соціально-економічні кластери для створення гідних умов життєдіяльності сільських жителів і відродження українського села.

Перехід на кластерну організацію розвитку агропромислового виробництва та сільських територій має бути важливою складовою аграрної політики як довгострокове програмне завдання, успішне виконання якого потребує координації зусиль виробничих формувань, інфраструктурних утворень для соціально-побутового та культурного обслуговування мешканців сільських територій, органів місцевого самоврядування, регіонального і державного управління, спрямування їх спільних коштів на досягнення визначених для кожного агропромислового і соціально-економічного кластера напрямів і пріоритетів.

Вирішення цього завдання потребує перебудови існуючої системи державного регулювання

агропромислового виробництва і розвитку соціальної сфери села на засадах децентралізації та самоврядування.

6. Стимулювати створення потужних та конкурентоспроможних фінансово-промислових корпорацій – національних економічних лідерів; горизонтально та вертикально інтегрованих холдингових компаній, здатних виконувати функцію локомотивів економічного розвитку країни, а також створення та удосконалення діяльності інституцій, які надають фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні послуги у забезпеченні інноваційної діяльності на основі кластерів;

7. Утворити інформаційно-аналітичні системи для обслуговування учасників мережевих кластерних об'єднань на основі відповідних регіональних інформаційно-аналітичних центрів, які б здійснювали постійний моніторинг мереж і кластерів на відповідних територіях та розповсюджували їх позитивний досвід.

8. Торгово-промисловій палаті України з метою поширення інформації про формування і розвиток інноваційно-інвестиційних мережевих структур, організації моніторингу процесу їх розвитку, а також висвітлення позитивного досвіду кластеризації на регіональному і національному рівнях, сприяти створенню при регіональних торгово-промислових палатах відповідної інформаційно-аналітичної системи.

9. Вважати доцільним формування «Української кластерної Спільноти» як перспективного інституту інноваційного розвитку з урахуванням організації співробітництва з активно діючим «Балтійським кластерним альянсом» (м. Стокгольм, Швеція) і кластерним об'єднанням ОЧЕС (м. Салоніки, Греція).

10. Просити Кабінет Міністрів України забезпечити координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади по розробці та реалізації стратегії інноваційного розвитку і програми підвищення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки на основі кластерних формувань.

11. Просити Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України розглянути питання про виділення цільових коштів, починаючи з 2015 р., на фінансування процесу кластеризації в Україні (розробка методичних і нормативних документів, видання учбово-методичної літератури, дослідження і виявлення перспективних провідних кластерів, експертиза і моніторинг, створення і розвиток кластерної інфраструктури в регіонах та ін.).

12. Вирішенню регіональних проблем значною мірою має сприяти проведення нового етапу адміністративної реформи, пов'язаного з делегуванням владних та управлінських функцій центральних органів влади на регіональний рівень і всебічний розвиток місцевого самоврядування на основі принципів Європейської Хартії місцевого самоврядування. При цьому в регіоні повинні бути законодавчо розмежовані повноваження і відповідальність між окремими органами влади.

* * *

Вітчизняні вчені переконані, що здійснення ефективної кластерної стратегії дозволить успішно використати переваги мережевого співробітництва і партнерства бізнесу, науки і освіти та влади, забезпечити вихід з кризи та зростання і підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Нові виробничі системи вже протягом наступного десятиріччя можуть стати реальністю в Україні за умови невідкладної розробки та реалізації *національної програми підвищення конкурентоспроможності економіки на основі мережевих структур – кластерів*. Такий загальнонаціональний проект має включати окремі регіональні і муніципальні програми, засновані на кластерних ініціативах.

Створення сприятливого ділового клімату в країні і регіонах можливе лише через удосконалення законодавства в напрямку підтримки розвитку підприємництва, інноваційності, сприяння обміну інформацією і технологіями, формуванню нових ринкових можливостей, які утворюються кластерними структурами.

Добробут країни та ефективність її економіки мають ґрунтуватись на використанні накопичених знань, їх безперервному поповненні, на швидкому втіленні цих знань у високотехнологічну продукцію і послуги, що в сучасних умовах можливо ефективно реалізувати лише через інноваційні кластери.

Нині українське суспільство глибоко розколоте на десятки напрямів і позицій економічного, соціального, регіонального та ідеологічного характеру. Воно судорожно шукає шляхи виходу з економічного хаосу, соціальної напруги, політичного та ідеологічного протистояння різних громадських сил. Без повернення людям духовності ніяка влада не зможе модернізувати економіку. Варто нагадати слова Спасителя по Євангелію від Матвія: *«Всякое царство, разделившееся само в себе, опустеет, и всякий город или дом, разделившийся сам в себе, не устоит»*.

Учасники IX Пленуму Співки економістів України та Міжнародної науково-практичної конференції *схвалюють викладені вище Рекомендації* та висловлюють сподівання, що відображена в них колективна думка вчених-економістів і

практиків буде врахована центральними і місцевими органами виконавчої влади, а також представницькими органами у практичній роботі та законодавчій діяльності.

Оргкомітет